# KÜTAHYALI RAHÎMÎ DÎVÂNI'NDAN 51-100.GAZELLERİN ŞERHİ

(Yüksek Lisans Tezi)

**Mücella EVREN**

Kütahya -2008

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

# KÜTAHYALI RAHÎMÎ DÎVÂNI'NDAN

# 51-100 . GAZELLERİN ŞERHİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ

Hazırlayan

Mücella EVREN

KÜTAHYA- 2008

**Kabul ve Onay**

Mücella EVREN'in hazırladığı "Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndan 51-100. Gazellerin Şerhi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oy birliği ile kabul edilmiştir.

…./…./2008

Tez Jürisi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ ( Danışman ) …….

Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN ……. ……

Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR ……

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

**Yemin Metni**

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ından 51-100. Gazellerin Şerhi" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…./…./2008

Mücella EVREN

## ÖZGEÇMİŞ

10.11.1978'de Kütahya'da doğan Mücella EVREN, ilkokulu Kütahya Fevzi Çakmak İlkokulu'nda, ortaokul ve liseyi Kütahya İmam Hatip Lisesi'nde okumuştur. Lisans eğitimini 1999 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamlamıştır. 1999-2001 yılları arasında Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Kuşça Çok Programlı Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalışmıştır. 2001-2003 yılları arasında Kütahya / Aslanapa / Ören İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Halen Kütahya Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak çalışmaktadır.

# ÖZET

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi olarak olduğu gibi kültür alanında da en ihtişamlı dönemidir. Bu yüzyılda dîvân şiirinin ustaları olan Fuzûlî, Bâkî, Rûhî gibi şâirler yetişmiştir.

Rahîmî'nin dîvândaki ikinci elli gazelin şerhi konusunda esas aldığımız eser, Prof. Dr. Ahmet MERMER'in Milli Kütüphane ve Süleymâniye Kütüphanelerindeki eksik nüshalı divanından sonra British Museum'da tam nüsha halinde bulduğu "Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı" adıyla yayımladığı çalışmasıdır.

Çalışmamızda Ali Nihat Tarlan'ın Fuzûlî Divânı Şerhi, Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan'ın Fatih Divanı ve Şerhi ile Prof. Dr. Halûk İpekten'in Fuzûlî, Bâkî, Nef'î ve Şeyh Gâlib'in Hayatı, Sanatı, Eserleri adlı kitaplarındaki şerh örneklerinden faydalanarak nesre çevirme ve şerh usûlünde bu eserlerin üslûbunu takip ettik. Ayrıca Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın Hayali Bey Divanı'nın Tahlîli, Prof. Dr. İskender Pala'nın Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ahmet Talat Onay'ın Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın Tasavvuf Terimleri Sözlüğü adlı eserleri de yararlandığım kaynaklardan bazılarıdır. Gazelleri nesre çevirirken şu yöntemi uyguladık:

a. Anlamı herkes tarafından bilinmeyen kelimelerin tespit edilerek anlamlarının bulunması ve özellikle beyitteki anlamlarına vurgu yapılarak sözlük kısmında verilmesi

b. İlgili beytin nesre çevrilmesi

c. Mazmunlar hakkında bilgi verildikten sonra beyitteki mazmunların açıklanması

d. Son olarak da edebi sanatlar bulunması

Tez, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kütahyalı Rahîmî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eseri verilmiştir. İkinci bölümde gazellerin şerhleri verilmiştir. Bu bölümde anlamı tespit edilip nesre çevrilen beyitlerde geçen mazmunlar, edebi sanatlar, şâirin hayatına ait unsurlar ortaya konmuştur.

## ABSTRACT

In XVI century was the most magnificient era for Ottoman Empire both politically and culturally. Master poets of classical turkish poetry like Fuzuli, Baki and Ruhi became famous in this era.

The Rahîmî's book which our study is based on about the explanation of the second fifty gazels belongs to Prof. Ahmet MERMER. Before he published this book first he found some poems in National Library and Süleymaniye library and he found his complete poems in British museum. Then he published this book with the name of " Kütahyalı Rahimi ve Divanı - Rahimi from Kütahya and his collected poems"

In my study I benefited from ; "Fuzûlî Divanı" of Ali Nihat Tarhan, "Fatih Divanı ve Şerhi" of Prof. Muhammed Nur Doğan, and " lifes and complete Works of Fuzuli, Baki, Nefi and Şeyh Galib" of Prof. Dr. Haluk İpekten. I followed and used their methods of explanation and turning the poems into prose. In addititon, "Hayâlî Bey Dîvânının Tahlîli" of Prof. Dr. Cemal Kurnaz, "Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü", of Prof. Dr. İskender Pala, " Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar" of Ahmet Talat Onay, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü" of Prof. Dr. Süleyman Uludağ are some of the books which I benefitted from.

We have used the following methods while turning gazels into prose:

a. Words, whose meaning are not know by everybody have been determined, their meanings were found, especialy, stresing their meaning, expresing them in the glossary part of the thesis.

b. Relevant verse have been turned into prose

c. Symbols in the verse have been explained

d. Finally, literary arts have been determined

The thesis consist of two parts: in the first part; in the first part life of poet Rahimi, his Works, and in the second part explanations of his poems are given. In this part symbols and literary arts, and verses about his life have been determined.

# İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... v

ABSTRACT ..... vi

İÇİNDEKİLER ..... vii

KISALTMALAR ..... ix

TEZ HAKKINDA ..... xi

TEZ METNİ ..... xiv

GİRİŞ ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM ..... 9

KÜTAHYALI RAHÎMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ ..... 9

1.1. KÜTAHYALI RAHÎMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ..... 10
1.1.1.Hayatı ..... 10
1.1.2. Edebî Kişiliği ..... 12
1.1.3. Eseri ..... 15

İKİNCİ BÖLÜM ..... 16

GAZEL ŞERHLERİ ..... 16

2.1. GAZELLER ..... 17
2.1.1. Gazel 51: Degüldür dilde yara yâre bir tâze gülüm vardur ..... 17
2.1.2. Gazel 52: Meyl eyleyeli ḫâre o gül- pîreheni gör ..... 23
2.1.3. Gazel 53: Koyup gülzâr-ı kûyûn sanma dil gülzâra düşmişdür ..... 27
2.1.4. Gazel 54: İtmedüm bülbül gibi ey yüzi gül gülzâr seyr ..... 31
2.1.5. Gazel 55: Saf ḳıl cân gözgüsin ḳıl 'ârız-ı dildârı seyr ..... 36
2.1.6. Gazel 56: Esîr-i bend-i ġurbetdür gönül 'azm-i diyâr ister ..... 40
2.1.7. Gazel 57: Dil- rübâdan cefâ mı eksük olur ..... 44
2.1.8. Gazel 58: Dem-i hecrüñde yaşum âh dile hem-demdür ..... 48
2.1.9. Gazel 59: Sanma yârüñ şerbet-i derd ü ġamı cân acıdır ..... 51
2.1.10. Gazel 60: Luṭfıylan ḳaçan ben ḳula ol şeh nazar eyler ..... 56
2.1.11. Gazel 61: Nâr-ı ḳahrıyla ḳızılbaşuñ revânın yaḳdılar ..... 60
2.1.12. Gazel 62: Cânuma cânâ lebüñdür ġonca-i gül-nâr-ı 'ömr ..... 64
2.1.13. Gazel 63: Zerre deñlü mihrüñ ey meh dilde bes peydâ olur ..... 68
2.1.14. Gazel 64: Vücûdum gerçi bir kem-ḳaṭre dil mânened-i deryâdur ..... 71

2.1.15. Gazel 65: Olmışam câm-ı şarâb-ı ‘aşk ile mestâne ṭavr.....74
2.1.16. Gazel 66: Kıldı cevr-i yâr-ı dil ma‘mûresin vîrâne ṭavır .....78
2.1.17 Gazel 67: Ne dilde sabra ṭâḳat ne elümde ihtiyârum var .....81
2.1.18. Gazel 68: Şol dem itmişdüm leb-i cânân ile ben cânı bir .....84
2.1.19. Gazel 69: Be haḳḳ-ı nûr-ı fettâhı cemâlüñ feth-i bâbumdur .....88
2.1.20. Gazel 70: Dil-i vîrâne Kütâhiyyenüñ bir köhne kûyıdur .....91
2.1.21. Gazel 71: Zülfüñ añsam çın seher olur dimâġum müjg-bâr.....95
2.1.22. Gazel 72: Lebüñ devrinde ey ġonca göñül ‘îş-ı müdâm eyler .....98
2.1.23. Gazel 73: Büsbütün ḫalḳ-ı cihân bildi ki bir yârüm var.....102
2.1.24. Gazel 74: Yüzümde şol nişan na‘l-i semend-i şeh-süvârumdur .....105
2.1.25. Gazel 75: Nigâr-ı ‘ârızuñda görinen ḫaṭṭ dûd-ı âhumdur.....109
2.1.26. Gazel 76: Başumda şu‘le-i sûzum dilümde dûd-ı âhum var .....112
2.1.27. Gazel 77: Sînemi gül gibi sad çâk itdi ḫâr-ı intizâr.....115
2.1.28. Gazel 78: Vâḳı‘amda dün gice Mecnûnı gördüm zâr ider .....118
2.1.29. Gazel 79: Beni şeydâ ḳılan her dem nesîm-i ca‘d-ı gîsûdur .....121
2.1.30. Gazel 80: Seyl-i sirişküm eyledüm ‘âlemde cûybâr .....125
2.1.31. Gazel 81: Vücûd-ı nâzüküñe yaraşur her lahza sıhhatler.....128
2.1.32. Gazel 82: Gönlümü şeydâ benüm bu zülf-i ‘anber –bâr ider.....131
2.1.33. Gazel 83: Kapuñda pister-i dîbâ gerekmez ḫak-i der yegdür.....134
2.1.34. Gazel 84: Benüm dîvâne gönlüm vahdet-i âbâd ferâğ ister .....138
2.1.35. Gazel 85: Cihân mülkini ġarḳ-âb eyleyen bu eşk-i ḫûnumdur .....141
2.1.36. Gazel 86: Şevḳüm şu‘âı genc-i ġamuñ şeb-çerâğıdur.....143
2.1.37. Gazel 87: Şehâ bir ṭulb-i dervîşüz bu tende cânumuz vardur .....145
2.1.38.Gazel 88: Dile derdüñ yeter devâ n’eyler .....150
2.1.39. Gazel 89 La‘lüñüñ keyfiyyetin câm-ı şarâbîler bilür.....154
2.1.40. Gazel 90: Mahabbet bâdesin yâd-ı lebüñle şol ki nûş eyler.....157
2.1.41. Gazel 91: Südde-i sidre misâlüñ olalı mevâ-yı sûr .....160
2.1.42. Gazel 92: Zülfüñe dil bağlamayan ‘aḳlı yoḳ dîvânedür.....163
2.1.43. Gazel 93: Olalı şehr-i hüsne yüzüñ ay Güzel hisâr.....166
2.1.44. Gazel 94: Dem-i ġamda lebüñ hecriyle yaşum ḳana dönmişdür .....170
2.1.45. Gazel 95: Lebüñ şevḳıyla dem şimdi şarâb-ı ḫoş-güvâruñdur.....173
2.1.46. Gazel 96: Nihân oldı gözümden la‘l-i nâbüñ niçe demlerdür.....177
2.1.47. Gazel 97: Benüm ‘îd-i hümâyûnum senüñ seyr-i cemâlüñdür .....179
2.1.48. Gazel 98: Kapuñsuz ġayrınuñ ġayrı diyârı var benüm yoḳdur .....183
2.1.49. Gazel 99: Felek cevr eylemekde döne döne yâra dönmişdür.....187
2.1.50. Gazel 100: Açılup her ḫâr ile ol ġonca-leb dil-ber yürür.....191

**SONUÇ ..... 194**

**ESKİ YAZILI METİNLER ..... 199**

**KAYNAKÇA.....226**

**SÖZLÜK ..... 232**

**DİZİN..... 246**

## KISALTMALAR

a. : Arapça

a. g. e. : Adı geçen eser

Ank. : Ankara

b. : beyit

Bkz. : Bakınız

Bl. : Bölüm

c. : Cilt

DPÜ : Dumlupınar Üniversitesi

Dr. : Doktor

f. : Farsça

G. : Gazel

Hz. : Hazreti

İst. : İstanbul

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

öl. : ölümü

Prof. : Profesör

s. : sayfa

S : Sayı

T. C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDD : Türk Dili Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yrd. : Yardımcı

**TEZ HAKKINDA**

### 1. Araştırmanın Problemi:

Rahîmî kimdir? Dîvânından yola çıkarak edebî kişiliği nasıldır? Dîvânındaki gazeller niçin şerh edilmiştir? Gazeller şerh edilirken izlenecek yöntem nedir? Rahîmî'nin Türk Edebiyatına katkıları nelerdir?

### 2.Araştırmanın Amacı:

Mazisini bilmeyen milletlerin geleceğinin parlak olması beklenemez. Milletlerin çocuklarına gururla öğretebileceği bir tarihinin olması onların şanslı olduğunu gösterir. Aksi takdirde bazı devletlerde olduğu gibi gerçek olmayan tarih yazma çabası görülebilir.

Modern dünyanın etkisi ve hayat şartlarının değişmesi Türk toplumunun zengin kültür mirasından kopmasına sebebiyet vermektedir.

Klasik Türk Edebiyatı'nın anlaşılır olmadığı iddiaları insanlarımızın kendi kültürler ürünlerini tanımadıklarını göstermektedir. Şâirlerin eğitimli oldukları için kullandıkları bazı kelime ve terkiplerin zor anlaşıldığı, şiirlerinde hayatın içinden ifadelerin, benzetmelerin, atasözlerinin, deyimlerin olduğunun anlatılması gerekmektedir. Kendi edebiyatımızın daha iyi anlaşılabilmesi için şerh çalışmasının yapılması gerekli görülmüştür.

### 3. Araştırmanın Önemi:

Klasik Türk Edebiyatının kuruluşu ve gelişmesinde önemli bir şehir olan Kütahya, önemli edebî muhitlerdendir. XVl. yüzyılda yaşayan Rahîmî, II. Selim'in tahta çıkmadan önce Kütahya Valiliği esnasında yaşadığı Kütahya'da, Alaybeyi rütbesi ile beğenilen korunan bir şâirdir. Şekil ve muhtevası bakımından önemli bir değere sahip olan dîvânı, Türk Edebiyatında şimdiye kadar tespit edilen eserlerden dîbâcesi (önsöz) olan 39 dîvân şâirinden biridir. Kullandığı sade ve akıcı dil, kullanılan arkaik kelimeler Türk dili açısından önemlidir.

Rahîmî Dîvânı'nın şiirlerinden bazılarının şerh edilmesi ile onun yaşadığı devrin, dilinin, kültürünün, yaşam tarzının öğrenilebilmesi için gerekli bir çalışma yaptığımızı düşünüyoruz.

### 4. Araştırmanın Hipotezi:

Rahîmî'nin bilinen tek eseri olan dîvânı geniş kapsamlıdır. 353 gazel bulunmaktadır. Rahîmî, gazellerinde dîvân şiiri geleneğine uygun olarak aşk, ayrılık, vuslat ve dînî- tasavvufi konuları işlemiştir. Yaşadığı dönemde ve kendinden sonraki dönemlerde şâirlere yol gösterdiği düşünülmektedir.

### 5. Araştırmanın Sınırlılıkları:

Çalışmamıza Rahîmî hakkında bilgi verilen kaynaklar taranarak başlanmıştır. Bilinen tek bir eserinin olması, eserin ise hacimli olmasından yola çıkarak dîvânındaki ikinci elli gazel olan 51.-100. gazellerin şerhi yapılarak tezimiz sınırlandırılmıştır.

### 6.Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmamıza öncelikle Rahîmî'nin Dîvânı'nı incelemekle başladık. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Kitaplığı 535 numara kaydıyla yer alan nüshayı inceledik. Bizim şerhini yaptığımız 75, 77-100. gazeller bu nüshada yer almaktadır. Tezimizin ek bölümünde nüshanın tamamını verdik. Hakkında bilgi alabileceğimiz kaynakları araştırarak hayatı, edebi görüşü, sanatı ile ilgili bilgileri topladık. Edebiyat tarihlerinden yaşadığı yüzyılın siyasi, sosyal hayatı ile kültürü hakkında bilgi edindik. Gazel şerhi konusunda kaynak taramasından sonra yapılan gazel şerhleri, dîvân tahlilleri ve dîvân incelemeleri ile ilgili kitaplardan bilgi edindik. Edebî sanatlar ve dîvân şiirinde kullanılan mazmunlarla ilgili eserleri inceledik.

Gazel şerhinde önce beyti yazarak kelimelerin burada kullanılan anlamlarını tespit ettik. Beytin nesre çevirisini yaptıktan sonra açıklamalara yer verdik. Kulanılan mazmunları açıkladıktan sonra en çok dikkati çeken edebî sanatlarını belirttik.

Gazellerin şerhi esnasında bize yol gösterecek yapılmış çalışmalar da incelenerek bir yöntem tayin edildi.

**TEZ METNİ**

# GİRİŞ

## XVI. YÜZYILIN SİYASÎ VE EDEBÎ DURUMU

### Yüzyılın Siyasî Durumu

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemidir. Bu dönem devletin en geniş coğrafyaya ulaşıp en ihtişamlı dönemini yaşadığı bir devirdir. Bu yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in padişahlık yaptığı 1512-1520 ile Kânûnî Sultan Süleyman'ın 1520-1566 arasındaki 46 yıl süren padişahlığı dönemindeki fetihlerle Osmanlı Devleti, Tebriz'den Macaristan içlerine, Kırım'dan Arabistan ve Kuzey Afrika'ya kadar genişlemiştir.[1] Kızıldeniz ve Basra körfezi kontrolü ile Hindistan'ın güneybatı sahillerine ulaşılmış, 1538'de Kara Boğdan seferi ile Karadeniz bir Türk gölü haline gelmişti.[2]

Kânûnî Sultan Süleyman zamanında Osmanlılar üç kıta ve yedi denizde hakim bir hale gelmişlerdir. Osmanlı tarihinin en parlak simalarından İbrahim Paşa, Sokullu Mehmed Paşa ve Mimar Sinan onun zamanında yaşamışlardır. İdari, askeri ve mimari sahalarda büyük gelişmeler görülmüş, halk mesud bir hale getirilmiştir. Kânûnî devri, Osmanlı tarihinin en parlak dönemi olarak kabul edilir. Kendinden sonra zirveye tırmanış tamamlanmış, önce duraklama, sonra da gerileme devri başlamıştır.[3]

Osmanlı Devleti'nin batıya yönelik faaliyetlerinin yanında doğudaki "Şark Meselesi" de önemli bir sorun teşkil ediyordu. Yavuz Sultan Selim Döneminde bir süre yatışmış görünen meseleler, Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'nin batıdaki meşguliyeti sırasında Anadolu'yu tehdit etmeye başlıyordu. Şii Safevîlere karşı Osmanlılar dünyadaki Sünniliğin temsilcisi durumundaydı. Safevîler, dinî motifleri kullanarak Anadolu'daki Türkmen boyları üzerinde etkili oluyordu. Osmanlı topraklarına yapılan saldırılar sonunda Kânûnî, Irakeyn Seferleri ile doğudaki bu sorunu 1555'te yapılan Amasya Anlaşması ile çözüme kavuşturmuştur.[4]

---

[1] Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili Dergisi**, Dîvân Şiiri Özel Sayısı, S.415-416-417, TDK. Yay. Ank.1986, s. 169
[2] Feridun Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, C.VI**. , Yeni Türkiye Yay., Ank. 2002, s.28
[3] Ahmet Efe, **Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi,** C.lV, Akçağ Yay., Ank. 1990, s.177
[4] Emecen, **a.g.e**., s.29

Kânûnî, on üçüncü ve son seferini 1566 tarihinde Macaristan üzerine yapmıştır. 5 Ağustos 1566'da Osmanlı ordusu Zigetvar Kalesi önüne geldi. Bir aylık kuşatmadan sonra kale bu önemli kale fethedildi. Yaşı iyice ilerlemiş olan Sultan Süleyman, kalenin fethinden bir gün önce vefat etti. Padişahın ölümü halktan gizlenerek oğlu Şehzâde Selim'e haber gönderildi.[5]

II. Selim, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan ikinci oğlu olup, Mayıs 1524'te dünyaya geldi. Selim, sarayda iyi bir eğitim aldıktan sonra 1542'de Konya Sancak Beyliği'ne, 1544'te Manisa Sancak Beyliği'ne gönderildi. ll. Selim, Osmanlı tarihinin en önemli şehzâdeler mücadelesinden galip çıkmıştır. Selim, Zigetvar muhasarası sırasında babasının vefat ettiği haberini Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dan aldığı zaman Kütahya'da Sancak Beyliği'nde bulunuyordu.[6]

Sultan ll. Selim'in 1566-1574 tarihleri arasındaki padişahlığı zamanında Osmanlı Devleti'nin çok geniş sınırlara sahip olmanın verdiği zorluklar yaşanmıştır. Bu kadar geniş sınırlardaki yönetilen halkların dil, din, milliyet farklılıkları devletin eskisi kadar gücünün korunmasına engel oluyordu. Bu dönemde II. Selim, güçlü bir devlet adamı ve aynı zamanda damadı olan Sokullu Mehmed Paşa'yı sadrazamı yaparak isabetli bir karar vermiş, sekiz sene devlet idaresinde zorluk yaşamamıştır.[7]

Sultan Selim'in kendinden önce padişahlık tahtına oturan on Osmanlı hükümdarına nazaran daha zayıf, eğlenceye düşkün biri olduğu bildirilse de o, devrinin en önemli insanı ve sınırları üç kıtaya ulaşmış muazzam bir devletin tek hakimidir. Sakız ve Kıbrıs adalarının fethi, İnebahtı'da tamamen yakılan Osmanlı donanmasının beş ay gibi kısa bir sürede yeniden kurularak Yemen'in ele geçirilmesi,Tunus'un kati olarak alınması, Süveyş, Don, Marmara ve Karadeniz'de kanal açma teşebbüsleri gibi mühim zaferler ve vakalar onun liderliğinde cereyan etmiştir.[8]

---

[5] Efe**, a.g.e**., s. 175
[6] Mücteba İlgürel, "Zirveden Dönüş: ll. Selim'den lll. Mehmed'e",**Genel Türk Tarihi**, C.Vl., Yeni Türkiye Yay., Ank, 2002, s.41
[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III.,** TTK.Yay., Ank.1951.s. 40
[8] Efe, **a.g.e**., s.183

## Yüzyılın Edebi Durumu

XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesi Edebiyatı, XV. yüzyılda atılan temelleri üzerinde yükselerek, dil, kültür ve sanat bakımından devletin tarihinde en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu yüzyılda şiirin yanında tıp ve coğrafya, seyahat, siyer, şehrengiz, tarih yazma ve tezkire konularında bir çok eser yazılmıştır. Fikir ve sanat hayatı devletin siyasî, askerî, medenî ihtişamına uygun bir şekilde gelişerek Osmanlı ülkesinde, kendini diğer ülkelere kabul ettirecek seviyede bir edebiyat meydana gelmiştir.[9]

Dîvân edebiyatında İran şâirleri ölçüsünde eserlerin verildiği bir yüzyıl olması nedeniyle, XVI. yüzyıl "Türk Klasizmi"[10]nin kurulduğu bir dönem olmuştur. Sanat açısından, bu dönemin şâirlerinde İran şairlerinin etkisi görülmekle birlikte, bu daha önceki yüzyıllardaki taklitten uzaktır. Dîvân şiiri XVI. yüzyıldan itibaren kendi büyük üstadlarını yetiştirmeye başlamıştır.

İslam Kültürü içinde gelişen dîvân şiirinin diline bu yüzyılda da Arapça ve Farsça'dan pek çok sözcük ve tamlama girmiştir. Gazellerin dili, bu yüzyılın kasidelerine göre daha sadedir.[11]

Klasik şiirin oluştuğu bu dönemde Arapça ve Farsça'dan giren sözcüklerle gitikçe ağırlaşan Türkçe şiir diline karşı, sade bir Türkçe ile yazarak tepki gösterenler de olmuştur. Dîvân şiirine yerlîleşme akımı ile gazellerde işlenen din, tasavvuf, hikmet, rindlik, kadın, aşk, tabiat gibi konuların arasına toplumsal çevreden de öğeler girmeye başlamıştır.[12]

Türk Edebiyatının iki büyük şâiri Fuzûlî (öl.1556) ve Bâkî (1526-1600) bu yüzyılda yaşamışlardır. Yüzyılın diğer önemli şâirleri Hayâlî, Nev'î, Taşlıcalı Yahya ve Ruhî-i Bağdâdî'dir.[13]

---

[9] Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, MEB. Yay. İst., 1998, s.557
[10] Köprülü, Fuad, **Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi,** XVI. Asır, İst. 1949, s.131
[11] Cem Dilçin, "Dîvân Şiirinde Gazel", **Türk Dili Dergisi**, Dîvân Şiiri Özel Sayısı, S.415-416-417, TDK. Yay., Ank. 1986, s. 170
[12] Dilçin**, a.g.e.** s. 170
[13] **a.g.e.,** s.171

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Kânûnî Sultan Süleyman (1495-1566), Osmanlı hânedanı içinde en uzun süre tahtta kalan sultandır. Bu uzun dönem siyasî tarih açısından olduğu kadar bilim ve kültür tarihi açısından zirvenin yaşandığı bir devredir. Kendisi de şiirle uğraşan ve Muhibbî mahlasıyla klasik şiirin en hacimli dîvânını kaleme alan Kânûnî, devrinde şâirlere özel bir alaka göstermiştir. Muhibbî dîvânında 2799 gazel bulunması, onun tarihte "muhteşem Süleyman" ünvanına sahip olmasını sağlayan seferlerinden arta kalan zamanlarını nasıl değerlendirdiğini gösterir.[14]

Kânûnî Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim de şehzâdeliğinden başlayarak bilim ve sanatla iç içe olmuş, daha Kütahya'da şehzade vali iken çevresine yirmi civarında sanat ve bilim adamını toplayıp onlarla meşgul olmuştur. Kendisi de Selîmî mahlasıyla şiirler söylemiştir. Onun özellikle;

Biz bülbül-i muhrik-dem-i gülzâr-ı firâkız

Âteş kesilir geçse sabâ gülşenimizden

beyti adeta darb-ı mesel gibi dillerde dolaşmaktadır.[15]

II. Selim'in şehzâdeliği döneminde şâir ve sanatkarlardan oluşan mûsikî meclisleri oluşturmuştur. Gubârî Abdurrahman Çelebi, Sarı Re'yi, Câmi, Celâlî, Vusûlî, Nişânî, Nigârî, Sırrı, Makâlî, Faz-ı Kara, Zihnî, Firâkî , Seyyid Meşâmî Bey, Merdümî, Bursalı Seyyid Haşimî ve tezkire sahibi Ahdî, Şehzâde Selim'e intisab eden şâirlerdendir.[16]

Sultan ll. Selim'in padişahlığı devrinde Mimar Sinan hayattadır, Şeyhülislam Ebussuud Efendi görevinin başındadır. Osmanlının en büyük şâirlerinden Bâkî ve Nevî, nice büyük hattatlar, nakkaşlar, müzehhipler padişahın çevresinde yer alır.[17]

1574-1595 yılları arasında padişah olan Sultan III. Murad da hacimli bir dîvâna sahiptir. Murâdî mahlasıyla çoğu tasavvufî tarzda şiirler yazmıştır.[18]

---

[14]Mustafa İsen, Ali Fuat Bilkan, **Sultan Şâirler**, Akçağ Yay. Ank. 1997, s. 46
[15]İsen, Bilkan, **a.g.e.** s. ,47
[16] Halûk İpekten, **Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler**, MEB. Yay. İst. 1996, s. 200-204
[17] Efe, **a.g.e**., 184

## METİNLER ŞERHİ

Sözlüklerde kelime anlamı *açma, yarma, açıklama, genişletme, izah etme, anlatma* olan şerhin terim olarak anlamı ise; "Bir eserin zor anlaşılan yerlerini çözüp yorumlayarak açıklama"[19], anlaşılması zor bir metni beyan, tefsir ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak, demektir.

Edebiyatta *Hâşiye, hâmiş, ta'lik, telhis, tahlil, tefsir* ve Tanzimattan sonra Fransızca *analyse* kelimeleri metinler üzerindeki tetkiklerin bazı farklılıklarla kullanılan terimlerdir. Aslında bütün bu isimleden kastedilen daha doğru anlama ve anlatma, İslam dünyasındaki diğer bir çok ilim dalında olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'i hakkıyla anlama ve anlatmaya yönelik araştırmalardan kaynaklanır. Ku'ân'ın meali üzerine yapılan araştırmalardan doğan Tefsir ilmi, bu nedenle şerhin menşei kabul edilir.

Tefsir ve şerh kelimelerinin sözlükteki anlam yakınlıklarıyla beraber, tefsir kelimesinin önceleri her türlü metnin açıklanmasına alem olarak kullanılırken daha sonraları yalnız Kur'ânî bir ıstılah halini alınca önceki geniş mânâ sınırlarını şerh kelimesine terk ettiği görülür.Te'vil kelimesi ile de münasebeti kurulan tefsir, *keşf ve ızhar etmek* anlamındadır.

Başta temel hadis ve fıkıh kitapları olmak üzere esmâ-i Hüsnâ ve duâ mecmuâları, akâidle ilgili eserler, hilye-i nebîler vb. çok sayıda dînî telifâtın yanı sıra dil, gramer ve astronomi sahalarında yazılmış eserlerin de şerh edildiği görülür. Edebî eserlerin şerhinde ise manzûme ve mensur eserlerin şerhinin ayırımı yapıldığında nazım, izaha muhtaç manaları gizler.

Şerhlere eski eserlerimizde çokça görülen derkenar yani sayfa kenarlarına not düşme şeklinde rastlayabileceğimiz gibi, bir başka eser arasında münasebeti düşmüşken mısra, beyit ya da cümlelerin şerh edildiği görülür. Fakat ulaşılması ve tanınması daha kolay olması hasebiyle müstakil beyit, manzûme ve hatta kitap şerhleri şerh geleneğimizin asıl ağırlığını teşkil etmektedir.[20]

---

[18] İsen, Bilkan, **a.g.e**., s.49
[19] D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay. 1996, s. 1023
[20] Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, İstanbul Kitabevi Yay., İst. 2000, s. 20

"Edebî metni, yani estetik estetik değeri olan yazılı edebiyat ürününü, anlama, açıklama, tanıtma ve değerlendirme amacıyla yapılan çalışmaların geçmişinin eskilere gittiği bilinmektedir. Eskilerin "şerh-i mütun" yani metinler şerhi dedikleri edebî metni /metinleri açıklama ve böylece metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmaları, dîvân edebiyatının kendi döneminden başlayarak, günümüze kadar gelmiş; günümüzdeyse geçmişin tanıtılması, dolayısıyla yaşatılması, geçmişle günümüz arasında bağlantı kurulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Klasik metin şerhi esas itibariyle kelime açıklaması şeklinde yapılagelmiştir. Özellikle; manzum metin şerhlerinde tek tek beyitle bağlı kalınarak kelime, terkip ya da ibarelerin açıklanması yoluna gidilmiş; kısacası metin parça parça ele alınmıştır. Buna karşın metnin bir bütün olarak ele alınıp; genel plan, kompozisyon vb. yönlerden incelenmesi gelenekten değildir. Şerhte, şârihe göre okuyucunun anlayamayacağı farz edilen yani anlaşılmasında güçlük görülen metnin ya da bölümlerinin açıklanmasını esastır. Amaç okuyanı bilgilendirerek metni tanıtmaktır. Bilgilendirme açıklama ve ek bilgi verme şeklinde yapılır. Açıklama ve ek bilgi verme esnasında konunun genişletilmesine gidilir. Konunun açılıp genişletilmesi, şârihin, bilgi ve anlayışı doğrultusunda, yorumunu da beraberinde getirir."[21]

Dîvân şiirinin sadece eski ve alışılagelmiş yöntemle açıklanması yani şerh edilmesi, o ürünün yapısal açıdan taşıdıkları pek çok özelliğin görülmemesine neden olmaktadır. Dîvân şiiri açıklanırken yapısal yöntemin olanaklarından da yararlanılmalıdır.[22]

Bir metin yapısal yönden incelenirken; gazelin biçim, ölçü, uyak yönünden incelenmesi; söz diziminin incelenmesi, iç uyumunda kullanılan terkipler, kelimeler, gazelin ses yapısı ile anlam yönlerinden incelenmesi gerekir.

"Metin şerhi çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bir husus da şâirlerin beyitlerde kullandıkları kelimeler arasında mutlaka bir ilişki kurmaya dikkat etmiş

---

[21] Mine Mengi**, Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler**, Dergâh, C.Vlll., İst., Kas.1977 s. 93

[22] Cem Dilçin, " Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi"**Türkoloji Dergisi**, C.lX, Ank. 1991, s.93

olmalarıdır. Bunun için de kelimeleri seçerken yakın ve uzak anlamları ile birbirine bağlayarak kullanmışlardır. Şiiri layıkıyla anlayabilmek ve zevkine varabilmek için üzerinde durulacak bir başka konu da şiirlerin tasavvufî anlamlarına dikkat etmek gereğidir. Tasavvuf bazı şirlerde belirgin bir şekilde yer alırken bazı şiirlerde tasavvufî anlam, şiir sanatı içinde eritilmiş ve ilk görünen anlamın altına gizlenmiştir."[23]

"Edebî metinlerde dilin varlıkla ilişkisini doğru anlamak için, söylenen her sözün iki temel noktada değelendirilmesi gerekmektedir:

1.Her söz onu söyleyenin düşüncelerini yansıtır.

2.Her söz, dilin bütünlüğü içerisindeki yeri ve anlamıyla da değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla, Dîvân şiirine ait bir metni, kendi düşüncelerini yansıtan bir belge olduğu kadar, dilin kendi içerisindeki bütünlüğü de göz önünde bulundurarak değerlendirmemiz gerekmektedir."[24]

Ali Nihat Tarlan, metinler şerhini şöyle yorumlar:

Metinler sanatın bir kolu olan yazılı edebiyat ürünlerindendir. Ortaya çıktığı devrin analayışına göre şekillenir. Bu yüzden edebiyat; psikoloji sosyoloji, güzel sanatlar gibi bilimlerinin de konusudur.

Bir edebi eserin incelenmesi öncelikle iki şekilde olur:

1-İç bakımdan: Edebi eseri oluşturan kişi, bir tarih, iklim, toplum tesirleri altında yetişir. Dış dünyadan aldıklarını zihninde yoğurarak kendi duygularına göre ortaya bir eser çıkarır. Eseri açıklamaya çalışırken bu mahsulü ortaya koyan insanın iç dünyasına yavaş yavaş inmek gerekir.

2-Dış bakımdan: Karışık gibi görünen eseri türlü bakımdan sıralamak, birleşik maddelerini bularak anlayışı netleştirmek gerekir.

---

[23] Rıdvan Canım, "Metin Şerhi Geleneğimiz Çerçevesinde Tarlan ve İpekten'in Kaleminden Fuzûlî'nin "Sana" Redifli Gazeli", http://turkoloji.cu.edu.tr (04.01.2008)
[24] Ali Fuat Bilkan, **Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar**, L&M Yay. İst. 2006, s. 25

Metinlerin şerhinde edebî tenkit yapılmaz. Çünkü tenkitte eserin güzelliği üzerinde hüküm verilirken, şerhte eser anlaşılmaya çalışılır. Okuyanın zevkine müdahale edilmez. Esere güzel, çirkin vasıfları verilmez.

Metinleri şerh etmek için öncelikle onu doğru okuyabilmek gerekir. Bunun için de Osmanlıca ve aruz vezninin bilinmesi gerekir. Metinlerde yazmaların yanlış okunma durumları da vardır. Bu eksiklerin tamamlanabilmesi için dil ve vezin bilgisi gereklidir.

Klasik Edebiyatımızda nazım sahasını incelemek için üç esaslı yol gereklidir:

1-Eserin ve sanat anlayışının dış geniş birliğini bulmak

2-Bu birlik altında edebi şahsiyeleri araştırma

3-Edebî şekillerin mahiyetlerini anlamak, genel karakterlerini, içine aldıkları konuların ortak noktalarını meydana çıkarmaktır.

Dış yönden ortaklık tür olarak ortak konuların ve kaynakların olmasıdır.

Gazellerde; insan ve tabiat güzelliği, fikir ve felsefe ile edebî sanatlar farklılık gösterir. Onun haricinde gazeller arasında pek çok ortak noktalar vardır.

İnsan ve tabiat güzelliği Bütün gazellerde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Şairlerin gözlem yeteneklerinin derinliği, kelime hazinelerinin, hayal dünyalarının zenginliği şerhlerde ortaya çıkar.

Beyitlerde yerli, yabancı motifler, mili motifler olduğu gibi İslam me
alâkadar ortaklaşa olanları da vardır.

Şerhlerde şâirlerin ortak yönlerini tespit ettikten sonra orijinal taraflarını ort
koyabilmek önemlidir. [25]

Şiir şerhinde; şâirin hayal dünyasını, yetişme tarzını, kişiliğini ortaya koyduğumuz gibi içinde yetiştiği topluma ait inanç, giyim-kuşam, yeme-içme, eğlence, eğitim, adetler ve dil gibi bütün kültür ögelerini de tanımış ve tanıtmış oluruz.

---

[25] Ali Nihat Tarlan, **Metinler Şerhine Dair**, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yay., İst. 1981, s.191

# BİRİNCİ BÖLÜM

# KÜTAHYALI RAHÎMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

## 1.1. KÜTAHYALI RAHÎMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ

### 1.1.1.Hayatı

Şâirin asıl adı Mehmed, mahlası Rahîmî'dir.[26] Kütahyalıdır. Doğum tarihi belli değildir.

Ailesi hakkında bilgi yoktur. Yalnız Ahdî, Rahîmî'nin kendisi gibi şâir olan oğlu Harîmî'den bahsederken de Şirvan ve Gürcistan serdarı Lala Mustafa Paşa'nın, 1578'de Kütahya yakınında bulunan Saka köyüne ordusu ile birlikte geldiği zaman İbrahim Çavuş'u gördüğünü, şâir Rahîmî Efendi'nin oğlu olduğunu öğrenince kendisine iltifat ettiğini ve yanına aldığını yazar. Rahîmî'nin kendisi gibi şâir olan oğlu İbrahim Harîmî, "Zafernâme-i Hazret-i Sultan Murad Hân" adlı eserin de sahibidir.[27] Rahîmî'nin hatırasına saygı duyularak oğluna iltifat edilmesinden hareketle bu tarihte Rahîmî'nin ölmüş olduğunu düşünüyoruz.

Rahîmî ismini zikreden tek kaynak olan tezkire sahibi Ahdî, aynı zamanda arkadaşı olan Rahîmî'den Gülşen-i Şuarâsı'nda şöyle bahseder: "Rahîmî Bey Kütahya'dandır, melek tabiatlı, şiir vadisinde gösterişli bir tabiata sahip, nazım ve nesrin bölümlerine vakıf, her birinde mahirdir, Şehzâde Beyazıd'ın valiliği sırasında izzetle ağırlanarak Alay Beyi olup zeamete mutasarrıftır, gereği gibi sohbet âdâbına vakıf, şehzade Sultan Selim'in meclisinde bulunup murad kapısından faydalanmış, hoş sohbetiyle meclisleri süsleyen, nazım vadisinde gayretli, gönül besleyen, yüksek edası ile kabul görmüş ve bedelsizdir, akıl sahibi bir dosttur."[28]

ll. Selim'in Kütahya'daki muhitinde bulunan şâirlerden olan Kütahyalı Rahîmî, şehzâdenin Kütahya'da sancak beyi bulunduğu sıralarda ve padişah olduktan sonra da maiyetinde alay beyi idi. Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı tezkiresinde ifade edildiğine göre şehzâdenin meclisinde bulunmuş ve ondan muradını almıştır. Bir beytinde ll. Selim'e kul olduğunu şöyle söyler:

---

[26] Ahmet Mermer, **Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı,** Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İst. 2004, s. 13
[27] Hamza Güner, **Kütahyalı Şâir ve Edipler**, Kütahya 1967, s.189
[28] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı**, Atatürk Yüksek Kurumu Yay., Ank. 2005, s. 314

Sultân-ı mülk-i marifetüm ben Rahîmîyâ

Ammâ Selim-i Şâh-ı sühan-dâna bendeyim[29]

Divânın önsözünde Rahîmî kendinden söz ederken küçük yaşta Kütahya'nın meşhur ve büyük hocalarından aklî ve naklî bilimler okuduğunu, Arapça ve Farsçayı öğrenip şiir bilgisi edindiğini ifade eder.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim, önce 1558'de Karaman Valiliği'ne daha sonra 1561 yılında Kütahya Valiliği'ne atanmış, burada padişah oluncaya kadar kalmıştır. Rahîmî, II. Selim'e kasîdeler ve şiirler yazmıştır.[30]

Rahîmî, yazdığı bu şiirler sayesinde II. Selim'in iltifatını kazanmış ve Alay Beyi olmuştur.[31] Alay Beyi, o tarihte zeâmet sahipleri hakkında kullanılırdı. Bir savaş olduğunda tasarruf ettikleri zeametin icap ettirdiği derecede kapı kulu götürmekle beraber, bulundukları bölgedeki timar sahipleri ile onların getirmeye mecbur oldukları kılıç sahiplerine mensup bulundukları beylerbeylerinin maiyetinde olarak kumanda ederlerdi. Daha sonra alay beyi adı, alay kumandanı olarak değişmiştir.[32]

Kütahyalı Rahîmî, II. Selim, 1566'da padişah olup Kütahya'dan ayrıldıktan sonra onun oğlu III. Murad'ı öven şiirler yazmıştır.[33]

Bu devirde Kütahya şehri, Anadolu'da İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Amasya ve Manisa ile birlikte en önemli kültür merkezlerinden biridir.[34]

Aynı yüzyıldaki diğer Kütahyalı şâirlerden bazıları şunlardır: İzârî Kâsım, Cenâbî, Sirâcî, Kara Fazlı, Pir Ahmet Beşir Efendi, Firâkî Abdurrahman Çelebi.[35]

---

[29] Ersen Ersoy, "**XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre, Kütahyalı Şairler ve Kütahya'da Edebi Muhit**", DPÜ, SBÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2003, s. 240
[30] Hamza Güner, **Kütahyalı Şâir ve Edipler**, Kütahya 1967, s.240
[31] **a.g.e**., s.240
[32] Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay. İst. 2004, s.45
[33] Mermer, **a.g.e**., s.14
[34] Halûk İpekten, **Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler,** MEB Yay., İst.1996, s.210
[35] **a.g.e.,** s. 213, 214, 215

Rahîmî'nin ölüm tarihi de bilinmemektedir. Divanındaki üç tarih kıtasındaki 1555 tarihi bulunur. Buna göre Rahîmî, XVl. yüzyılın sonları ile XVll. yüzyılın başında yaşamış bir divan şâiridir.[36]

### 1.1.2. Edebî Kişiliği

Rahîmî'nin yaşadığı Kütahya'da, XVI. yüzyılda okul öncesi eğitim mektepleri, sıbyan mektepleri ve yedi medrese bulunuyordu.[37] Râhîmî, eğitim alıp Alay Beyi görevinde bulunmuş bey şâirlerdendir. O'nun sanatı ve karakteri hakındaki tek bilgi Ahdî tezkiresinde yer almaktadır ve şöyledir: "Hoş sohbetiyle meclis süsleyen, nazım vadisinde gayreti yüksek çevik bir ata benzeyen, şiirleri gönle hoş gelen manalı sözlerle dolu, üslûbunun yüceliği makbul ve bedelsizdir."

Rahîmî'nin en dikkate değer yanı doğup büyüdüğü Kütahya ve çevresine olan tutkunluğudur :

Makdemünden hurrem olmışdur bahâr-ı Germiyan

Berf sanma yüzin ağarttı diyâr-ı Germiyan (G.265 / b. 9)

'Ömr uzunluğından istersen temettu ' dil- berâ

Şehr-i Kütâhiyye'de bir kâmet-i bâlâya bak (G. 137 / b. 4)

Rahîmî'nin memleketine olan bu bağlılığı mahalliliğini ön plana çıkarmaktadır. Halk ağzıyla kullandığı kelimlerin bazıları şunlardır: eyü (iyi, G. 58 /3) benem (benim, G. 69/5) özin (kendi, 84/3), olaruñ(onların, G.98/1), çizgin- (dolaşmak, G. 99/7), niç'itsün ( ne yapsın, G. 96/4) başkoşal- ( yarış etmek, G. 100/ 4).

Rahîmî, günlük hayatına, işi ile ilgili unsurlara şiirinde yer vermiştir. Alaybeyi görevi sırasında görevli olduğu şehirlerin isimlerini şiirinde belirtir. Aydın, Saruhan, Bergama, Akşehir bu yerlerden bazılarıdır.

---

[36] Mermer, **a.g.e**., s.14

[37] Atilla Batur, Cevdet Dadaş, Zekai Mete, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya'da Sosyal Hayat III/**I, Kütahya Belediyesi Kültür Yay. Kütahya 2002, s. 23

Şiirlerinde Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe yer vermiştir. Fakat onun bir tarikata bağlı olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Kütahya'da bir Mevlevî dergahının olmasının bunda etkili olduğu söylenebilir:

Yanup pervâneveş dil Mevlevî gibi semâ' eyler

Senüñ şevḳüñle ara nâra yanmış ara dönmişdür (G. 99 / b. 4)

Rahîmî şiirlerinde dinî- tasavvufî ögelere bolca yer vermiştir. Bu ögeler derin tasavvufi konulardan ziyade dîvân edebiyatını bilen herkes tarafından anlaşılabilir konulardır.

Yaşum ḳapuñdan ırmaġ eyleme ey 'ârızı dil-cû

Cinân bağında *tecrî tahtehâ'l- enhâra* [38]dönmişdür (G. 99/ b. 5 )

Terk it vücûd-ı benligi tâ kim göresin sen seni

Dil-ber müşâhiddür velî benlik arada perdedir (G. 101 / b. 2)

Tezkirelerde eski şâirler için bir sıfat olarak kullanılan "rindâne, âşıkâne, ârifâne" bir uslubu vardır.

Işıḳlar gibi yanmış **'âşıḳuz** biz nâr-ı şevḳıyla

Yaḳar ḳandil-i âfâḳı dil-i sûzânımız vardır (G. 87 / b. 5)

Rahîmî'nin dîvanında devrindeki ya da kendinden önceki büyük şâirlerin adına rastlanmamıştır, bazı İran şâirlerine yer vermiştir. Fakat II.Selim'in şehzade sarayındaki şiir meclislerine birlikte katıldığı Gemiyan şâiri Nişânî Bey'e bir gazelinde yer vermiştir.

[38] Bkz. Tezin Gazel Şerhi bölümü, G. 99, b. 5

**Nişânî Bey** ḳapuña ‘arz-ı ihlas-ı ubûdiyet

Kasâid-i Mutavvelden bu şi ‘ri Muhtasar yegdür (G. 83/ b. 6 )

Rahîmî’nin Divânında dil sadedir, mahallî unsurlara çok yer verilmiştir. Terkipler azdır :

Artırursun vefânı ġayrılara

Mihrüñ ey meh bana mı eksük olur (G. 57 / b. 6)

Dil-i vîrâne Kütâhiyyenün bir köhne kûyıdur

Belâ kuhsârıdur başum yaşum san Aḳça suyıdur (G. 70 / b. 1)

Kafiye ve redif açısından bakıldığında Türkçe kelimeler ön plandadır. Deyim ve atasözleri bolca kullanılmıştır.

**Göz ucıyla** bir nazar kıl gözle ben dil-ḫastayı

Mûcib-i sıhhat olur ḳılsa ḳaçan bîmâr seyr

G. 54 / b.5

Sen boyı servi kenâr itmek içün leyl ü Nehâr

**Yetmiş iki dereden su getirür** kırk bınar

G. 102 / b.1

Rahîmî, dîvân şiiri geleneğine uygun olarak sevgiliden hicranı yaşayan, bir türlü vuslata eremeyen, felekten şikayet eden bir şâirdir. Rakipleri ile mücadele içindedir, sevgiliye en güzel sözlerle iltifat eder ve böylece şiiri de değer kazanır. Şiir konusunda zamanının en iyi şâiri olduğunu ifade eder.

Rahîmî, tezkirecilerin ifadesiyle Türk Edebiyatında “ikinci derecede” bir şâirdir. Beyler şâiri olan Rahîmî, mahallî kimlikle şiirlerini yazmıştır. İyi bir şiir bilgisine sahip şâir, vezni ve edebî sanatları ustalıkla kullanmıştır. Sade olan uslubü yalnız kelime ve

terkiplerinde değil duygu ve hayallerinde de yer alır. Kendisi mahallî klasik bir şâirdir.[39]

### 1.1.3. Eseri

Kütahyalı Rahîmî'nin bilinen tek eseri dîvânıdır. Dîvânın bilinen üç nüshası vardır:

1. nüsha Millî Kütüphâne ( Vezir Köprü) Yz. 455. Nesihle yazılmıştır. Dîvânın yarısını teşkil eden kısım yoktur.

2. nüsha Süleymâniye ( Hüsrev Paşa) Ktp. 535. Nesihle yazılmıştır, satır sayısı 13'tür. Baştan gazellerin ortasına kadar metin bulunur. (Tezimizin ekler kısmında verilmiştir.)

3. nüsha British Museum Or.1149'da kayıtlıdır. 1b'de çerçeveli tezhip süsleme vardır. Nesih-talikle yazılmış, satır sayısı onbeştir. İstinsah ve müstensih kaydı yoktur.[40]

Dîvânda sırasıyla bir dîbâce (önsöz), dokuz kasîde**,** bir mesnevî, yirmi iki murabba, iki muhammes, iki tahmis, üç yüz elli üç gazel, altı kıt'a ve elli dört müfred yer almaktadır.

Kütahyalı Rahîmî'nin dîvânının en dikkat çeken özelliği dîbâcenin olmasıdır. Tahir Üzgör'ün Türkçe Dîvân Dîbâceleri adlı eserindeki bilgiye göre şimdiye kadar bilinen Türkçe dîvân dîbâcesi olan şâir sayısı 38'dir. Rahîmî de bu sayıya eklenmiştir.

Dîbâce, mensûr-manzûmdur. Dîbâce; besmele beyti ile başlar, Allah'a hamd ve Hz. Peygambere övgü, Kütahya'ya övgü, öğrenimi hakkında bilgi, II. Selim'e övgü dolu sözler, dünya halinden, nefisten ve iyi insanlardan bahsetme, bin kusurla tertip ettiği dîvânındaki hataları hoş görülmesi ve hayır dualarla anılması gibi konular yer alır.[41]

---

[39] Mermer, **a. g. e**., s 29
[40] Mermer , **a. g. e**., s.16
[41] Mermer, **a.g.e.,** s.16

# İKİNCİ BÖLÜM

# GAZEL ŞERHLERİ

## 2.1. GAZELLER

### 2.1.1. Gazel 51: Degüldür dilde yara yâre bir tâze gülüm vardur

**Hezâran zâr ider dildür adı bir bülbülüm vardur** [42]

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Gönülde yara değil sevgiliye taze gülüm vardır. Devamlı ağlayan, bülbüle benzeyen bir gönlüm vardır.*

Dîvân şâirleri, şiirlerini aşk üzerine bina ederler. Aşkta üç kişi vardır: seven; âşık, sevilen; sevgili ve âşığın rakibi…

Aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Allah insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan “ahsen-i takvîm”, Allah ise “hüsn-i mutlak”tır. Buna göre aşkların temelinde güzellik vardır.

Dîvân şiirinde aşk bazen tasavvufî, bazen gerçektir. Dîvân şâiri daima âşıktır. Güzelliğe hayran olan âşık için sevgilisi, yâri en güzel kişidir. Edebiyatta aşk, âşık ile mâşuk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk, sevende haddinden fazla, sevilende yok denecek kadar azdır. Seven için aşk sonsuzdur. Âşığın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür.[43]

Rahîmî, beyitte dîvân şiiri geleneğine uygun olarak vefasız bir sevgiliye tutkundur. Sevgilinin en önemli özelliği âşığa acı ve ızdırap vermesidir. Âşığın vücudu, gönlü, ciğeri yaralar içindedir. Âşık, güzel sözleri ve şiirleri ile sevgilisini ikna etmeye çalışır. Sevgilisinin eziyetleriyle yaralanınca ağlayıp inler. Yarayı görenlere de gönlündekinin gül olduğunu söyleyerek yârine kızgın olmadığını anlatmak ister. Yara kanlıdır, kırmızı bir güle benzer. Gül kıvrımlı, parçalanmış gibi gözükür.

Yaranın üzerine pamuk konulur, gül ile kanlı pamuk renk olarak benzer. Böylece âşık, sevgilisine gönlündeki gülü sunar. Gül, sevgiliye sunulan en güzel çiçektir.

---

[42] Ahmet Mermer, **Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İst. 2004, s.156
[43] İskender Pala, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay., İst. 2007, s.38, 39

Beyitte edebiyattaki gül- bülbül mazmunu kullanılmıştır. Klasik edebiyatta gül, sevgiliyi sembolize eder, bülbül âşığın sembolüdür. Dîvân Edebiyatında bülbül gül için şakıyarak ağlar, inler göz yaşı döker. Bülbülün kanlı gözyaşından "sadhezaran" taze gül açılır.[44]

Yâre, kelimesinde **cinas** vardır. Yara, rengi ve görüntüsü dolayısıyla güle, âşığın gönlü ağlayıp inlemesi ile bülbüle **teşbih** edilmiştir. "Teşbih; sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında çeşitli yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe üstün olana benzetmektir."[45] Beyitte de yara güle benzer.

Hezâr, kelimesinin beyitte kullanılmayan bir anlamı da bülbül demektir. **İhâm-ı tenâsüb** vardır. "İhâm-ı Tenâsüb; birkaç anlamı olan bir sözcüğün dize ya da beyit içinde söylenmemiş anlamıyla, diğer bazı sözcükler arasında anlam ilgisi kurmaktır."[46]

**2-**Dem-i ġamda çeker gûşum kebâb eksük degül dilde

Gözümde ḫûn-ı dil-perver ü bir rengîn-mülüm vardur

*(Sevgili )Gam zamanı kulağımı çeker, gönülde kebap eksik olmaz. Gözümde gönül besleyen ve şarap renkli kan vardır.*

"Gam; keder, tasa, dert, belâ demektir. Dîvân şiirinde âşık daima gamlıdır. Âşık gözüyle sevgilisini görünce gam esiri olup canında ve gönlünde gam hisseder. Bu gam vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı yoktur. Gam hiç kimsenin çekemediği bir yük, tahammül edilemeyen zehir ve yaradır. Bu yara yanık yarasıdır bitmez tükenmez olan bu yara gönlü kebaba çevirir."[47]

Kebap, dîvân şiirinde en çok kullanılan mazmunlardandır. Şâirler, içlerinde yanan aşk ateşiyle ciğerlerinin veya bütün vücutlarının kebap olduğunu tahayyül ederler.

---

[44] Cemal Kurnaz,**Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli**, MEB Yay. İst. 1996, s. 514
[45] Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yay., Ank. 1995, s. 405
[46] **a.g.e.,** s.425
[47] Pala, **a.g.e.,** s. 161

Âşığın ağlayan gözlerine kan oturur ve artık kanlı yaşlar dökmeye başlar. Bazen de ciğerdeki kanlar gözden kanlı yaş olarak dökülür. Göz, cam kadeh gibidir. İçinde şaraba benzer kanlı gözyaşları bulunur. Renk yönünden şarap kanla benzerlik gösterir.

Gönülde kebabın eksik olmaması, gönülden aşk ateşinin eksik olmadığını anlatır. Dolayısıyla **mübâlâğa** sanatı vardır. Mübâlâğa; herhangi bir varlığı veya durumu anlatırken onu, olduğundan çok veya noksan göstermek sanatıdır.[48]

Dem kelimesi kan ile birlikte **ihâm-ı tenâsüb** oluşturur. Kan, dem kelimesinin beyitte kastedilmeyen uzak anlamıdır.

**3-** Perişân itme gönlüm ey sabâ dem urma zülfinden

Benüm de başum üzre bir hevâyî sünbülüm vardur

*Ey sabâ, (sevgilinin) saçından söz açarak gönlümü perişan etme. Benim de başımın üstünde, havalı sünbülüm vardır.*

Sabâ rüzgarı, sevgilinin saçından söz açarak âşığa sevgiliyi hatırlatır. Sevgiliden ayrı olan âşık, böylece sevgilinin saçının kokusunu hisseder ve perişan olur. Sevgili, âşığa göre hevâî, ilgisiz olarak da bilinir. Âşığın "başım üzre" ifadesi sevgilisine değer verdiğini anlatır. Çünkü insanlar değer verdiklerini baş tacı ederler.

Dîvân şiirinde sabah yeli olan sabâ, sevgilinin kokusunu taşır ve etrafa dağıtır. Yani sevgilinin saçlarından bir iz taşır. Bu yüzden şâirler, sabâ rüzgarını mâşukla âşık arasında tebliğ vasıtası sayarlar. Rüzgarlar gerçekte de bağ bahçelerin gelişmesini sağlar. Sabâ rüzgarı, çiçeklerin de açılmasını sağlar. Sünbül de koyu renkli bir çiçektir. Dağınık saçlar rengi, kokusu ve şekli itibariyle sünbüle benzer.

Tasavvufta saç, kesrettir. Yüzü yani vahdeti örter. Kesret insanı şaşırtır, vahdetin tecellisine engel olur.[49] Kesretin kokusu gönle kadar gelerek âşığı hüzünlendirmektedir.

---

[48] M.Orhan Soysal, **Edebî Sanatlar**, MEB Yay., İst. 1998, s.70
[49] Halûk İpekten, **Fuzûlî,Hayatı,Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ank. 1996, s.203

Ey kelimesinde **nidâ** sanatı vardır. Anlam ile ilgili sanatlardan olan nidâ; "şâirin çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip "ey, hey " gibi ünlemlerle seslenmesidir."[50]

Rüzgar, âşığı perişan eden bir insanmış gibi muhatap kabul edildiği için **teşhis** sanatı vardır. Teşhis; cansız hassasiyetten mahrum veya mücerret, tamamıyle zihnî bir varlığı maddi ve gerçek hüviyete kavuşturarak ona hayatiyet verme yani onu insana has vasıflarla mümtaz kılma sanatıdır.[51]

Zülf, sünbül, sabâ kelimeleri arasında uyum olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır. Tenâsüb; mânâları arasında bir ilgi bulunan kelimelerin aynı ifadede toplanmasına denir.[52]

**4-** Cinân bâğında mı âdem anuñçün cân ḳarâr itmez

Bilür mecmû'-ı insan bir perişân kâkülüm vardur

*Âdem(insan) cennet bahçesinde midir, can karar veremez. Bütün insanlar benim perişan kakülüm olduğunu (zaten) bilir.*

Sevgilinin yurdu, cennete benzer. Hatta cennet, sevgilinin semtinde bir köşedir. Âşık, sevgilinin yanındayken kendinin cennet yurdunda mı yoksa başka bir yerde mi olduğunu anlayamaz. Onun için perişan olmuştur. Âşığın bu darmadağın olmuş halinin sebebini bütün insanlar bilmektedir.

Cennet; meyvalı ağaçlar ve çiçeklerle dolu bağ, bahçe, gülzâr vs. şeklinde ifade edilir. Hz. Âdem cennette bir süre kalmış sonra çıkarılmıştır. Âşık da sevgilinin semtindenden çıkarıldığında perişan olur. İnsanlar onun dağınık halini görür. Şâir, sevgilinin yurdunun cennet bahçesi olup olmadığını düşünüyor. Bildiği bir şeyi bilmezden gelmektedir; **tecâhü'l-i ârif** sanatı yapılmış. Anlam ile ilgili sanatlardan olan

---

[50] Dilçin, **a.g.e.,** s.453
[51] Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İst. 1989, s. 209
[52] **a.g.e**., s. 276

**tecâhül-i ârif**; bilinen bir gerçeği, bir nükteye dayanarak bilmiyormuş gibi söylemektir.[53]

Beyitte Âdem kelimesi **tevriye**li olarak kullanılmıştır. Âdem; insan, adam anlamına geldiği gibi ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem anlamına da gelmektedir. **Tevriye**"anlamla ilgili sanatlardandır ve bir nükte nedeniyle, gerçek ve mecaz anlamlı bir sözün yakın anlamından başka uzak anlamını kastetme sanatıdır.[54]

Ayrıca beyitte Hz. Adem'in telmih yolu ile cennetten çıkarılması olayı hatırlatılmıştır. Telmih; şiir veya nesirde, önemli bir tarihsel olaya, duruma, efsâneye, hikayeye, yahud alışılmış ve benimsenmiş bir âdete işaret etme sanatıdır.[55]

5- Gedânı gâhi anduḳca di ey şâh-ı 'alî-şânum

Yaşı dildur adı ḳanber Rahîmî bir ḳulum vardur

*Ey şan ve şerefi büyük olan padişahım! Kullarını andıkça "Adı Kanber, gönlü yaşlı olan Rahîmî (adlı) bir kulum da vardır." de .*

Dîvân şiirinde sevgili, güzellik ülkesinin padişahıdır. Padişahın mülkü, askerleri, onun için canını verecek köleleri bulunur. Âşık kendi şahının yani sevgilinin gözü yaşlı bir kölesidir. Hz. Ali'nin Kanber adlı sadık bir kölesi vardır. Bu olay çerçevesinde Rahîmî de sevgilinin sadık bir kölesidir.

Ayrıca gönül, insanların varlığıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Rahîmî de yaşının gönül kadar eski olduğunu söyleyerek adeta kendini bildi bileli sevgilinin kapısından ayrılmadığını anlatmaktadır. Kanber kelimesi ile Hz.Ali'nin kölesini hatırlattığı için **telmih** sanatı vardır.

Ey padişahım denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

---

[53] Dilçin, **a.g.e**., s. 441
[54] Soysal, **a.g.e**., s.107
[55] **a.g.e.**, s. 93

Padişahım, hitabıyla sevgili kastedilmiştir. Dolayısıyla **açık istiâre** vardır. Açık istiâre; bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma olan istiârenin benzetilenin söylenmediği çeşididir.[56]

[56] Dilçin. **a.g.e**., s.412

### 2.1.2. Gazel 52: Meyl eyleyeli ḫâre o gül- pîreheni gör

**Gül gibi teni çâk yini yâsemeni gör**

(Me‘ûlü /mefâ‘îlü /mefâ‘îlü / fe‘ûlün)

*Dikene meyl edeli o gül gömlekli (güzeli)yi gör. Gül gibi teni, (gömleğin arasından) taze yasemini gör.*

Sevgili, rakiplerine yüz verir, aşığı kıskandırır. Rakiplerine yakın duran sevgilinin beyaz teni, gömleğinin yakasından gözükür. Gül yapraklarının kıvrımları da, yırtık bir gömleği andırır. Gül, kat kat yapraklardan oluşur bu yüzden gömleğe benzer, açıldıkça etrafındaki dikenlere yaklaşır yani onlara meyleder.

Beyitte gül-gömlekli denilerek **açık istiâre** yolu ile âşığın sevgilisi kastedilmiştir. Sevgilinin pireheni âşık tarafından kıskanılır. Sevgili, gül desenli bir gömlek giymiştir. Sevgiliyi sarıp kucaklamıştır. Sevgilinin etrafında âşığın rakipleri vardır. Edebiyatta sevgili rakiplere, ağyara yüz verir, onlara yönelir. Âşık bu durumdan rahatsız olur.

Pirehen (gömlek) ve çak kelimeleri Hz. Yusuf ve Züleyha kıssasını hatırlatır. Klasik edebiyatta kullanılan önemli mazmunlardan olan Yusuf'un yırtık gömlek hikayesi şöyledir:

Hz. Yusuf, Yakup Peygamberin dokuz oğlundan biriydi ve güzelliği ile ün salmıştı. Babası onu çok severdi, diğer kardeşleri çekemiyordu. Bir gün Yusuf'u av bahanesiyle ava çıkardılar ve kuyuya attılar. Gömleğini bir tavşan kanına batırıp Yakup'a getirdiler ve onu bir kurdun yediğini söylediler. Sonra tekrar kuyu başına vardılar. Bir kervanın Yusuf'u kuyudan çıkardığını gördüler. Yusuf'un, kendi köleleri olduğunu söyleyip ucuz bir paraya sattılar. Kervan Yusuf'u Mısır'a götürdü. Mısır azizi, Yusuf'u altınla tartarak satın aldı. Yusuf, on sekiz yaşına geldiğinde Azizin karısı Züleyha ona gönül verdi. Züleyha evde kimse yokken Yusuf'a visal teklif etti ve Yusuf bu ahlaksızlığı kabul etmeyerek kaçmak istedi. Kadın arkasından koştu. Kapıdan

çıkmak üzere olan Yusuf'un gömleğini tuttu ve gömlek yırtıldı.[57] Beyitte Yusuf ve Züleyha'ya **telmih** yapılmıştır.

2- Divâne-i ser-ḫalḳa-i zencîr-i mahabbet

Âşüfte-i 'aşḳ ister iseñ işte beni gör

*Aşk perişanlığı istersen beni gör, (işte) sevgi zincirinin baş halkasının delisi benim.*

Âşık, her zaman âşıklar halkasının başında olduğunu öyle ki aşkından deli divane olduğunu savunur. Aşk perişanlığı yaşayan birini görmek isteyen kişinin, kendisini görmesini ister.

"Muhabbet; Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı sevmesidir. Alemin yaradılış sebebi sevgisidir. İnsan Allah'ın nimetine, lutfuna, kendisini kayırmasına ve korumasına, ezelde kendisini sevmiş ve hidayet nasip etmiş olmasına bakarak onu sever."[58]

Muhabbet konusunda şâir, kendini bu zincirin halkasının baş delisi olarak görmektedir. Tarikatlarda da dervişler zincir şeklinde sıralanarak Allah'ı zikrederler. Bu zikir halkasında bir baş bulunur ve topluluğu o yönlendirir.

Şâir, âşıkların başı olduğunu söyleyerek **mübâlağa** yapmıştır.

Dîvâne, zincir, âşüfte kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

---

[57] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, MEB Yay.,İst. 1996, s. 504
[58] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İst. 1996, s. 343

**3-** Hâr-ı ġam-ı hicrândan olur bülbül-i dilzâr

Ey ġonca sen ḳo söyleyeni söyledeni gör

*İnleyen gönül bülbülü, ayrılık derdinin dikeninden olur. Ey gonca, sen söyleyeni bırak, söyleteni gör!*

Âşığın en büyük derdi ve dert kaynağı hasrettir. Ayrılık, aşığı hasta eder. Hastalar ağlayıp inler. Bu durum uzun bir sürer, âşık buna sabrederse manevi olarak gelişir. Ayrılık acısıyla bülbül gibi terennüme başlar. Sevgiliye yalvarır. Bütün bunların sebebi goncaya benzeyen sevgilidir. Çünkü bülbül güle olan aşkından ona niyazda bulunur. Şâir sevgiliden söyleyeni bırakıp söyleteni yani sevgilinin kendisini görmesini istiyor. Yani maarifet güzel sözler söylemekte değil söyleten kişinin güzelliğindedir.

Gonca kelimesi ile sevgili kastedilmiştir. Dolayısıyla **açık istiâre** sanatı vardır.

Ey gonca ile **nidâ** sanatı yapılmıştır aynı zamanda "ey" kelimesinin harfleri sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "yâ"nın çıkmasıyla **Aks-i müfred** vardır. Aks-i müfred, söylenecek bir kelimenin harflerinin sondan başa doğru okunmasında anlamlı bir kelime çıkarılması sanatıdır.[59]

**4**- Mâhiyyeti ma'lüm ola tâ sûret-i hüsnüñ

Yûsuf gibi âyinede gel sen de seni gör

*Gel, aynada kendini gör, tâ ki (böylece) Yusuf gibi yüzünün güzelliği ortaya çıksın .*

Yusuf Peygamber, edebiyatımızda güzellik timsalidir. Güzellik genellikle yüz güzelliği olarak düşünülür. Âşık sevgilinin güzelliğine hayrandır. Bu benzetme münasebetiyle Yusuf kıssasının çeşitli motiflerine **telmih** yapılır. Hz. Yusuf Mısır'ın sultanıdır. Sevgili de güzellik ülkesinin sultanıdır. Sevgili aynada kendi güzelliğini görecek, Yusuf'u görenlerin hayran oldukları gibi kendi güzelliğine hayran olacaktır.

---

[59] Adem Çalışkan, **Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi**, DİB Yay., Ank. 1999, s. 62

Klasik edebiyatta âşığın gönlü genellikle aynaya benzetilir. Âşık, sevgilisinden kendi güzelliğini görmesi için gönül aynasına bakmasını istemektedir. Bir hadise göre; mü'min mü'minin aynasıdır. Âşık, sevgilinin kendisinde kendini görebileceğini ifade eder.

Âşık sevgilisini Yusuf kadar güzel gördüğü için **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

Âyine, hüsn, sûret kelimeleri arasında uyum olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır.

**5-** Şâhum nazar it lutf-ı Rahîmîyi ziyâd it

Ol şâ'ir-i nâzükde bu ṭarz-ı Haseni gör

*Padişahım bak, Rahiminin lutfunu arttır. Nazik şâirlikte bu güzel yolu (Hasan'ın tarzını ) gör.*

Klasik edebiyatta sevgili, padişahtır. Padişahlar cömerttir. Lutûfta bulunurlar. Sevgili, padişah olduğunda âşık onun yanında kul, gedâdır. Kullara padişahlardan çeşitli ihsanlar gelir. Rahîmî, sevgilinin kendisine lutufta bulunmasını bunu da artırmasını istemektedir. Âşık, sevgilinin bir bakışıyla bile kendine lutfedildiğini hisseder.

Dîvân şâirleri, kendi şâirlikleri ile övünürler. Rahîmî de beyitte, şâirlikte güzel bir tarz oluşturduğunu söyler.

Hasen kelimesinde **tevriye** sanatı yapılmıştır. Tarz-ı Hasen, klasik edebiyatta tarz-ı Hassân olarak da karşımıza çıkar. Hassân İbn Sâbit, sahabeden olup şâirdir. Hz. Peygamberi hicvedenleri hicvederdi. Peygamber, kendisi için Mescid-i Şerif dahilinde şiir inşâdına mahsus bir minber yaptırmıştı. Edebiyatımızda belâgat timsalidir.[60]Beyitte Hasan İbn Sabit'e **telmih** sanatı yapılmıştır.

**İstiâre** yolu ile "şâhım" ifadesiyle sevgili kastedilmiştir.

---

[60] Onay**, a.g.e**, s.259

### 2.1.3. Gazel 53: Koyup gülzâr-ı kûyûn sanma dil gülzâra düşmişdür

**Hezâr efġan ile ol ḫasta ey gülzâra düşmişdür**

( Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün / mefâ‘îlün)

*Gönlümün senin semtinin gül bahçesini koyup başka gül bahçesine düştüğünü sanma. Ey (sevgili) bin efgân ile o hasta, gül bahçesine düşmüştür.*

Âşık sevgiliyi görebilmek için ağlayıp, feryat eder. Sevgilisinin semtinde âşığın kanlı gözyaşları gül şeklinde hayal edilir. Bundan dolayı gül bahçesine benzer. Âşık sevgilisinin derdi ile hastalanmış, gamdan dolayı helak olmuştur. Hasta insanlar gerçekte de ayakta duramaz, düşerler.

Dîvân şiirinde sevgilinin oturduğu yer "kuy-ı yar"dır. Âşık için çok önemli olması sebebiyle dîvan şiirinde sıkça geçmektedir. Âşık daima kûy-ı yâre yaklaşmak ve oradan hiç ayrılmamak ister. Sevgilinin semti, vuslatı, aşkı ve kendisi de bir gülzâra benzetilir. Âşık sevgilinin gülbahçesini bırakarak başka gül bahçelerine gitmez.

Hezâr kelimesi **tevriye**li olarak kullanılmış bir kelimedir. Hezârın bir anlamı da bübüldür. Şâir: "Bülbül, figan ederek gülbahçesine düşmüştür." diyerek bülbül –gül ilişkisini hatırlatmaktadır. Zaten bülbüller gülbahçesinde feryat figân ederek güle olan aşklarını dile getirirler.

Gül-zâr kelimesi birinci mısrada ve ikinci mısranın sonunda tekrarı edilmiştir, **reddü'l-acüz ale's-sadr** sanatı vardır. "Bir beytin başında, yahut ortasında söylenen sözün o beytin sonunda tekrar edilmesi sanatıdır."[61]

2- Sabâ gibi visâlün bağına bir dem irem diyü

Bu dil dîvânedür sahrâya geh kuhsâra düşmişdür

*Bu gönül, sabah rüzgarı gibi kavuşma bahçene bir an ulaşayım diye bir çılgın gibi bazen çöle, bazen de dağın tepesine düşmüştür.*

---

[61] Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Akçağ Yay., Ank. 1995, s. 292

Âşık, sevgiliden ayrıdır, ona kavuşabilmek, yaşadığı yere yaklaşabilmek için uğraşır durur. Âdeta çılgına döner, yolu çöllere, dağlara düşer.

Sabâ, doğudan esen rüzgardır. Devamlı eser ve dağların, tepelerin, ovaların, çöllerin üzerinden aşar gelir. Sabâ, sevgilinin saçlarından izler taşır. Âşık, sevgiliye kavuşamazken sabâ onun yanında bulunur.

Türk Edebiyatında en çok kullanılan aşk hikayesi kahramanı olan Mecnûn, Leylâ'nın aşkıyla deliye dönmüş, insanlardan kaçarak perişan halde çöllere düşmüştü. Âşık da sevgilisine ulaşmak, bir an olsun görmek için Mecnûn gibi çölleri, ovaları dolaşır. Mecnûnun kelime anlamı deli, demektir. Şâir de aşkından deli, divâne olmuştur. Nereye gittiğini bilmeden dolaşmaktadır. Sevgiliye kavuşma azusu ile bu hale gelir. Mecnûn'a **telmih** yapılmıştır.

Gönül, divâne bir kişiye benzetilerek **teşbih ve teşhis** sanatı yapılmıştır.

"S" sesi çokça tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**3-** Dilüm dilim dilim mıḳrâz-ı ġamla pârelenmişdür

O meh yüz dönderelden hod ḳatı âvâre düşmişdür

*Gönlüm gam makasıyla dilim dilim parçalanmıştır. O ay yüzlü(sevgili), yüzünü döndürdüğünden beri kendi âvâre hale düşmüştür.*

Âşığın gönlü her zaman yaralıdır. Gam, âdeta bir makas gibi onun gönlünü parçalar. Sevgili ondan yüz çevirir. Edebiyatta sevgili; güzelliği, beyazlığı, kararsızlığı yönleriyle aya benzetilir. Ay, zaman zaman bulutların arkasına saklanır görülmez, yüzünü döndürür. Yüzünü tam olarak dolunay olduğu zaman gösterir. Ayın her gün değişik hallerde olması makasla kesilmiş görüntüsünü verir. Sevgili de âşığa her zaman yüzünü göstermez. Bundan dolayı âşık, perişan bir hale gelir. Ne yaptığını bilmez.

"Dilim"kelimesi **cinas**lıdır. Sözle ilgili sanatlardan olan cinas, "söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır."[62]

---

[62] Dilçin, **a.g.e.,** s.467

Sevgili **açık istiâre** yolu ile aya benzetilmiştir.

Gam makasa **teşbih** edilmiştir.

**4-** Bu şerha şerha sînem yarası ey yâr şerh olmaz

Su gibi ġayra mâil âh dil bir yâre düşmişdür

*Ey yâr! Bu parça parça olan göğsümün yarası açıklanamaz. Âh, gönül su gibi yabancıya meyleden bir sevgiliye düşmüştür.*

Âşığın vücudu, sînesi, gönlü yaralar içindedir. Bu yaralara sebep olan sevgilidir. Yaralar aslında maddi değil manevidir. Bu yüzden açıklanması da güçtür.

Sevgili, âşığa yüz vermez yabancılara meyl eder. Bunlar âşığın rakipleridir. Sevgili onlarla ilgilenir, âşıktan yüz çevirir. Su, akışkan olup yerinde durmaz. Su toprağı parçalayarak akar. Sevgili de su gibi âşığı hem yaralar hem de yanında durmayıp akıp gider.

"Yâre" kelimesi **cinas**lıdır. Arapça'da "mâ (il)" su demektir. Su ile iham-ı tenâsüb oluşturur.

Şerh ve şerha kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır. İştikak; sözle ilgili sanatlardandır ve aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmaktır.[63]

**5-** Bana gel ey muġannî çâre-sâz ol n'eydigüm bildür

Maḳam-ı ġamda dil feryâda cânum zâra düşmişdür

*Ey şarkıcı! Bana gel, çare bulan ol. Ne olduğumu bildir. Keder makamında gönül feryâda, canım inlemeye düşmüştür.*

Âşık, sevgiliye olan aşkından dolayı çaresiz bir derde düşmüştür. Ne yaptığını bilmez bir haldedir. Bir eğlence meclisine gider. Burada şarkıcıdan dertlerine çare

---

[63] Dilçin**, a.g.e**., s,483

bulmasının, eğlendirmesini ister. Çünkü âşık da feryat ederek ağlamakta, gam makamında şarkıya benzer sesler çıkarmaktadır.

Muganni, saz, makam kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

6- Ben oldum olacağum gel tabîbâ zahmete girme

Dil elden gitmeden bir çâre ḳıl bîçâre düşmişdür

*Ey tabip, ben olacağımı oldum, gel sen zahmete girme. Gönül çaresiz düşmüştür, elden gitmeden bir çare kıl!*

Dîvân şiirinde tabip, aşk derdine ilaç bulamayan bir kişilikte ele alınır. Zaten o derde ilaç bulsa dahi âşık o ilacı içmeyecektir. Kendi hastalığına tabibin çare bulamayacağını bilse de düştüğü durumu öğrenmesini arzu etmektedir.

Çâre ve bîçâre kelimeleri kökteş kelime oldukları için **iştikak** sanatı vardır.

7- Ruḫ-ı zerdiyle her gün muntazırdur şâh-râhuñda

Rahîmî bir ḫazân yapraġıdur yollara düşmişdür

*Rahîmî, sararmış bir yüzle padişah yolunda beklemektedir. Sanki bir hazan yaprağı yollara düşmüştür.*

Rahîmî, sevgiliye olan aşkından dolayı hastalanmıştır. Hasta olan kişinin yüzü sararır. Şâir, padişaha benzeyen sevgilinin yolunu gözlemektedir. Padişahlar yol kenarlarında kendisini bekleyen, tezahürat eden insanlar tarafından karşılanır. Ayaklarının altına mücevher, altın saçılır. Buna saçı, denir. Âşık da sararmış yaprağa benzediği gibi altın sarısı rengiyle yaprağa benzer. Sonbaharda yapraklar nasıl sararıp solar yere dökülürse o da yerde beklemektedir. Sevgilinin ayaklarının altına saçılan altın gibidir.

Rahîmî kendini hazan yaprağına **teşbih** eder.

### 2.1.4. Gazel 54: İtmedüm bülbül gibi ey yüzi gül gülzâr seyr

**Baña kûyun pes ne lâzım eyleyem tekrâr seyr**

(Fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün)

*Ey gül yüzlü (sevgili)! Bülbül gibi gül bahçesini seyretmedim. Bana senin semtin yeter, ne gerek var tekrar (başka bir bahçeyi) seyretmeye*?

Âşık için sevgilinin bulunduğu yer bir gül bahçesini andırır. Sevgilinin yüzü de güle benzer. Dudakları açılmamış bir gonca, boyu servi gibidir. Bir bahçede de ancak böyle güzellikler mevcuttur.

Beyitte gül- bülbül mazmunu vardır. Klasik şiirde bülbül, âşığın timsalidir. Güle olan aşkını şakıyarak dile getirir. Âşığın da güzel sözleri ve şiirleri bülbülün terennümü gibi sevgiliyedir. Sevgilinin yüzü, yanağı; kokusu ve rengi itibariyle güle benzer. Âşığın gül bahçesi; sevgilinin mekânıdır. Sevgilinin bulunduğu yere giderek sevgilinin güle benzer yüzünü gören âşık, buradan başka bir gül bahçesine giderek bülbül gibi gülü seyretmeye gerek duymaz.

Sevgilinin yüzü güle benzetilmiştir **teşbih** sanatı vardır.

Bülbül, gül, gülzâr kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

**2-** Dîdeden bir dem degül ḫâlî ḫayâli hüsñüñ

San deñiz yüzünde eyler hazret-i ḫünkâr seyr

*Güzelliğinin hayâli bir an bile gözümün önünden gitmez. Sultan hazretleri, sanki deniz yüzünde seyr halindedir.*

Âşık, sevgilisini göremese bile hayalini bir türlü zihninden atamaz. Onu düşünürken hasretinden dolayı gözyaşlarını tutamaz. Böylece gözünden yaşlar akarken onun hayalini görür ve sevgili deniz üzerindeymiş gibi gelir. Sevgili güzellik itibariyle idealize edilir. O “hüsn“ güzellik ülkesinin padişâhıdır. Padişahlar denizde kendilerine ait olan hünkar kayıklarında denizde seyre çıkarlar. Beyitte sevgili, hünkar kayığında gezintiye çıkmış olan bir padişahı andırır.

Sevgilinin âşığın gözündeki hayali deniz yüzünde kayıkla gezintiye çıkmış bir hünkara **teşbih** edilmiştir.

"ḫ ile ñ" sesleri tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır. Aliterasyon; bir beyit, mısrâ veya cümlede aynı ses, harf veya hecelerin anlamı da etkileyici bir âhenk oluşturmak amacıyla tekrarlanması sanatına denir.[64]

**3-** Katre-i eşküm binüp müjgâna her sû yügrişür

Çûbe binmiş ṭıfla benzer kim ḳılur her bâr seyr

*Gözyaşımın damlası kirpiklere binip her zaman koşuşur. Her defasında ona bakan; değneğe binmiş çocuğa benzediğini görür.*

Âşık dâimâ gözyaşının çokluğu ile övünür. Gözyaşı kirpiklerden dökülür. Kirpiğin üzerindeki gözyaşı, değneğe binip uyun oynayan çocuğa benzetilir. Şâir, yaşadığı devirdeki bir çocuk eğlencesini hatırlatmaktadır.

Gözyaşlarının kirpiklere binmesi ifadesi ile şâir, mecaz yolu ile ağladığını kastetmektedir, **kinâye** sanatı vardır. Ağlayan bir kişinin gözyaşları kirpiklerden dökülür. Kinâye; belli bir sebebe ve gerçeğe dayalı olarak bir sözün hem gerçek, hem de mecaz anlamıyla kullanılması sanatıdır.[65]

Su, kelimesi **ihâm-ı tenasüp** yolu ile gerçek anlamı kasdedilmeyip zaman anlamıyla kullanılmıştır.

**4-** Söz bir olur beg didüm vâ'iz uzatma ḳıssayı

Meyl-i firdevs-i berîn itmez iden dîdâr seyr

*Vâiz uzatma kıssayı söz bir olur bey, dedim. Sevgilinin yüzünü seyreden, en yüce cennetin meylini etmez.*

Dîvân edebiyatında âşık, kendini rind olarak takdim eder. Rind, genel anlamıyla tasavvuf ehlidir. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Vâiz; dini öğütlerde

---

[64] Soysal**, a.g.e.,** s. 33

bulunan kişidir. Dinin dış kabuğunda oyalanmaktadır. Bu yönü ile zâhidden farklı değildir. Zâhid de şeklî ibadetle meşgul olan kişidir. Âşığı cehennem azabıyla korkutur. Ona devamlı nasihat eder. Kendisi de cennet arzusu ile ibadet eder. Âşık ise onunla devamlı tartışma halindedir.

Âşığa göre sevgilinin yüzü vahdettir. Onda Allah'ı bulur. Zâhidin, en yüce cennet olan Firdevs cenneti için ibadet ettiğini düşünür. O ise sevgilisini gördükten sonra cennet arzusu duymaz. Zaten Allah dostları cennet arzusunda değil cemâlullah arzusundadırlar. İlahî güzelliği seyreden kişiler cenneti istemezler.

Sevgilinin yüzünü görenin cenneti arzulamaması **mübâlağa**dır.

Vâiz, kıssa, Firdevs kelimeleri birbiri ile uyumlu kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

5 - Göz ucuyla bir nazar ḳıl gözle ben dil-ḫastayı

Mûcib-i sıhhat olur ḳılsa ḳaçan bîmâr seyr

*Göz ucuyla bir bak, benim gibi gönlü hastayı gözle! Kim, ne zaman hastayı seyretse, sıhhat vesilesi olur.*

Dîvân edebiyatında âşık, bir aşk hastasıdır, gönlü hastadır. Hastalar aranıp sorulur, ziyaret edilir. Hastaların kötü halini görenler hallerine şükrederek daha da sağlıklı olurlar. Âşık sevgilisinden kendini ziyareti bırak göz ucuyla olsun bir bakmasını istemektedir. Durumunun çok kötü olduğunu gören sevgili belki de merhamete gelecek, âşığın sevgisine karşılık verecektir.

"Hastayı seyretmek, sıhhat vesilesi olur." Sözünde **irsâl-i mesel** sanatı vardır. Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmak demektir.[66]

Gözle- ile seyr / dil-haste ile bimâr kelimeleri arasında **leff ü neşr** sanatı vardır.

---

[65] **a.g.e.,** s.64
[66] Dilçin, **a.g.e**., s .464

**6-** Gonca gibi ḳan yudar bülbül harîm-i bâġda

Bî-tekellüf gülşen-i hüsnüñ ider her ḫâr seyr

*Bülbül, bahçenin içinde gonca gibi kan yutar. Her diken senin güzelliğinin gül bahçesini teklifsiz seyreder.*

Âşık, sevgiliyi görebilmek için çeşitli sıkıntılara katlanır. Âşığın rakipleri ise sevgilinin onlara yüz vermesi sebebiyle rahatça onu seyrederler. Teklife bile gerek yoktur. Çünkü engelle karşılaşmazlar. Âşık ise sevgiliye olan hasretinden dolayı çektiği ızdırapla adeta kan yutar.

Gül, aşkın her çeşidinde sevgiliyi temsil eder. Bülbül ise onun aşkıyla yanıp tutuşan âşıktır. Efsaneye göre, gülün rengi eskiden kırmızı değilmiş. Bülbüle o zaman da hiç yüz vermiyormuş. Gülün bu kayıtsızlığına dayanamayan bülbül, günün birinde gidip onun gövdesine konuvermiş. Dikenler bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülmüş ve köklerinden damarlarına doğru yayılmış. Gül, işte o günden sonra kan kırmızı akmaya başlamış.[67]

Gül- bülbül hikayesine **telmih** yapılmıştır. Âşık, **açık istiâre** sanatı ile bülbüle; sevgili, goncaya; rakip dikene benzetilir.

**Teşhis** sanatı ile diken, insana gibi düşünülerek gül bahçesini seyreden bir kişiye benzetilmiştir.

**7-** Tâlib-i nûr-ı tecellidür Rahîmî şevḳ ile

Vâdî-i ‘aşḳ içre ḳılmış bir gice dîdâr seyr

*Rahîmî, manevi bakımdan aydınlanmak istemiş, şevk ile bir gece aşk vadisinden sevgilinin yüzünü seyretmiştir.*

Sevgili, âşığın devrindeki en güzel kişidir. Onun yüzünün parlaklığı hiç kimse de yoktur. Öyle ki sevgili aydan, güneşten daha nurludur. Rahîmî o nurdan manevi olarak faydalanmak istediğinde bir gece sevgilinin yüzünü seyreder.

Tecellî; âşikar olmak, açığa çıkmak, görünmek demektir. Tasavvufta; gaybten gelen ve kalpte zahir olan nurlar demektir.[68]

Sâlik (tasavvuf yolcusu) Allah'ın isimlerini, sıfatlarını varlıklarda görür. Kalbine bilinmeyenler tecellî eder. Rahîmî, tecellîyi geceleyin uyanık kalarak, ibadet ederek istemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir ayette "Geceleri Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler." [69] Buyrulmaktadır. Hak yoluna giren sâlikler bunu değerlendirirler. Şâir de ilahî aşkın vadisinde, geceleyin O'nu talep eder.

---

[67] Beşir Ayvazoğlu, **Güller Kitabı**, Ötüken Yay., İst. 1995, s .91
[68] Uludağ, **a.g.e**., s. 514

### 2.1.5. Gazel 55: Saf ḳıl cân gözgüsin ḳıl ‘ârız-ı dildârı seyr

**Vechi yoḳdur ey gönül ḳılma saḳın aġyârı seyr**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün /fâ‘ilün)

*Gönül aynasını temizle, gönül alan sevgilinin yüzünü seyret. Ey gönül, sakın yabancılara bakma, onların (bakılmaya değer ) yüzü yoktur.*

Sevgili aynaya bakarak süslenir, kendi güzelliğine bakar. Ayna saf, parlak lekesiz olursa iyi gösterir. Âşığın gönlü de temizdir, saftır. Sevgili ona bakarak kendi yüzünü görür. Bu saflığın korunması için âşığın başka güzellere bakarak (meylederek) gönül aynasını kirletmemesi gerekir. Aksi takdirde sevgilisine vefasızlık etmiş olur.

Tasavvufta gönül, bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Allah’ın tecellisi zuhur eder. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür.[70]

Sufiler bütün âlemlerin de insanda tecellî ettiğini düşünür ve ona “nüsha-i kübra” ve “berzah-ı câmia” adını verirler. Bütün bu yücelikler insanın gönlünde toplanmakta ve hülasa edilmektedir. Tasavvufta gönle verilen önem sesebiyle ona Beytullah, nazargâh-ı ilâhi ve kıblegâh-ı Kibriya da derler.[71] Gönle mâsivanın girmemesi gerekir. Orası Allah’ın evi olduğu için kıymetsiz şeylerle kirletilmemelidir.

“Can gözgüsü “ denilerek **teşbih-i beliğ** yapılmıştır.

“ Ey gönül “ ifadesinde **nidâ** sanatı vardır.

Kıl, kelimesinde **tekrir** sanatı vardır. “K” sesinde **aliterasyon** vardır.

---

[69] Furkan Sûresi, 64, **Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali**, TDV Yay., Ank. 1993
[70] Pala, **a.g.e.,** s. 169
[71] Mustafa Kara,**Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yay., İst. 1998, s. 143

**2 -** Pertev-i hüsnüñ gören dir bu dil-i pür-sûzda

Hazret-i şeh-zâdedür girmiş ḳılur gülzârı seyr

*Güzelliğinin ışığını gören bu fazla yakıcı gönülde "Padişahın oğlu gülbahçesini seyretmeye girmiş." Der.*

Sevgili, güzellik ülkesinin sultanıdır, ışık saçar. O da âşığın gönlünü yakar. Sevgilinin yaşı genç olduğu için şeh-zâdeye benzetilir. Padişah mülkündeki bağların, bahçelerin sahibidir. Gül bahçeleri baharda güzelleşir, şenlenir. Bahar mevsimi gençliğin ve güzelliğin işaretidir. Bahar kısa sürdüğü gibi gençlik de kısa sürer. Sonbahar ve kış ise güzelliklerin kaybolduğu mevsim olduğu için ihtiyarlığa benzer. Genç bir padişaha benzeyen sevgili, bahçelerin en güzellerinde dinlenir, sahip olduğu güzellikleri izler. Sevgili, kendi parlak ışığını âşığın yakıcı gönlünde görür.

Beyitte pertev-i hüsn ile şeh-zâde, dil-i pürsûz ile gülzâr kelimeleri arasına **leff ü neşr** sanatı vardır; bir beytin ilk mısrasında bahsedilen şeylerle ilgili olan sözleri ikinci mısrasında kullanmaktır.[72]

**3-** Bir sanemde sûretâ naḳşuñ nazîrin görmedüm

Gerçi ḳıldum deyr-i dünyada der ü dîvârı seyr

*Bir putta zahiren senin resmini, benzerini görmedim. Gerçi dünya kilisesinde kapı ve duvarı seyrettim.*

Dîvân şiirinde sevgili, güzellik ve ilgisizlik bakımından puta benzetilir. Sûreten put gibi güzeldir. Aynı zamanda âşığa ilgisizliği sebebiyle taş kadar da katıdır. Kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirlerden de güzel olduğu düşünülür. Dünya kilisesindeki resimleri seyrettim, demekle dünyayı bir sanat eseri olarak gördüğünü anlatmıştır. Var olan bütün nakışlardaki güzelliklerden daha güzel bir sevgiliden bahsedilmektedir.

---

[72] Külekçi, **a.g.e,** s.239

"Deyr"in bir anlamı da manastır, kilisedir. Âşık dünya kilisesinde sevgili kadar güzel bir put görmez. Tasavufi olarak âşığın sevgilisi Allah'tır. Dünyada Allah'tan başka tanrı edinenlerin hiçbirinin putu âşığın sevgilisi kadar güzel değildir. Çünkü O'nun eşi benzeri yoktur.

Sanem, nakş, deyr kelimeleri arasında **tenâsüp** sanatı vardır .

"Deyr " **tevriye**li olarak kullanılşmıştır. "d" sesinde **aliterasyon** vardır.

**4-** Su gibi sâf ol derûnuñda küdûret ḳalmasun

Bir dem ola su gibi tâ ḳılasun dîdârı seyr

*Su gibi temiz ol, içinde bulanıklık kalmasın, bir an olsun su gibi, sevgilinin yüzünü seyredersin.*

Su; temiz olduğu, bulanık olmadığı zaman ayna gibi yansıtma özelliği taşır. Âşığın gönlü de su gibi sakin ve temiz olduğunda sevgili onu ayna zannederek bakar. Sevgili, kendi güzelliğini göremeye çalışırken âşık bir an da olsa sevgilisinin yüzünü görecektir.

Derûn; kalp, yürek, gönül anlamına gelir. Tasavvufî olarak gönül, Allah'ın tecellî ettiği yerdir. Bir hadis-i kudsîde yere göğe sığmayan Allah'ın, mümin kulunun gönlüne sığdığı belirtilir. İnsanın bunun değerini bilmesi gerekir. Gönlün mâsivadan uzak olması, temizlenmesi gerekir. İnsanın gönlü, Allah'ın evi olarak geçen Kâbe gibidir. Küdûretin bir anlamı da tasa, gamdır. Gam, kesrettir. İnsanı meşgul eder. Kâbe nasıl putlardan temizlendiyse insan da gönül Kâbe'sini bulanıklıktan yani dünya sevgisinden, kinden, hasetten temizlemelidir.

Derûn, suya **teşbih** edilmiştir.

Su, saf, kuduret; su ile ilgili kelimelerle **tenâsüb** yapılmıştır.

**5-** Ey Rahîmî su gibi her sû revân oldı yaşum

Râst gelmez kim ḳılam ol serv-i ḫoş-reftârı seyr

*Ey Rahîmî gözyaşım su gibi her vakit akar oldu. O güzel yürüyüşlü servi boylu (güzeli) seyretmeye rast gelmez.*

Âşığın gözyaşı o kadar çoktur ki bir akarsu oluşur. Su da kıvrıla kıvrıla akıp gider. İnsanlar için su kıyıları ağaçlarla dolu mesire alanlarıdır. Âşık kendi gözyaşından oluşan ırmak kenarına servi ağacına benzeyen boyuyla sevgilinin gelmesini istemektedir. Ama türlü rast gelmez.

Servi, su kenarlarında yetişen, uzun, ince bir ağaçtır. Rüzgârda hafif hafif sallanır. Sevgili de uzun boyu ve salınarak yürüyüşü ile serviye benzer. Su servi için hayat kaynağıdır. Sevgilinin boyu şiirlerde "serv-i revân" olarak geçer.

Tasavvufta servi, vahdettir. Şâir, işlediği hatalardan dolayı ağlayarak tevbe etmektedir. Ama bir türlü vahdete erememiştir.

Âşığın gözyaşlarının bir ırmağa dönmesi **mübâlağa**dır.

### 2.1.6. Gazel 56: Esîr-i bend-i ġurbetdür gönül ‘azm-i diyâr ister

**Ciğer mecrûh-ı tîğ-i hecrdür vasl-ı nigâr ister**

(Mefā‘îlün / mefā‘îlün / mefā‘îlün /mefā‘îlün)

*Gönül gurbet bağının esiridir. Memleketine gitmek ister. Ciğer ayrılık kılıcı ile yaralanmıştır. Resim gibi güzel olan sevgiliyi ister.*

Dîvân şiirinde sevgilini bulunduğu yer, onun mahallesi âşığın da memleketi sayılır. Âşığa göre sevgilinin semtinden ayrı düşmek gurbete düşmek gibidir. Sevgili ise onu köyüne yaklaştırmak istemez. Ona çeşitli eziyetlerde bulunur. Âşığın gönlü, ciğeri ayrılık sebebiyle yaralanmıştır. Onun yaralarına merhem sadece sevgiliye kavuşma ile olur.

Tasavvufî olarak insan için bu dünya gurbettir. İnsan öldükten sonra asıl âleme, kendi memleketine gidecektir. Bu dünyada yârdan yani Allah’tan ayrıdır. Mutlak sevgiliye orada kavuşacaktır.

Gönül esire, ayrılık kılıca **teşbih** edilmiştir.

Ciğer **teşhis** sanatı ile sevgiliye kavuşmak isteyen bir insana benzetilerek kişileştirilmiştir.

**2-** Cihân bağı degül ger ravza-i ḫuld-ı berîn olsa

Gönül meyl itmez ol eṭrafa seyr-i kûy-ı yâr ister

*Gönül değil dünya bahçesi, kutsal cennet bile olsa oraya meyletmez, sevgilinin semtini seyretmek ister.*

Âşığın gözünde cennet bahçesi bile olsa hiçbir yer; güzel, eğlenceli değildir. Sevgilinin semti, yurdu âşığa göre her yerden daha güzeldir.

Allah, Kur’ân-ı Kerim’de Kalem sûresinin 34. âyetinde “Takva sahipleri için Rableri katında mutlaka Naîm cennetleri vardır.” Buyurmaktadır. “Huld”sekiz cennetten biridir. Mü’minler cennette Allah’ın cemâlini seyredebilecektir. Onu gördükten sonra cennetin hiçbir nimeti güzel gelmeyecektir. Âşıklar bunu arzu eder.

Böyle bir durumda cennetin güzellikleri bile basit geliyorsa dünyanın bahçelerinin adını anmaya gerek yoktur.

Âşığın, cennet bahçesine sevgilinin köyünü tercih etmesi **mübâlâğa**dır.

Dünya bir bahçeye **teşbih** edilmiştir.

**3-** Cefâ-yı ḫârdan cân bülbül-i rencîde-ḫâṭırdur

Gül ü gülzârdan yoḳ hazz-ı seyr-i gül-‘izâr ister

*Cân, dikenin cefasından hatırı kırılmış bir bülbüldür. Gül ve gül bahçesini değil o gül yüzlü sevgiliyi seyretmenin mutluluğunu ister.*

Bülbül, gül aşkıyla dikenin cefasına katlanır. Öyle ki diken bülbülün bağrına saplanır ve onu yaralar. Gülü seyretmek bahasına bu kadar eziyete katlanır. Âşık da bülbül gibi sevgilinin güle benzer yüzünün seyretmek için her türlü zorluğa katlanır. Sevgilinin azarlarına hatırı kırılsa dahi dayanır. Çünkü onu seyretmenin zevki hiçbir gülde, gül bahçesinde yoktur. Âşığın rakipleri de ona eziyet etmektedirler.

Tasavvufta gönül; bir aynadır. Aynanın bütün, saf olması gerekir. Kırık bir aynada görüntü düzgün değildir. Parça parçadır. Yani kesrete düşmüş bir gönül sözkonusudur. Gönlün, gayrın cefalarından kurtulup vahdete ermesi gerekir. Allah gönle nazar eder. Âşık; temiz, bütün bir gönül aynasından “Gül-‘izâr”ı seyretmenin mutluluğunu arzu etmektedir.

Gülzâr ve gül-‘izâr kelimeleri **cinas**lıdır.

Can bülbüle benzetilerek **teşbih** sanatı yapılmıştır.

Gül, gül-zâr, ḫâr, bülbül kelimeleri birbiri ile ilgili kelimelerdir. Dolayısıyla **tenasüb** sanatı yapılmştır.

**4-** Çeküp dâmânını kuhsârveş sahrâ-yı ‘âlemde

Ferâġât yaḳasından dil deniz gibi kenâr ister

*Bu gönül, âlem çölünden dağ gibi eteğini çekip ferâgat yakasından deniz gibi bir kenar ister.*

Ova, çöl gibi düzlüklerin yanında dağ yücedir. Onlardan farklı olarak yükselmiştir. Âşık da gönlü aşk derdinden, çabalarından perişan olmuş artık sakin bir mekan, kenar istemektedir.

Ferâgât; vazgeçme, bırakıp terk etme demektir. Tasavvufta Hak yolculuğuna çıkan sâlikler hal ve makamlardan geçerler. Nefsin terbiyesi, ruhun temizlenmesi vadilerinde dolaşılır. Bunun için nefsin arzu ettiği şeyleri terk etmek gerekir. Dünya meşgaleleri, insanlar bu yolcunun yakasını bırakmaz. O da yalnız kalıp temizlenebileceği bir deniz kenarı aramaktadır. Dağların etekleri deniz kenarından çekilmiş gibi görülür.

Yaka, tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yaka; giyeceklerde boyun kısmı anlamına geldiği gibi kenar, kıyı sahil anlamını da içerir. Birinci mısrada dağın eteği, ikinci mısrada da feregat yakası olarak geçer. Elbisenin bölümleri olarak birbiri ile uyumlu kelimelerdir.**Tenâsüb** sanatı vardır. Aynı zamanda ferâgat sahilinden de uzaklaşmak istemektedir.

Dağ, eteğini çeken bir insana benzetilerek **teşhis** edilmiştir.

Âlem, çöle **teşbih** edilmiştir.

**5-** Şehâ ṭab‘-ı Rahîmî bülbül-i baġ-ı belâġatdur

Anuñçün gülşen-i kûyunda verd-i i‘tibâr ister

*Ey padişah (gibi yüce sevgili) Rahîmî’nin tabiatı; güzel söz söyleme bağının bülbülüdür. Onun için sevgilinin gül bahçesinde itibarlı gül ister.*

Şâirler, devrindeki padişahların büyüklüğünü övmek için şiirler yazar. Padişahlar da şâirleri ödüllendirir. Bazen para, bazen makam mevki olur. Aynı zamanda

şâir söz söyleme sanatındaki üstünlüğü ile gül bahçelerindeki bülbüle benzer. Gülünü en güzel şekilde över, ona iltifat eder.

Rahîmî, sevgiliye söylediği güzel sözlerle, şiirlerle diğerlerinden farklıdır. Böyle olunca sevgilinin gül bahçesine benzeyen köyünde itibar görmek ister. Aslında âşık, gül bahçesinin en güzel, en değerli olan gülünü yani sevgiliyi ister.

"Şehâ" kelimesi ile sevgili padişaha benzetilmiştir. **Açık istiâre** sanatı vardır.

Bâğ, verd, gülşen, bülbül kelimeleri arasında uyum vardır. **Tenasüb** sanatı yapılmış.

### 2.1.7. Gazel 57: Dil- rübâdan cefâ mı eksük olur

**‘Âşıḳa hiç belâ mı eksük olur**

(Fe‘ilâtün /mefâ‘ilün / fe‘ilün)

*Gönül kapan (sevgili)dan cefa eksik olur mu? Aşığa hiç belâ eksik olur mu?*

Sevgili, cefasıyla aşığa acı çektirir. Sevgili olmanın en önemli özelliği budur. Âşıklar da hep belâyla karşılaşır. Âşık olmanın en önemli özelliği de belâlara sabretmektir. Hatta belâları istemektir. Eşrefoğlu Rûmî de, dîvânında bunu şöyle ifade eder:

Belâ yağmur gibi gökden yaġarsa

Başını ana dutmakdur adı ‘ışk[73]

Şâir; sevgililerin cefası eksik olmadığını, aşıkların da belâsının eksik olmadığını bildiği halde bunu soru yolu ile anlatmıştır. **İstifham** ve **tecâhül-i ârif** sanatı vardır. İstifham; sözü, sorulan şeye cevap isteme amacı gütmeden, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir.[74]

**2-** Nâleme ey gül-i ter incinme

Bülbüle âh vâ mı eksük olur

*“Ey taze gül, inlememden ötürü incinme! Bülbüle âh vâh eksik olur mu?*

Bülbül, gül aşkından dolayı sabahtan akşama kadar öter, ağlar, inler. Bu bülbül olmanın gereğidir. Âşık da sevgilisi için inler durur. Ona kavuşmak arzusu ile feryat eder.

Sevgiliyi taze güle benzeten âşık, ağlamalarından ötürü onun rahatsız olamamasını, zira bunun seven kişi için çok normal olduğunu söylemektedir. Kendini bülbüle benzetir.

---

[73] Mustafa Güneş, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı,** Ank. 2000, s.227
[74] Dilçin, **a.g.e**., s. 456

"Gül-i ter (taze gül)" denilerek sevgili kastedilmiştir, **açık istiâre** sanatı vardır. Gülün incinmesi olayında güle insana ait bir özellik atfedilmiştir, **teşhis** sanatı yapılmıştır.

**3-** Yâd-ı lâ'lünle ḫûn-ı dil içeriz

Câna câm-ı safâ mı eksük olur

*Dudağının hatrına keder içeriz. Câna eğlence kadehi eksik olur mu?*

Sevgilinin dudağı, rengi ve aşığın başını döndürmesi sebebiyle şaraba benzetilir. La'l de kırmızı değerli bir taştır. Sevgilinin dudağı da o kadar değerlidir. Âşık, sevgiliyi göremeyince onu hayalinde canlandırır. Dudağı aklına geldiğinde kederlenir.

Hûn-ı dil; kelime olarak gönül kanı anlamına gelse de bir tamlama olarak keder, tasa demektir. Dudak, kırmızı renkli olduğu için kana da benzer. Üzüntülü, hastalıklı bir insanın gönlü her zaman yaralı olduğı için kanlı olması da olağan bir durumdur. Âşık içinde bulunduğu durumdan eğlence kadehiyle şarap içmek kadar memnundur.

Şâir, beyitte kederi eğlence kadehinden içmenin eksik olmayacağını bilmesine rağmen sormaktadır. **Tecâhül-i ârif** sanatı vardır.

**4-** Mihr-i hüsnüñe müşteri zerrât

Hûba hiç mübtelâ mı eksik olur

*Zerreler güzelliğinin güneşine müşteridir. Güzele hiç mübtelâ eksik olur mu?*

Güneş, dünyadaki bütün canlıların hayat kaynağıdır. Eskiden maddenin en küçük yapısı olarak zerre düşünülürdü. Zerrelerin gözle görülmeleri için güneş ışığına ihtiyaç vardır. Bunun için de güneş, hayat kaynağıdır, zerreler güneşin müşterisidir. Mihr kelimesinin sevgi, şefkat anlamı da vardır. Sevgili kendi varlığı yanında zerre kadar küçük olan âşıklara şefkat eder.

Güzellik İslam inancında da önemli bir vasıftır. Allah güzeldir ve güzelliği sever. İnsanı da en güzel biçimde yaratmıştır.[75]

Sevgili de âşığa göre güzellik güneşidir. Onun güzelliğine canlıların güneşe olan ihtiyacı gibi muhtaç bir haldedir. Sevgili merhamet ederse hayat bulur. Güzellere âşıklar ve rakipleri tarafından bir düşkünlük olagelmiştir. Sevgili her zaman itibar görür, beğenilir. Âşık için sevgiliye değer vermek, âdetâ değer kazanmaktır.

"Mihr " kelimesi **tevriye**li olarak kullanılır. Güneş ve sevgi anlamını içerir.

Zerre ve mihr (güneş) arasında **tezad** sanatı vardır. Tezad; İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir.[76]

**5-** Sâyeñüm zerrece bana mihr it

Âfitâba ziyâ mı eksük olur

*Koruyucum bana zerre kadar merhamet et, güneşe hiç ışık eksik olur mu?*

Âşık, güneşe benzettiği sevgilisinden çok az da olsa merhamet beklemektedir. Bu sayede aşık canlanacaktır. Zerreler güneşte ortaya çıkar. Güneşin ışığını az da olsa gören zerre canlanır. Bu ışığını vermekle güneşin parlaklığına bir zara gelmez.

Zerrece, kelimesi **tevriye**lidir. "Çok az" ve "zerreye benzer" anlamlarını içerir.

Âfitâb, sâye, ziyâ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

**6-** Artırursun vefânı ġayrılara

Mihrüñ ey meh bana mı eksik olur

*Ey ay (yüzlü güzel sevgili)! Vefânı başkalarına arttırırsın, şefkatin bana mı eksik olur?*

Sevgili, âşığı kıskandırmak için ondan başka herkese vefâ gösterir, onlarla ilgilenir. Onun merhametinden âşık nasiplenmez. Âşık, ay gibi parlak yüzlü olan

---

[75] Tin Sûresi, 5.âyet, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, a.g.e., s.596

sevgilisinden az da olsa kendisine yönelmesini, ışığından faydalandırmasını istiyor. Ay güneşten aldığı ışığı yansıtır. Aya benzer sevgili, âşığı ışığından faydalandırmaz.

Mihr ve meh kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ey meh, denilerek sevgili kastedilmiştir**. Açık istiâre** sanatı vardır.

7- N'ola virse Rahîmî yoluna cân

Saña şâhum gedâ mı eksük olur

*Ey padişahım! Rahîmî yoluna can verse ne olur, sana köle eksik olur mu?*

Sevgili, güzellik mülkünün padişahıdır. Padişahların da kulları, köleleri bulunur. Her biri onun uğruna can verir. Rahîmî, sevgilisinin yoluna can vermek ister. O bir tek canını sevgilisi uğruna verse bile sevgilinin ondan başka nice köleleri vardır.

Şâh, gedâ, cân vermek kelimeleri birbiri ile ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır. Şâh ve gedâ arasında **tezad** sanatı vardır.

---

[76] Dilçin, **a.g.e**., s.449

### 2.1.8. Gazel 58: Dem-i hecrüñde yaşum âh dile hem-demdür

**Hoş olur âb u hevâsı o da bir ‘âlemdür**

(Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün)

*Ayrılığının zamanında göz yaşım âh, gönlüme arkadaştır! Suyu ve havası güzel olan, bir âlemdir.*

Âşık, sevgiliden ayrı olduğu vakitlerde ağlamaklıdır. Yaşları onun gönlüne arkadaş olur. Âşık, sevgiliden ayrı olduğu gibi toplumda da yalnızdır. Sevgiliye kavuşma ümidiyle ona yalvarır, yakarır. Sonra tekrar yalnız kalır. Böylece kendi dünyasında yaşar. Ona arkadaşlık eden yine kendi gönlü, kendi gözyaşlarıdır. O bu halinde bile huzurludur.

Dem kelimesi **cinas**lıdır. Dem, bir an anlamına geldiği gibi kan anlamına da bulunur. Ayrılıktan dolayı kanlı gözyaşları oluşur.

Göz yaşının gönle arkadaş olması **teşhis**tir, kişileştirilmiştir.

2- Gün olur ay yüzüñü seyr idemem bir yıl olur

Göricek göz yaşı mâni‘ neme yarar nemdür

*Gün olur, ay yüzünü seyredemem bir yıl olur. Gözyaşının engel olduğunu görünce neye yarar, nemdir.*

Âşığa sevgiliyi göremediği günler bir yıl kadar uzun gelir. Onu her gün görmek ister. Göremeyince üzülür ağlar. Ağlayan kişinin gözyaşları bir süre sonra görmesini engeller. Ay da her gün görülmez.

Nemdür, hem “nemdir” hem de “neyimdir?” anlamına gelmektedir. **Tevriye** sanatı vardır.

Ay yüz, tamlamasında **teşbih-i beliğ s**anatı vardır.

**3-** Yalmanur tîġüñü gördükce göñül gül-gûndur

Yarar ol yarasına ġâyet eyü merhemdür

*Kılıcının kesici ucunu gördükçe gönül, gülrenkli olur. O yarasına faydalıdır, gayet iyi merhemdir.*

Sevgilinin bakışı, kirpikleri aşık için ok, kılıç gibi yaralayıcı özelliktedir. Âşık sevgilinin bakışıyla karşılaşınca yaralanacağının bilmektedir. O yaranın merhemi yine sevgilinin bakışlarıdır. Çünkü sevgilinin âşığa bir kez nazar etmesi bile yaralarına merhemdir. Gönlün gül renkli olması yaralanıp kan akmasını anlatır. Kılıcın yapımında da su kullanılır.

Gülden gülsuyu, gül merhemi yapılır. Yaralara iyi gelir. Kılıç, yara, merhem yalmanur kelimeleri arasında **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

"y" ve "g" seslerinde **aliterasyon** sanatı vardır.

**4-** Ey ferâh gelme senünle bu dil ülfet idemez

Yâr-i dîrînesi bu cân-ı hazîñün gamdur

*Ey sevinç, gelme! Bu gönül ülfet edemez, tasalı canın eski kulu gamdır.*

Âşığın gönlü gamla doludur. Ferah yani rahatlama istemez. Çünkü âşık hüzne alışmıştır. Gam olmazsa aşk da olmaz. Şâir gam isterken aşkının devamını arzulamaktadır. Gam, üzüntü, ezâ cefâdan hasıl olur. İnsanın derdinin çokluğu Allah tarafından sevildiğini de gösterir.

Gam, âşığın sinesini terk etmeyen eski bir arkadaş gibidir. Gam, eski bir aradaşa benzetilerek **teşhis** edilmiştir.

**5-** Dehenüñ fikri ile şimdi Rahîmî şi‘ri

Şüphe yoḳ âlem-i ġaybdan ayırur mülhemdür

*Rahîmî şimdi şiiri sevgilinin ağzının düşüncesiyle bilinmeyen âlemden ayırır. İlham edilmiş olmasında şüphe yoktur.*

Rahîmî'nin hayalinde sevgilinin ağzı olduğundan dolayı söylediği şiirler ona ilham edilmiş gibi değerlidir. İlham, gönle geliveren ilahi sözlerdir. Şâir de kendi şiirleni bilinmeyen alemden yani sevgilinin yok denecek kadar küçük ağzından ilham olarak almıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin ağzı dardır, yok denecek kadar küçüktür. Rahîmî de şiirlerini sevgilinin ağzını düşünürken yazdığı için ondan ilham alınmış gibi değer kazanmıştır. İlham şâirlere gelir, peygamberlere gelen vahiyden sonra söz olarak şâirlerin şiirleri değerlidir.

Âlem-i gayb, mülhem ve şiir kelimeleri arasında uyum olduğundan dolayı **tenâsüb** vardır.

### 2.1.9. Gazel 59: Sanma yârüñ şerbet-i derd ü ġamı cân acıdır

**Baña ansız ṭatlu dirilmek ṭabibâ acıdur**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün)

*Yârin gamının ve derdinin şerbeti can acıtır zannetme. Ey tabip! Bana aniden tatlı dirilmek acıdır.*

Âşığın sevgilisine kavuşamamanın verdiği dertler ve üzüntüler canını acıtmaz. Ona bu dertler mutluluk vermekte, şerbet içer gibi tat vermektedir. Âşık bu dertlerden dolayı baygınlık geçirdiğinde tabip onu canlandırmak isterse asıl bu ona acı verecektir. Eskiden baygınlık geçirenler bir şerbet içirilerek kendine getirilirmiş. Âşık, tabip tarafından bir tatlı ile diriltilmek yerine sevgilinin gamından dolayı ızdırap çekmeyi tercih etmektedir.

“Acıdur” kelimesi **cinas**lıdır. Birinci mısrada “can acıtmak” fiil anlamıyla kullanılmıştır. İkinci mısrada acı, isim olarak kullanılmıştır.

Tatlı ve acı kelimeleri arasında **tezad** vardır. Tabîbâ, kelimesi ile **nidâ** sanatı yapılmıştır.

**2-** Ey ḳaşı ya zaḫm-ı gamzeñle müşebbek sînemüz

Menzil-i sehm-i belâdur ya vefâ umacıdur

*Ey kaşı, kalın bakış oklarıyla ağ gibi örülmüş göğsümüz ya belâ korkusunun menzilidir ya da vefâ hedefidir.*

Sevgilinin bakışları ok gibidir. Âşığın gönlü bu oklarla dolmuştur. Böylece âşığın sinesi demir oklarla örülmüş gibi görülür. Ok, normalde hedef tahtasına atılır. Âşığın göğsü sevgilinin hedef tahtası gibidir. Âşıklar kendilerini feleğin belâ oklarının hedefi olarak görürler. Âşığın sinesi belâlara maruz kalan aşığın belâ oklarının menzilidir. Âşık bu durumun yanında sevgilinin bakışlarını kendisine vefâ göstermesi olarak algılayarak vefa hedefi olarak görür. Sevgilinin nazarı ona değer verdiğinin ifadesidir.

Sehm, zahm, menzil, umac kelimeleri arasında **tenasüb** sanatı vardır.

Sine- menzil, sehm-i bela- zahm-ı gamze kelimelerinde **leff ü neşr** sanatı vardır.

**3-** Dil ḳarâr u hûşı çeşmüñden anuñçün hıfz ider

Naḳd-i târâc eyler ol Tâtar bir yağmacıdur

*Gönül kararı ve aklı (senin) gözünden onun için korur, parayı yağma eder, o bir Tatar yağmacıdır.*

Sevgilinin gamzesinin okları aşığı harap eder. Sevgilinin gözleri aşığı etkiler. Baktığında âşığın düşüncesini, karar mekanizmasını devreden çıkarır yağmacı gibi zarar verir. Âşık, sevgilinin gözlerinden korunmaya çalışmaktadır.

Tatar; Türklerden bir şubedir. Edebiyatımızda akıncı, çapulcu, zalim ve postacı yerine kullanılır.[77]Çok iyi at kullandıkları için postacılık yaparlar.

Tarihteki Tatarlar **telmih** sanatı yolu ile hatırlatılmıştır. Sevgilinin gözleri, âşığı yağma edip aklını dağıtan bir insana **teşhis** edilmiştir.

**4 -** Bûy-ı çîn-i zülfüñe virür Hıtâ ḫânı ḫarâc

Dişlerüñüñ n'ola olursa 'Adende bâcıdur

*Hıtâ ülkesinin hânı saçının kıvrımının kokusuna harac verir. Dişlerinin Aden'de vergisi olsa nolur?*

En güzel koku âhudan elde edilen misktir. Bu koku Çin ve Huten'den çıkarılır. Hıtâ da denir. Âhunun göbeğine kan oturması neticesi meydana gelen ur şeklindedir ve siyah renklidir. Buna nâfe de denir. Âhu bu uru sürtünmek yolu ile düşürür ve avcılar bunu alarak misk elde ederlermiş.[78]

Sevgilinin saçının kokusu, Hıtâ ülkesindeki misk kokularından daha güzeldir. Çünkü Hıtâ ülkesinin hânı kendi ülkesindeki en değerli kokuyu bırakıp aşığın

---

[77]Onay, **a.g.e**., s.470
[78] Pala, **a.g.e.,** s. 324

sevgilisinin saçı için haraç verir. Haraç, müslüman olmayan tebadan alınan vergidir. Hıtâ ülkesinin hanının, Osmanlı ülkesinden müslüman bir güzele vergi vermesi de normal bir durumdur.

Sevgilinin dişleri de inci gibi güzeldir. Öyle ki dünyadaki en güzel incinin çıkarıldığı Aden ülkesinin sevgilinin dişlerinin güzelliği için vergi vermesi şaşılacak bir durum değildir.

Âşık **mübâlâğa** ile sevgilinin saçının kokusunu ve dişlerinin güzelliğini anlatmıştır.

Miskin elde edilmesi ile incinin çıkarıldığı yerler **telmih** sanatı yolu ile hatırlatılmıştır.

**5-** Dâr-ı zülfin dün gice Mansûr'a sordum ḫâbda

Dâr-ı dehr içre didi ol 'âşıḳûn mi'racıdur

*Dün gece uykuda Mansûr'a saçının darağacını sordum. Dünya evi içinde âşıkların m i'racıdır." dedi.*

Dîvân edebiyatında âşıkların saçı, darağacı gibi âşıkların asıldığı yerdir. Âşıkların gönlü saça takılır. Âşık da Hallac-ı Mansûr'un darağacında asılmasını hatırlatarak uykusunda onu gördüğünü söyler.

"Hallâc-ı Mansûr, mutasavvıf şairlerin kullandığı kelimelerdendir. 'Ene'l Hak, Ben Hakkım, Tanrı bendedir.'sözü ile Tanrılık iddiasında bulunduğu şeklinde anlaşılarak uzun yıllar hapsedilmiş ve 922 yılında kamçılanarak ve dar ağacında asılarak öldürülmüştür. Mansûr ilahî aşkla kendinden geçmiş ve kendini feda ederek Tanrı varlığında yok olmuştur."[79]

Mi'rac; kelime manası merdiven ise de Hz. Muhammed'in göğe yükselmesine ad olmuştur. Peygamberimiz Recep ayının 27. Gecesi Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yürütülmüştür. Buna İsrâ denilir. Peygamberimiz buradan

da Sidre-i Müntehâ denilen göğe çıkarılmıştır.[80] Burada vasıtasız olarak Allah'ı görmüştür. Bu olay bir kulun ulaşabileceği en yüce mertebedir.

Âşığın gönlü, sevgilinin dar ağacına benzeyen saçlarına asılır. Âşık sevgili uğruna can vermeyi göze almıştır. Böylece sevgiliye yaklaşıp yükselmiştir, miraca çıkmıştır.

Sevgilinin saçları dar ağacına benzetilince Mansûr da aşk şehidi olur.Hallâc-ı Mansûr, **telmih** sanatı ile hatırlatılmıştır.

"Dâr"kelimesi Arapça anlamı ile ev demektir, Farsça anlamı ile darağacı demektir. **Cinas** sanatı vardır.

"D" sesi çokça söylenerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

6- Bir ışıḳdur geşt ider menzil –be-menzil şehr- be-şehr

Nûr cer ider ḳamer her gün yüzüñ muhtâcıdur

*Ay her gün ışık sürükler, (öyle) bir ışık ki konaktan konağı, şehirden şehiri dolaşır; (çünkü )yüzüne muhtaçtır.*

Ay ışığı dünya döndüğü için her yeri dolaşır gibi görülmektedir. Sevgili de aya benzeyen yüzü ve güzelliği ile her yeri dolaşır. Bir yere bağımlı değildir. Değişik konaklara girer çıkar. Şehir şehir dolaşır. Sevgilinin yüzünün nuru, aşığa göre aydan bile çoktur, öyle ki ay sevgiliden ışık alır. Yani **kinaye** yolu ile sevgili güneşe benzetilmektedir. Çünkü gerçekte de ay, ışığını güneşten alarak dünyaya yansıtmaktadır.

Şehr, kelimesi Arapça'da ay demektir. Beyitte **iham-ı tenâsüb** yolu ile kamerle bağlantı kurulmuştur.

---

[79] Haluk İpekten, Gazel Şerhi Örnekleri II, **Türk Dili Dergisi**, Dîvân Şiiri Özel Sayısı, S.415- 416-417, TDK Yay. 1986 s. 284
[80] Pala, **a.g.e**., s.322

**Hüsn-i talil** sanatı ile ay ışığının doğal haliyle bütün şehirlerde görülmesi sevgilinin yüzünden ışık almaya çalışmasına bağlanmıştır.

**7-** Anuñ içün rûḫ sürer şâhum Rahîmî ḳapuna

Naṭ‘-ı hüsnüñde vefâ satrancınuñ leclâcıdur

*Ey padişahım! Rahîmî güzeliğinin methinde vefa satrancının icatçısıdır, onun için kapına yüz sürer.*

Sevgili, klasik edebiyatımızda padişahtır. Tâbiiyyetindeki insanlar onun kapısına yüz sürer. Rahîmî sevgilisinin güzelliğini övme konusunda kendini vefanın icatçısı gibi görmektedir. Vefayı satranç oyununa benzetmektedir. Bu oyunu icat eden gibi ilk defa vefayı gerektiği gibi yaşamaktadır. Rahîmî döneminde oynanan satranç oyunundan bahseder.

Vefa, **teşbih-i beliğ** sanatı ile satranca benzetilmiştir.

Rahîmî **mübâlağa** yaparak kendini vefada satrancın icatçısı, çığır açan olarak görmektedir.

### 2.1.10. Gazel 60: Luṭfıylan ḳaçan ben ḳula ol şeh nazar eyler

**Bir müflis iken pâdişehi tâcver eyler**

(Mef'ûlü / mefâ'îlü /mefâ'îlü / fe'ûlün )

*O padişah lutfuyla bana ne zaman bakarsa, (beni) bir müflis iken taç sahibi padişah eyler.*

Dîvân şiirinde sevgili her zaman padişah, şâh ve sultana benzetilmiştir. Âşıklar da kendileri de kul, bende, gedâdırlar. Şeh, insanların en yüksek, en zengin ve en güçlü olanı iken kul ise en düşkün en fakir ve en güçsüz olanıdır. Beyitte sevgili yerine **istiâre** yoluyla şeh denilmiştir.

Sevgili, âşığa bir defa bakarak onu fark ettiğini belli eder. Âşığın sevgili tarafından fark edilip bir defa görülmesi büyük bir lutûftur. Bu durum onu her şeyini kaybetmiş, zayıf bir kişi iken insanların en güçlü kişisi tac sahibi olmuş bir padişah gibi mutlu eder.

"Padişah" ve "kul" kelimeleri arasında **tezat** vardır.

Âşık kendini kula **teşbih** eder. Sevgili **istiâre** yolu ile padişaha benzetilmiştir.

**2-** Çeşmümde gubâr-ı kademün eylese maddi

Hâsiyyet-i kuhl-ı basarâsâ eser eyler

*Gözümde (sevgilinin) ayağının tozu yer etse, göz sürmesi gibi iz bırakır (değer kazanır).*

Toprak ayak altındadır, çiğnenediği için değersizdir. Fakat aşıklar için sevgilinin ayağının tozu, toprağı kutsaldır. Âşık bu tozu sürme olarak gözüne çeker. Sürme göz için faydaladır. Gözün daha iyi görmeyi sağlar.

Çeşm, basar, kuhl gubâr kelimeleri birbirleri ile ilgili olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır.

**3-** Kâbe ḳapuña şol ki safâyıla sürer yüz

Ey hâce anı bir yana sanma sefer eyler

*(Rahîmî, sevgilinin) Kâbe (ye benzer) kapı(sı)na safa ile yüz sürer. Ey hoca, onu bir yere sefer eder sanma!*

Âşık için sevgilinin evi, Kâbe gibi değerlidir. Oraya gidip etrafında dolanmak, oraya yüz sürmek için için çalışır. Hoca, âşığın başka bir yere gitmek için sefer hazırlığında olduğunu düşünür. Âşık, en kutsal mekanı olan sevgilinin Kâbe kapısına yüz sürmeye gitmiştir. Kâbe, Müslümanların en kutsal makanıdır. Hac ya da umre ibadeti için zengin olan müslümanlar bu kutsal mekana giderler. İnsanlar oraya gitmek, yüz sürmek için can atar. Safa, Kâbe'nin yakınında kutsal bir tepedir.

Hoca; edebiyatta zâhid, sofu da denilen âşığı devamlı dini yaşayışı ile eleştiren kişidir.

Kâbe, Safa, hâce kelimeleri arasında uyum olduğundan dolayı **tenâsüb**dür.

Hac ibadetine **telmih** yapılmıştır.

**4-** Mestâne gözin şîve ile süzdügi yârün

Efsûn okıyup nergise sihr-i seher eyler

*Sevgilinin sarhoş gözü, işve ile süzdüğü nergise efsun okuyarak uykusuzluk sihri yapar.*

Nergis, edebiyattaki önemli mazmunlardandır. Mitolojiye göre Narsis çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlıdır. Onu sevip derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikayet ederler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün derede kendi aksini görüp aşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Göze benzer bir çiçek çıkar ve etraftaki güzelleri hayran hayran inceler. Bu yüzden nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır.[81]

---

[81] Pala, **a.g.e**., s. 356

Efsun; sihir, büyü demektir Sevgilinin gözleri nergise sihir yapacak kadar etkileyicidir, mahmur haldedir. Âşıklara süzgün bir bakışla bakması ile onların uykularını kaçırır.

Efsun, nergis, sihir, göz kelimeleri büyü ile ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

Sihr ve seher kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır.

**5-** Hâk-i rehi sen cevher-i iksîr-i nazîrün

Mis cimümi âhir umaram sâf-ı zer eyler

*Senin iksire benzer cevherinin yol toprağın, sonunda mis(e benzeyen) cismimi saf altın yapar diye umuyorum.*

Sevgilinin varlığı, ondaki özellikler en basit şeyleri bile değerli kılar. Âşık sevgilinin yolunda giderken onun sayesinde saf altın gibi değer kazanır.

İksir; Ortaçağ kimyacılarının çok tesirli ve herhangi bir maddeyi altına dönüştürecek kadar kuvvetli olduğuna inandıkları bir maddedir. Simyâ da; ilm-i simyâ olarak da bilinen batıl ilim çok eskiden tılsım ilmi yerine kullanılmıştır. Muhyiddîn-i Arabî' ye göre simyâ; Allah'ın sözleri ve güzel adları ile ilahi bilgiler elde edebilme ilmidir.[82]

Şâir tasavufî olarak cismini, ilahi bilgilerle cevhere çevirmeyi amaç edinmiştir.

İksîr, cevher, hak, zer kelimeleri ilm-i simyâ ile ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

---

[82] Pala, **a.g.e**., s. 228

6- Efsâne-i zülfüni gönül kıldı Mutavvel

Lîkin dehenün şerhin inen Muhtasar eyler

*Gönül, saçının efsânesini uzattı lâkin ağzının (güzelliğinin) açıklamasını inan kısalttı.*

Mutavvel, uzatılmış demektir. Edebiyatta sevgilinin saçı uzundur, âşık sevgilinin saçının bu özelliğini uzun uzun düşünür ve anlatır. Muhtasar, kısaltılmış demektir. Ağız ise küçüktür, nokta kadardır, görülmez bile. Şâir, sevgilinin ağzını anlatırken fazla uzatmaz, kısa tutar.

Mutavvel ve Muhtasar kelimelerinde **tevriye** sanatı vardır, **telmih** yolu ile medreselerde okutulan Arap edebiyatına ait iki kitabı hatırlatır.

7- Deryâdur eyâ kân-ı kerem tab‘-ı Rahîmî

Vasf-ı lebün itdükce sözün ol güher eyler

*Ey (sevgili)! Rahîmî'nin tabiatı, bağış kaynağı olan bir denizdir. Dudağının vasıflarını söyledikçe (kendi) sözlerini inci (gibi değerli) yapar.*

Sevgilinin dudağının çeşitli özellikleri vardır. Rengi kırmızıdır, la‘le benzer, tadı güzeldir; şekere, şaraba benzer. Dudağından çıkan sözler âşığa hayat kaynağı olur. Dudağının arasından görülen dişleri ise inci gibi güzel ve beyazdır. İnci yani cevher, denizden çıkarılan sedeften elde edilir. Şâirin huyu, tabiatı da cömert bir denize benzer.

Şâir, sevgilinin dudağının özelliklerini anlatırken kendi sözlerine, şiirlerine de değer katar.

Şâirin kendi sözlerinin inci gibi değerli olmasının sebebi sevgilinin dudağının vasıflarını anlatmasına bağlanmıştır, dolayısıyla **hüsn-i talil** sanatı yapılmıştır.

Rahîmî'nin tabiatı kerem kaynağı bir denize, sözleri inciye **teşbih** edilmiştir.

Deryâ ve güher (inci) kelimeleri ile incinin denizden çıkarılan sedeften elde edilmesi **telmih** yolu ile hatırlatılmıştır.

### 2.1.11. Gazel 61: Nâr-ı ḳahrıyla ḳızılbaşuñ revânın yaḳdılar

**Naḥcüvânın yaḳdılar güyâ ki cânın yaḳdılar**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün)

*Kahır ateşiyle kızılbaşın yolunu yaktılar, Nahcivan'ını yakdılar, güya canını yaktılar.*

Kızılbaş; Şah İsmail-i Safevî taraftarı rafizîlerine verilen addır. Başlarına kırmızı başlık giydikleri için bu ad verilmiştir. Şii ve Alevî görüşlere sahip olan kızılbaşlar tarihte edebiyatta "sürhser" adı altında geçerler.[83]

Rahîmî'nın dîvânında geçen 1550'li yıllara ait tarihlerden ve Şehzâde II.Selim'e yazdığı şiirlerden yola çıkarak, Şehzâde Selim'in babası Kânûnî Sultan Süleyman dönemindeki Osmanlı Devleti'nin tarihinde "Şark Meselesi" olarak adlandırılan Safevilerle Mücadelelerden bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti batıya karşı gazayı hızlandırırken doğudaki hareketlenmeler dolayısıyla İslam dünyasının en önde gelen temsilcisi sıfatıyla Şii temâyüllü bir dünyaya karşı Sünnîliğin koruyucusu olarak ortaya çıktı. Safevîler dînî propagandalar ile Anadolu'daki Türkmen boyları üzerinde de etkili oluyordu. Hz. Ali, on iki imam gibi motiflerle bu Türk boylarının durumu Alevîlik haline dönüşmüştü.

Kânûnî Sultan Süleymam döneminde Irakeyn seferleri adı ile Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap'a girildi. Safevî şâhı Tahmasb ve onun kardeşi Elkas Mirza arasındaki anlaşmazlıkta, Mirza Osmanlı Devleti'ne sığınır ve karışıklığa yol açar. 1553'te Tahmasb, Doğu Anadolu'yu yakıp yıkar, ateşe verir.

Osmanlı ordusunun Nahcivan'ı geri almasından sonra Tahmasb Osmanlı ordusu ile karşılaşmayacağını belirtir. Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında 1555 tarihinde Amasya'da yapılan bir anlaşma, tarihte ilk Osmanlı Safevi anlaşması olma özelliğini

---

[83] Pala, **a.g.e**., 275

taşır. Safevîler Bağdat, Kars ve Atabegler yurdunda Osmanlı hakimiyetini kabul eder. Bunun üzerine yirmi beş yıl kadar Osmanlı Şark meselesi çözülmüştür.[84]

Beyitte "ķ" sesi çokça tekrar edilmiştir, **aliterasyon** sanatı vardır.

Osmanlı Devleti'nin şark (doğu) meseleleri hatırlatılımıştır, **telmih** sanatı vardır.

**2-** Gördi bennâ-yı ferâset ahdinüñ bünyâdı yoķ

Tarh idüp bünyâdını hem ḫânedânın yaķdılar

*Anlayışlılık mimarları verdiği sözün aslının olmadığını gördü. Hem temelini dağıttılar, hem aileyi yaktılar.*

Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında yapılan anlaşmanın Safevîler tarafından bozulduğu görülmektedir. Anlayışlı olan herkes bunu bilir.

Bennâ, bünyâd, hânedân yıkmak kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

**3-** Tâli' naḫsı harâba virdi Sa'dabâdını

Başa tozlar ķoparuban İsfahânın yakdılar

*Uğursuz talihi Sa'dabadını haraba verdi. Başta tozlar koparark Isfahan'ı yaktılar.*

Safevîler, Osmanlı Devleti'nde mâmur olan, huzur içinde yaşanılan yerleri harap etmiştir. İsfahan şehri'nde insanlar idam edilerek öldürülmüş ve binalar yakılmıştır. Tarih boyunca aynı yerlerde bu tür olayların yaşanması sebebiyle şehrin uğursuz bir talihi olduğu söylemektedir.

Sa'dâbad, huzur içinde yaşanılan mamur yerler anlamına da gelir. Rahîmî'nin yaşadığı XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin en zengin dönemidir. Toprakların çok geniş olmasından dolayı devlet merkezine uzak olan doğuda güçlü durumda olan Safeviler

---

[84] Genel Türk Tarihi, **Cilt VI**., Yeni Türkiye Yay., Ank. 2002, s. 25-28

fırsat buldukça Osmanlı topraklarına saldırarak güç gösterisinde bulunur. Bu arada da mamur toprakları harap ederler. Şehirleri yakıp yıkarlar.

**4-** Su ḳoyup ocağına her sû yüridi ġâziler

Nâr-ı şevḳıyla serây-ı dil-sitânın yaḳdılar

*Gaziler, ocağına su koyup her zaman yürüdüler, şevk ateşiyle gönül alanların toprağını yaktılar.*

Ocağa su koyup yürümek, yanan ocağın söndürülmesi anlamına gelen bir tabirdir.

Nâr, ocak, yakmak kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

**5-** Naḳd-i ‘ömrin yoḳ yire ol nâ-ḫalef ḳıldı telef

Yaġmaladılar meta‘ını dükânın yaḳdılar

*O hayırsız evlat ömür sermayesini yok yere telef etti, malını yağmaladılar, dükkanını yaktılar*

Anadolu’da yaşayan bazı Türk boylarının Safevîlerin dînî-siyasî oyunlarına gelerek Osmanlı Devleti’ne karşı Safeviler’den yana olmaları hayırsız evlat sıfatı kullanılmıştır.

Ömür bir sermayeye benzetilerek **teşbih** sanatı yapılmıştır.

Yağma, telef, yakmak, dükkan, meta kelimeleri bir malın yok edilmesini anlatan birbiri ile ilgili kelmelerdir, **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**6-** Yiridür çıḳsa duḫân-ı âh-ı ḳalbi göklere

Hânesi külli yıḳıldı ḫânmânın yaḳdılar

*Kalbin ahının dumanı göklere çıksa yeridir, evi tamamen yıkıldı, ocağını yaktılar.*

Kalbin ahı, bedduadır. Evi ocağı yıkılan insanların ahının yerde kalmayacağı belirtilmiş. Doğu Anadolu'da yaşayan ve haksız yere Safevi saldırıları ile evi, barkı yakılıp yıkılan halkın âhları yerde kalmayacaktır. Çünkü mazlumun âhı yerde kalmaz.

Âh'lar sebebi ile kalpten duman çıkması abartılmıştır, **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

**7-** Ey Rahîmî bildi bes şâh-ı hümâyûn menzilet

Bûm-ı nekbetdür anuñçün âşiyânın yaḳdılar

*Ey Rahîmî, padişah rütbesinin bittiğini bildi, musibet baykuşudur, onun için kuş yuvasının yaktılar.*

Baykuş, uğursuzluk getirdiğine inanılan bir kuştur.Bu kuş uğursuzluk getiriyor diyerek yuvasının yıkmışlar.

Padişah rütbesinin bitmesi Kânûnî Sultan Süleyman'ın ölmesinin ardından Safevî saldırılarının tekrar başlamaları sebebiyle söylenmiştir.

Bûm, nekbet, âşiyân, yıkmak kelimeleri uğursuzluk sonucu ocağın yıkılması ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı vardır.

Şâir **tecrid** sanatı ile kendine ey Rahîmî, diyerek seslenmektedir.

### 2.1.12. Gazel 62: Cânuma cânâ lebüñdür ġonca-i gül-nâr-ı ‘ömr

**Ol bu hüsniyle cihân bağında ber-ḫurdâr-ı ‘ömr**

(Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâi‘lâtün/ fâ‘ilün)

*Ey cân! Canıma ömrümün nar çiçeğinin goncası dudağındır. O bu güzelliyle dünya bahçesinde ömrümün mutluluğudur.*

Dudak küçük ve kapalı şekli sebebiyle taze goncaya, rengi pembe olduğu için nar çiçeğine benzer. Bunlar âşığın canına can katar. Sevgilinin dudakları edebiyatta âb-ı hayattır; âşık için ölümsüzlük suyudur. Dudakların etrafında bulunan ayva tüyleri yeşil renktedir. Yeşil, anlam olarak Hızr’ı hatırlatır. O da ölümsüzlük sembolüdür.

Sevgili, bütün güzellikleri ile dünya gül bahçesinde âşığın ömrüne ömür katar ve mutlu eder.

Dudağın nar çiçeğinin goncasına benzetilmesi **teşbih**tir.

“c” sesi çokça tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**2-** Ârzûy-ı zülf ü ḫaddüñdür dile ‘ömr-i dırâz

Câna lâ‘lün ġonca-i nev-bâve-i gülzâr-ı ‘ömr

*Saçının ve boyunun arzusu gönlüme uzun ömür verir. Kıpkırmızı (dudağın); ömrün gül bahçesindeki yeşilliklerin goncasıdır.*

Sevgilinin saçı, dîvân şiirinde uzunluğu ile ünlüdür. Boyu da servi ağacı gibi uzundur. Saçının ve boyunun uzunluğu âşığın ömrünü uzatır.

Gonca, açılmamış güldür. Üstü yeşil yapraklarla kaplıdır. Sevgilinin dudağı küçüktür, kapalıdır. Etrafında ayva tüyleri vardır. La‘l; kırmızı ya da nar çiçeği renginde değerli bir taştır ve sevgilinin dudağı rengi itibariyle lale benzer.

Gülzâr, gonca, nev-bâve kelimeleri gülbahçesi ile ilgili kelimeler olduğu için **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

3- Bâġ-ı hüsne ‘ârızuñ gül mîve-i cân leblerüñ

Sensin ey rûh-ı revân var ise berg ü bâr-ı ‘ömr

*Yüzün güzellik bahçesinin gülü, dudakların can meyvesidir. Ey yürüyen can! Ömrün meyvesi ve yaprağı varsa bu (ancak) sensin.*

Bahçede en güzel çiçek güldür, ağaçların da meyveli olanları makbuldür. Sevgili de güzellik bahçesinin gülüdür. Dudakları da meyvedir. Âşığın ömrünün meyvesidir.

“Konuşma organı olan dudak; klasik edebiyatımızda sözün, ruhun ve canın sembolüdür. Çünkü söz ile ruh arasında ilişkiler vardır. Kur’ân-ı Kerim ayetlerinde ve bazı hadislerde Allah’ın Hz. Meryem’e üflediği ruh olarak bahsedilen Hz.İsa mucizevî bir şekilde dudaklarından üflediği ruhla ölüleri diriltmiş ve hastalara şifa vermiştir. Sevgilinin can bağışlayan dudakları ruhu, Allah’ı ve sonsuz hayatı anlatmaktadır.”[85]

Hz. İsa ve onun mucizelerine **telmih** yapılmıştır. Sevgilinin yüzü güle, dudakları meyveye **teşbih** edilmiştir.

Sevgiliye rûh-ı revân (yürüyen cân) ve berg ü bâr-ı ‘ömr denilerek **istiâre** sanatı yapılmıştır.

**4-** Vâ‘de-i vasl-ı leb ü zülfün ḫayâliyle bu cân

Sabr iderdi fürḳate sabr itse bir miḳdâr-ı ‘ömr

*Bu can, ömrün süresi sabretseydi saçının ve dudağının kavuşma zamanının hayali için ayrılığa sabrederdi.*

Âşık, sevgilisinin saçlarına ve dudaklarına kavuşma ümidi ile ayrılığa sabreder. Bunun hayaliyle yaşar. Fakat ömrü buna yetmez. Âşık kavuşam ümidiyle ömür boyu yaşamıştır.

---

[85] Muhammed Nur Doğan, **Fatih Dîvânı ve Şerhi**,Yelkenli Yay., İst. 2006, s. 139

Tasavvufî olarak âşık, kesretten kurtulup vahdete erebilmek için hayatı boyunca çalışmıştır. İnsan bu dünyada Allah'tan ayrıdır, ona öldükten sonra kavuşabilir. Yaşarken de " Ölmeden önce ölmek" düşüncesi ile bu dünyada vahdete erebilir.

Vasl– fürkat kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

**5-** Bâda virdi ḫırmen-i 'ömrüm hevâ-yı zülf-i yâr

Bilmezem bâd-ı hevâ mı sanur ol dildâr-ı 'ömr

*Ömrümün ümitsizliği sevgilinin saçının arzusunu rüzgara verdi. Ömrümün o gönül alan sevgilisi (bunu) arzu rüzgarı (gibi geçici) mı sanır, bilmiyorum.*

Sabah rüzgarı sevgilinin saçından izler taşır. Âşığın hasretini giderir. Sevgili bunun istek rüzgarı olduğunu düşünür.

Âşık, sevgilinin saçının arzusu ile sevgiliyi arzu etmektedir. Parça söyleyip bütün kastederek **mecâz-ı mürsel** sanatı yapmıştır.

Hevâ kelimesinin hava anlamı da vardır. Rüzgarla birlikte **ihâm-ı tenâsüb** oluşturur.

**6-** Vâ'de itmişdi bu 'ömr-i nâzenînüm gelmege

Vâ'de irdi küymedi ol vâ'deye ey yâr-ı 'ömr

*Ömrümün nazenîni(sevgili)gelmek için söz vermişti, zaman yetti; ey ömrümün yari o vadeye sabredemedi.*

Sevgili, gelmek için âşığa söz vermiştir. Ömrünün sonuna gelmesine rağmen sevgili hâlâ gelmemiştir. Nazenîn, çok nazlı anlamına gelen, edebiyatta kullanılan sevgilinin sıfatlarındandır.

Vâde ve va'd kelimeleri aynı kökten gelen kelimelerdir **iştikak** sanatı vardır. Vâ'de, kelimesi beyitte tekrar edilmiştir**, tekrir** sanatı vardır.

**7-** Ey Rahîmî ḳadd ü zülf-i yâr ise sevdâyı cân

Subha dek yılduz sayup her gice ol bî-dârı ‘ömr

*Ey Rahîmî, sevgilinin saçı ile boyu can sevdası ise her gece sabaha kadar yıldız sayıp ömrün uykusuzluğudur.*

Âşık, sevgilinin güzelliklerini düşünürken sabaha kadar uyuyamaz. Uykusu kaçan insanlar “sabaha kadar yıldız saydım” tabirini kullanır. Edebiyatta sevgilinin saçı uzun ve siyahtır. Boyu da uzundur. Sevgilinin boyunu, saçını düşünürken gece de uzar. Gece hem uzundur hem de siyahtır.

Sevdâ kelimesinin Arapça’da anlamı çok siyah demektir. Zülfle sevdâ **ihâm-ı tenâsüb** oluşturur.

**Tecrid** sanatı ile Rahîmi kendini ayrı tutmaktadır.

### 2.1.13. Gazel 63: Zerre deñlü mihrüñ ey meh dilde bes peydâ olur

**Subh-ı rûşen gibi râzı ‘âleme ifşâ olur**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün)

*Ey ay (gibi güzel sevgili)! Güneşinin zerre kadar gönülde ortaya çıkması yeterlidir, parlak sabah gibi sırrı aleme yayılır.*

Sevgilinin âşığa biraz olsun gözüküp ışığından, sevgisinden faydalandırması onun gönlünün ortaya çıkmasının sağlar. Sabah ışığı da bütün aleme yayılarak güneşin sırrını ortaya çıkarır.

Zerre, gözle görülebilen en küçük maddedir. Güneşte ortaya çıkar. O yüzden zerrenin hayat kaynağı güneştir. Âşık da sevgilini sayesinde varlığını ortaya koyar.

Zerre ve mihr kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

Mihr- subh-ı rûşen, peyda ifşâ, dil-âlem kelimeleri **leff ü neşr**dir.

2- Mü‘min-i şad salagörse zülfüñüñ zünnârını

Ey sanem sevdây-ı İslāmı ḳoyup tersâ olur

*Ey put gibi güzel, mutlu mümin saçının kuşağını saldığını görse İslam sevdasını koyup hristiyan olur.*

Sevgilinin saçı örgülüdür. Başının yanlarından aşağı doğru salınır. Mümin, put gibi güzel olan sevgilinin saçının örgüsünü görünce kendini kaybeder ve Hristiyan olur. Âşığı kendinden geçirecek kadar uzun ve koyu renklidir. Hristiyanlıkta Allah’a ortak koşma olarak kabul edilen teslis inancı vardır. Bu inanca göre Hz. İsa Allah’ın oğlu olarak kabul edilir. Bu İslam dininde bir anlamda şirktir. Yani insanı küfre götürür. Küfür, siyah anlamına da gelir. Sevgilinin saçı insanı küfre götürecek kadar siyahtır.

Rahîmî'nin yaşadığı XVI. yüzyılda, Kütahya'da yaşayan gayr-ı müslimler vardır.[86]

Zünnâr, papazların bir alâmet olmak üzere bellerine bağladıkları, uçları püsküllü örme kuşaktır. Tasavvufta zünnâr; sevgiliye hizmet ve itaat etmeye azm ve katetmek, hizmet kuşağının kuşanmaktır. Sanem, nefs-i emmâre (kötülüğü emreden nefis) demektir.

Zünnâr, sanem, tersâ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Sevgilinin saçını gören kişinin Hristiyan olması **mübālāğa**dır.

**3-** Mürde-cisme cân virür la'l u leb-i güftâr-ı yâr

Bu ne icâz-ı Mesîhâdur ne rûh- efzâ olur

*Sevgilinin dudağı ve dudağının sözleri ölü bedene can verir. Bu nasıl şaşırtan Mesih'dir ve nasıl ruha tazelik verir?*

Sevgilinin dudağı, âb-ı hayattır. Lezzeti bakımından da âşıklara can verir. Tasavvufta dudak vahdettir. Saliki fenâfillâha erdirir. Canlandırır ve ölümsüzlüğe kavuşturur.

Mesih, Hz.İsa'nın isimlerindendir. Hz.İsa'nın nefesi ile hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi gibi mucizeleri vardır. Bu özellikleri ile sevgili Hz.İsa'ya benzetilir. Sevgilinin âşığa hayat vermesi, onu iyileştirmesi, ruhuna tazelik vermesi özellikleri insanları şaşırtır.

Hz.İsa'nın mucizelerini hatırlattığı için **telmih** vardır.

Sevgilinin mucizevi özellikleri **mübalağa**dır.

---

[86] Atilla Batur, Cevdet Dadaş, Zekai Mete, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya, Sosyal Hayat** III/I, Kütahya Belediyesi Kültür Yay., Kütahya 2002, s.70

**4-** Sen eger bu ḳadd-i ra‘nâ ile reftâr eyleseñ

Sebzeveş serv-i revân yoluñda hâk-i pâ olur

*Sen eğer bu güzel boyunla harekete geçsen yürüyen servi, yeşillik gibi senin yolunda ayak toprağı olur.*

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu servi ağacıyla özdeşleşir. Su kenarında olan servi ağacı yaz-kış yeşil kalır. İnce, uzun olması, salınması yönleriyle sevgiliye benzer. Sevgili uzun boyu ile yürümeye başladığında servi ağacı onu kıskanır ve yere eğilir. Sevgilinin ayağının toprağı olur yeşil yaprakları da çimenleridir.

Revân, akarsu anlamına da gelir. Servi akıp giden su gibi salınır. Sevgili de su gibi latiftir, yine onun gibi salınarak yürüyüp gider. “Revân”ın bir anlamı da “ruh” demektir. Ruh da Allah’ın Hz.Meryem’e üflediği ruhullah olan Hz. İsa’yı hatırlatır. Bundan önceki beyitte de Mesih geçmişti. Hz. İsa’ya **telmih** yapılmıştır.

“s” sesinde **aliterasyon** sanatı vardır.

**5-** Âşinâyâne Rahîmîye nazar ḳıl dostum

Şâyed ol kem-ḳaṭrenüñ bir dem yaşı deryâ olur

*Tanıdık gibi Rahîmî’ye nazar kıl dostum, yoksa o kötü damlanın bir an gözyaşı damlası deniz olur.*

Rahîmî, sevgiliden kendisini tanımasını bir an bile olsun nazar kılmasını istiyor. Yoksa üzüntüsünden dolayı gözyaşının bir damlası bile denize döner.

Âşıkların gözyaşları çok etkilidir. Bir damlası bile deniz olur. **Mübâlağa** ile âşığın durumu anlatılır.

Katre (damla) ve deryâ kelimesi arasında **tezad** sanatı vardır.

Dostum kelimesi “ey dost” anlamında kullanılmıştır **nidâ** sanatı vardır.

### 2.1.14. Gazel 64: Vücûdum gerçi bir kem-ḳaṭre dil mânened-i deryâdur

**Be-haḳḳ-ı âyete'l- kürsî muhîḳ-ı 'arş-ı â'lâdur**

(Mefâ'îlün /mefâ'îlün /mefâ'îlün /mefâ'îlün)

*Gönlüm denize benzer, vücudumsa bu denizde kötü bir damladır. Hak için ayete 'el- kürsî arş-ı âlâyı kuşatır.*

Âşığın gönlü deniz kadar geniş, engindir. Vücudu koca alemde kötü bir damla olmasına rağmen gönlü ile her şeyi kuşatır. Ayet'el kürsî, Bakara suresinin 255. Ayetine verilen addır. Ayetin tamamında Allah Teâlâ 'nın bazı isimleri ile azameti anlatılır. Arş; dokuzuncu kat gökteki felek-i a'zam da denilen Allah ilminin başlaması ve Levh-i Mahfuzun Arş'ta bulunduğuna inanılması dolayısıyla mecâzen Allah'ın takdirinin geldiği yer olarak bilinir. Allah' ın kudret ve ululuğu bu kattan evrene yayılır. Bu nedenle arş-ı âlâ, arş-ı âzam da denilir.[87]

Tasavvufa göre arş; gönüldür, müminin kalbidir. Yerlere göklere sığmayan Allah, mümin kulunun kalbine sığdığından onun esas arşı ve istiva ettiği varlık insan-ı kamilin kalbidir.

Vücud-âyet'el-kürsî, deryâ- 'arş-âlâ, gerçi –be-hakkı kelimeleri **leff ü neşr**dir.

Katre ve deryâ kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

---

[87] Pala **a.g.e.,** 27,47

**2-** Kamu eşyâda her vechile vechü'llâhı seyr eyle

Safâ ehline ey sûfî bu mir'at-ı musaffâdur

*Bütün şeylerde her yönüyle "vechullah"ı seyret. Ey sofu, tasavvuf ehline bu tasfiye edilmiş bir aynadır.*

Mutasavvıflar her şeyde Allah'ı görürler, kesrette vahdeti görürler. Allah zâtı ile gizlidir fakat sıfatları ile tecellî eder. Sûfîler her şeye O'nun eseri gözüyle bakarlar.

Aynanın karşısındakini gösterme, yansıtma özelliği vardır. Ayna aydınlık, parlak, lekesiz ve pas tutmamış olduğu zaman iyi gösterir. Âşığın gönlü bir aynadır, temiz olduğu sürece her şeyde Allah'ı gösterir.

Safâ, sûfî ve musaffâ kelimeleri aynı kökten gelen kelimelerdir, **iştikak** sanatı vardır.

**3-** Vefâ bahrinde her bir ḳaṭre bir 'ummân-ı hikmetdür

Mahabbet pertevinde zerre mihr-i 'âlem-ârâdur

*Vefâ denizinde her bir damla bir hikmet okyanusudur. Zerre, sevgi ışığında dünyayı süsleyen bir ışıktır.*

Vefâ; bağlılık ruhu gaflet uykusundan uyandırmak için zihni dünya dağdağası ile meşgul etmemektir. Ezelde, bezm-i elestte Allah'a verilen söze, misaka bağlı kalmaktır. Hikmet; söz ve davranıştaki isabetliliktir. İnsan vefâ gösterdiğinde hikmet yolunda adım atmış olur.

Muhabbet, sevgi, Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı sevmesidir. Alemin yaradılış sebebi sevgidir. İnsan Allah'ın nimetine, lutfuna kendisini kayırmasına ve korumasına, ezelde kendisini sevmiş ve hidâyet nasip etmiş olmasına bakarak onu sever.[88]

Şâir için muhabbet ışığının bir zerresi bütün alemi süsler, kuşatır. Katre ile umman, zerre ile mihr kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

---

[88] Uludağ, **a.g.e**., s. 341

Vefâ bahrı –muhabbbet pertevi, katre-zerre, ‘ummân-ı hikmet-mihr-i âlem-ârâ kelimeleri arasında **mürettep leff ü neşr** sanatı vardır.

**4-** Bu ‘ömr-i bî- ḳarâruñ mâverâsından revân söyler

İşit sem‘-i ḳabûliyle sular her demde gûyâdur

*Bu kararsız ömrün ötesinden yürüyen söyler, razı olma kulağıyla işit; sular her zaman söyleyicidir.*

İnsanın ömrü ezelde takdir edilmiş olduğu için na kadar olduğu bilinmez. Her an ecel gelip ömür tükenebilir. Bu yüzden çevredeki uyarıcılar insana hayatın çabuk geçtiğini hatırlatır.

Su çağlayarak akar, konuşur gibi ses çıkarır. İnsan ömrü de su gibi akıp gider. Su, insan için hayat kaynağı olduğu gibi akıp gitmesi ile hayatın sonunu da hatırlatır.

İşitmek, söylemek, sem‘ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

**5-** Rahîmî himmeti ‘âlî umar şânı bülendüñden

Kapuñda pâdişâhum gerçi bir ednâdan ednâdur

*Padişahım! Rahîmî kapında aşağıların aşağısındadır ama şanından yardımını yüksek beklemektedir.*

Dîvân edebiyatında sevgili padişahtır. Bu durumda sevgili denen padişahın; ülkesi, ordusu, kulları, tâcı, tahtı vardır. Padişahın bir özelliği de adalet, iyilik, yardımda bulunmaktır. Âşık da bu şanı yüca padişahtan iyilik, yardım ummaktadır. Çünkü kendisi aciz, zayıf, muhtaç bir halde sevgilinin yanında en aşağı seviyededir.

Âlî (yüce, yüksek) ve ednâ (alçak) kelimeleri arasında **tezad** vardır.

Sevgili, padişaha benzetilmiştir, **açık istiâre** sanatı vardır.

### 2.1.15. Gazel 65: Olmışam câm-ı şarâb-ı ‘aşk ile mestâne ṭavr

**Sâkin-i kûy-ı ḫarâbâtem yine dîvâne ṭavr**

(Fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün /fâ‘ilün)

*Aşk şarabının kadehi ile sarhoş tavırlı olmuşum. Harâbeler köyünün sakiniyim yine deli tavırlı olmuşum.*

Tasavvufta aşk, Allah’a ulaşma yolu, şarap ruh coşkunluğu için bir araçtır. Şarap acıdır, insanı kendinden geçirir. Câm, sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. Çünkü içi dolu olan sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Bûse, en az şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder. Böylece aşık dertlerini unutur. Sevgilinin ağzı acı sözlerle doludur.

Hârâbât; vîrâne anlamına geldiği gibi bir anlamı da meyhaneler demektir. Bu kelime **tevriye**li olarak kullanılmıştır. Âşık aynı zamanda meyhaneler köyünün de sakinidir.

Câm, şarap, harâbât, mestâne kelimeleri birbiri ile anlam bakımından uyumludur. **Tenâsüb** sanatı vardır.

2- Oldum istiġnâ-yı ḳalbiyle gedâ-yı kûy-ı ‘aşḳ

‘Ârifâne begligüm var ḳullanup şahâne ṭavr

*Senin kalbinin sevgisiyle aşk beldesinin dilencisi oldum, ârif olana yakışacak beyliğim var mükemmel tavır kullanıyorum.*

Âşık, kalbinde sevgiliye duyduğu aşk ile doludur. Başkasına ihtiyaç duymamaktadır. Sevgilinin beldesinde yalnız ondan medet ister, ona yalvarır. Ondan başka kimseye el açmaz.Bu yüzden kendini istiğna sahibi olarak görür. Bu durum âriflerin haline benzer.

İstiğna, zengin olmak, ihtiyaç duymamak, tenezzül etmemektir. Tasavvufta Allah'la istiğna Allah'ın kendisine kafi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir.[89]

Rahîmî, gerçek hayatında bir alay beyidir. Şiirinde bunu da hatırlatmaktadır. Arifâne beyliğim var, derken, kalbindeki ilahî aşkın zenginliğiyle övünmektedir. Böyle olmasına rağmen sevgilinin (Hakk'ın) semtinde dilenci durumundadır. Şâir kendini dilenciye benzetir, **teşbih** sanatı yapılmıştır.

**3**- Tâlib olan bûse-i mey-gûn-ı lâ'l-i dil-bere

Meclis-i 'aşḳ içre cân bezl eylesün peymâne ṭavr

*Sevgilinin şarap rengindeki dudağının öpüşüne talip olan (kişi), aşk meclisinde şarap kadehi edasıyla can dağıtsın.*

Canından geçmeyi göze alamayan kişi sevgilinin dudağını öpemez. Sevgilinin dudağı âşık için hayat kaynağıdır. Şarap kadehi bir mecliste dolaşırken sevgilinin de eline geçecek ve sevgili şarabı içerken onun bûsesinden nasibini alacaktır.

Aşkı, Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, şarabı ruh coşkunluğu için bir araç oklarak görür. Sevgilinin şarap rengindeki dudağı da aşığı mest eder, onun bûsesiyle sarhoş olur. Aşk meclisinde nasıl kadeh elden ele dolaşırsa âşık da can dağıtır. Kadehin elden ele dolaşarak insanları sarhoş edişi gibi sevgilinin bûsesini isteyenler bir o yana bir bu yana gidip gelmeyi göze alacaklardır. Tasavvufa girenler de ilahî aşkın meclisinde kendinden geçmeyi göze almaları gerekir.

Can dağıtmak, insanları canlandırmak anlamına geldiği gibi can vermek, ölmek anlamına gelir. **Tevriye** sanatı yapılmıştır.

Mey, la'l, meclis, peymâne kelimeleri işret meclisi ile ilgili kelimelerdir, dolayısıyla beyitte **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

---

[89] Uludağ, **a.g.e**., s. 277

Mey, peymâne, bezl, meclis kelimeleri içki meclisi ile ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

**4-** Bir ruḫı şem‘uñ inandum ḫandesine germ olup

Külli eczâmı kül itdi yandurup pervâne ṭavr

*İnandım ki bütün parçalarımı yakıp kül etmeye bir mum yüzlünün sıcaklığı yetti.*

Âşık yüzü mum gibi parlak ve sıcak olan sevgilinin gülüşüne yanmıştır, âşık olmuştur. Pervâne, mumun etrafında dönüp durduktan sonra kendini ateşe atarak can verir. Âşığın bütün organları sonunda bir pervane (kelebek) gibi aşkın ateşinden yanıp kül olmuştur.

“Pervâne, gece kelebeği de denilen bir tür kanatlı böcektir ki kendini yakıncaya kadar mumun çevresinde çizginir durur. Mumun çevresinde olması aslında kendini ondan kurtaramayacak derecede cezbeye kapılmasındandır. Yani istese de ışıktan gözlerini alamaz, ışığa yaklaşır durur. Bu tam anlamıyla yanış ve yanışta yok oluştur. Mutasavvıflar dervişin de pervaneyi kendisine örnek almasını, aşkında sadakat gösterip gerekirse yanmasını isterler. Çünkü dervişin tasavvuf merhalelerinde devamlı uğraşıp didinmesi pervanenin mum ışığı etrafında dönüp durması aynı cehd ve çilenin sonucudur. Her ikisi de böylece kendilerinden (nefislerinden) kurtulup nura kavuşur, o anda vuslat gerçekleşir.”[90]

Mum, edebiyatta sevgiliye benzetilir. Beyaz, yumuşak kısmı sevgilinin vücudu, alevi yüzü, dumanı sevgilinin saçıdır.

“Ruḫ-ı şem‘ ” mum yüzlü denilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

---

[90] İskender Pala, **Ve Gazel Yeniden**, L& M Yay., İst. 2002, s. 22

**5-** Pîre-zen dehre Rahîmî zerrece mihr itmedi

Ehl-i cür'et böyle ḳullanmak gerek merdâne ṭavr

*Rahîmî, yaşlı dünyaya zerre kadar değer vermedi. Cesaret ehli olanların erkekçesine böyle bir tavır sergilemesi gerekir.*

Bu dünya geçici bir yerdir. Ebedi olmayan bir zevk için insanın çaba harcaması beyhudedir. Dünya yaşlı bir kadındır ama ihtiyarlığını gizleyip insana gelin gibi süslü görünmektedir. Oysa gerçekleri görmek onu asıl şekliyle algılayıp ona göre davranmak istenilen davranış biçimidir. Rahîmî bunu anlamıştır ve cesaretli olanların böyle erkekçe tavır göstermesi gerektiğini söyler.

Zerre ve mihr (güneş**) ve** merd ve zen kelimeleri **tezat**tır. Mihr kelimesi kastedilmeyen anlamı olduğu için beyitte zerre ile **ihâm-ı tenâsüb** oluşturur.

Dünya yaşlı kadına **teşbih** edilmiştir.

### 2.1.16. Gazel 66: Kıldı cevr-i yâr-ı dil ma‘mûresin vîrâne ṭavır

**Seng-i mihnetle binâ ṭarh itdi üstâdâne ṭavır**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün /fâ‘ilün)

*Sevgilinin eziyetleri gönül yapısını virane etti. Eziyet taşıyla ustaca tavırla yeni bina yaptı.*

Dîvân edebiyatında sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri, âşığa bitmez tükenmez cevrlerde bulunmasıdır. Bu durum âşığın kaderidir. Sevgili cevr ederken âşığını hatırlamış olur. Cevrin asıl sebebi ayrılıktır. Sevgili, cevr ederek âşığın gönül yapısını yıkmıştır.

Taş serttir, sağlamdır. Sevgilinin eziyetli sözleri âşık için bir taş özelliği taşır. Sevgili cevriyle dağıttığı âşığın gönlünü yaptığı eziyetlerle daha kuvvetli olarak inşa eder.

Gönül yapıya benztilmiştir. **Teşbih** vardır. Mihnet taşa t**eşbih** edilmiştir.

Seng, bina, tarh, ma‘mure kelimeleri bina inşaası ile ilgili olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır.

2- Sen leb-i mey-gûn ġamdan cân virürsem ḳurbuñ

Eylesün bennâ binâsı vaz‘ını mey-ḫâne ṭavr

*Sen şarap renkli dudağın gamından can verirsem; senin yakınlığın meyhane tavırla mimar binası kursun.*

Dudak, dîvân şiirinde görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ayva tüyleriyle çevrili oluşu konuşma söz vb. yönleriyle bir güzellik ögesidir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir.

Dudak, rengi itibariyle şaraba benzer. Aynı zamanda şarap, insanı kendinden geçiriri sarhoş eder. Sevgilinin dudağından çıkan sözler de âşığı sarhoş eder, canından eder. Âşık ölünce ona bir mezar yapılması gerekir. Bu binanın meyhaneye benzemesi

gerekir. Âşık, sarhoşken can vermiştir. Şâir ilahî aşkın meclisinde cezbe halinde iken can verme arzusundadır.

Şarap renkli dudağın gamı derken sevgilinin gamı kastedilmiştir. **Mecaz-ı mürsel** sanatı yapılmıştır.

Bennâ ve binâ kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

**3-** Gevher-i ‘aşḳuña tâ bahr-i ezelde ṭâlibiz

Âşinâyız dostum itme bize bî-gâne ṭavr

*Dostum, aşk cevherine tâ ezel denizinde talibiz! Tanıdığız, bizi yabancı görme!*

Âşıklar sevgililerine ezelde söz verdiklerine inanırlar. Âşık aşkının sözünü ezelde vermiştir. Bu sözden dolayı sevgilinin tanıdığı olmuştur. Kendisini şimdi tanımamasını yadırgar.

Mutasavvıflara göre de İlâhî sevgili ile ilk buluşma Bezm-i ezelde vuku bulmuştur. Böylece gayb âlemindeki macera şuhud âlemine tezahür edecek ve âşığa daima o zamanı hatırlatarak aşkın girdaplarında, çoğu beyhude çırpınışlar ile kemâle erecektir.[91]

Âşina; bildik, tanıdık demektir. Bigâne kayıtsız ilgisiz demektir. Sevgili, aşığa bigânelik, ağyâra âşinalık gösterir. Bu durum aşığın gam çekmesine neden olur. Tasavvufta âşina, hakikat şarabından içip ruhî bir zevk içinde olan kişidir.

Ezel denize, aşk cevhere benzetilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

Âşinâ ve bîgâne kelimelerinde **tezad** sanatı vardır.

**4-** Bilmezem baña ne satduñ kim behasın almaduñ

Kuluñam ne cevr idersin ey felek cânâne ṭavr

*Ey felek, bana ne sattın da bedelini almadın bilmiyorum. Ben zaten senin kulunum, sen bana sevgilicesine niye eziyet ediyorsun?*

Edebiyatta felek daha çok şikayet yerine kullanılır. Felek insanın talihi, refahı, mutluluğu üzerinde etkilidir. Âşığın sevgilisine kavuşamaması, üzüntülü, hastalıklı dolaşması feleğin onun talihini olumsuz etkilemesi sebebiyledir. İşlerinin rast gitmemesi sebebiyle kendisine yapılan bu eziyetlerle sevgilinin ona yaptığı eza cefa benzer özellikler taşır. Sevgili ile âşık arasındaki tek alış-veriş cevr, ezâ cefâ üzerinedir.

Satmak, almak, beha kelimeleri alış-verişle ilgili kelimelerdir, **tenâsüb** sanatı vardır.

Felek **teşhis** sanatı ile âşığa cevreden bir insana benzetilmiştir. **Nidâ** sanatı ile feleğe seslenilmiştir. Şâir kendini kula benzetir.

**5-** Âline sayd olma vahşet ḳıl cihan rubâhînuñ

Tut benüm ḳurdum Rahîmî gibi bir şîrâne ṭavr

*Dünya kurnazlığının hilesine yakalanmaktan kork! Ben kurdum, Rahîmî gibi arslanca bir tavır sergilediğimi farzet.*

Dünya, insana hile yapar. Kötü talih getirir, kurnazlıklar yapar. Çeşitli acılarla karşılaşılan dünyanın kurnazlıklarına herkes karşı koyamaz. Şâir, kendini arslan tavırlı olarak görür. Yapılan haksızlıklara göğüs gerer.

Kurdum kelimesi "kurmak" fiili ve "kurd" anlamı ile **tevriye**li olarak kullanılmıştır. Kurd, şîr (aslan), sayd ve vahşet kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.Dünya, insanı avlamaya çalışan kurnaz bir avcıya benzetilmiştir. **Teşbih** sanatı yapılmıştır.

---

[91] Pala, **Ve Gazel Yeniden**, a.g.e., s.92

### 2.1.17 Gazel 67: Ne dilde sabra ṭâḳat ne elümde ihtiyârum var

**Ten-i bî-câna döndüm sanma kim sensiz ḳararum var**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/mefâ‘îlün)

*Ne gönülde sabretmeye gücüm, ne elimde seçme yeteneğim var. Cansız bir bedene döndüm, sanma sensiz ne rahatım, ne huzurum var!*

Âşık, sevgili olmadan güçsüz, kuvvetsiz, aciz durumdadır. Sevgiliye kavuşamadan ihtiyarlamış, gücü, kuvveti tükenmiştir. Karar veremez bir halde, seçme yeteneğini kaybettiğini söylemektedir.

“İhtiyar “kelimesi hem yaşlı hem de seçme yeteneği anlamları ile **tevriye**li olara kulllanılmıştır.

**2-** Kaçan bir mâha mihr itsem sehâb-ı hecr olur hâ‘il

‘Aceb ser-geşte baḫtum ḫâli‘-i nâ-sazkârum var

*Ne zaman bir aya yakınlık duysam, bir ayrılık bulutu engel olur. Benim ne perişan bahtım, ne münasebetsiz iş gören şansım varmış!*

Âşığın güzellerden yana yüzü hiç gelmemiştir. Ne zaman aya benzer bir güzele meyletse çeşitli engellerle karşılaşır. Bazen rakiptir engel olan bazen başka unsurlardır. Kendisini bu yüzden şanssız görmektedir.

Kaçan, kelimesi **tevriye**lidir. Ay yerinde durmaz kaçar. Bulutların arkasına saklandığı gibi göktede uzun süre kalmaz.“Ne zaman? ” anlamı da vardır.

Şâirler şiirlerinde bahtsızlığından yakınır. Rahîmî de gönlünün sevdiği güzellere kavuşamayıp hep bir engelle karşılaşır.

Mihr kelimesi mâh ile **iham-ı tenâsüb** oluşturur.

**3-** Saçuñ bendiyle bend olmış esîr-i kayd-ı bend olmış

Dil-i âşüfte dirler bir ġarîb ü hor u zârum var

*Saçının bağıyla bağlanmış, bağlılığın esiri olmuş, gönülden vurulmuş denilen bir garip, değersiz, ağlayan bir kişiyim.*

Âşık, sevgilinin uzun saçlarının bağıyla gönlünü ona bağlamıştır. Sevgili sultan, âşık bir kuldur. Âşık, bir esir gibi sadakatin yegane temsilcisidir. Köle zincire bağlanır. Üzülür, ağlar. Âşık da manen sevgilinin saçına bağlıdır. Ondan ayrılamaz. Ama onunla beraber olamaz bu yüzden hep hüzünlüdür. Kendini garip biri olarak tanıtmaktadır.

Bend, kelimesi tekrar edilmiştir. **Tekrîr** sanatı vardır. Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemektir.

**4-** Cihân bağına yoḳ meylüm benüm gül-zâr-ı hüsn içre

Kıyâmet serv-ḳâmet ġonca-leb bir gül-‘izârum var

*Güzellik gül bahçesinin içinde dünya bahçesine meylim yok. Servi boylu, gonca dudaklı, kıyamet gibi bir gül yanaklım var.*

Sevgili dünyanın güzellikleri içinde en üstün güzellik gül bahçesidir. Bu bahçede de servi ağacını andıran boyu, goncaya benzer dudağı ve gül gibi yanağı ile en güzel bahçedir.

Kâmet, namazda ayağa kalkmak demektir. Kıyâmet, bütün ölülerin ayağa kalkması, kalabalık anlamına gelmektedir. Sevgili boyunu gösterip dolaşınca etrafında kıyâmet gibi âşıklar toplanır.

Kıyâmet-kâmet kelimeleri arasında **iştikak ve cinas** vardır. İştikak, bir kökten türeyen kelimelerin birarada kullanılmasıdır.

Serv-kâmet, gonca-leb, gül-‘izar **teşbih-i beliğ**dir.

5- Rahîmîyem yoluñda zerreveş ḫâkiyle yeksânem

Güneş gibi velî mihrüñle ey meh iştihârum var

*Rahimiyim, zerre gibi senin yolunda toprakla bir olmuşum. Ey ay (gibi güzel sevgili), güneş gibi sevginle meşhur olmuşum.*

Güneş, ısısını, ışığını merhametiyle bütün âleme dağıtır. Âşık da sevgili uğruna onun yolunda toprakla bir olmuştur. Zerre toz taneciğidir. Âşık, güneş kadar büyük olan sevgilinin yanında toz taneciği kadar küçüktür. Zerrenin güneşe olan ihtiyacı gibi âşık da sevgilinin güneşine ihtiyaç duymaktadır. Sevgili aya benzer.

Âşık zerreye, sevgili güneşe benzetilmişti. **Mübâlağa** ve **teşbih** sanatları vardır. Zerre ve güneş **tezat**tır.

Güneş, ay, mihr kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

### 2.1.18. Gazel 68: Şol dem itmişdüm leb-i cânân ile ben cânı bir

**Dü cihân yogidi bir bilürdi cân cânânı bir**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün)

*Ben sevgilinin dudağı ile canımı bir ettiğimde, iki dünyanın yok olup canla canânın bir olduğunu bilirdim.*

Dîvân edebiyatında cân, âşığın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin aşkını satın almak ister. Sevgilinin dudağı, can bağışlayan bir özellik taşır. Sevgilinin dudağından çıkan sözler âşığa can verir. Onunla konuşmaya başlayan âşık başka hiçbir şeyi görmez adeta ölür. Öteki hayata geçerek kendini cennette hisseder. Böylece iki dünya bir hale gelir.

Beyti tasavvufî anlamıyla düşünürsek tasavvufta dudak, vahdettir. “Sevgilinin dudağı ile canı bir etmek” hem onu öpmek hem de vahdete ermek anlamını vermektedir.

Cân ve cânân kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır. “C”sesi **aliterasyon** sanatı yapılarak tekrarlanmıştır.

2- ‘Aşḳdur hâkim vücûd iḳlimine ey ‘aḳl sen

Gelme yir yoḳ sana her mülküñ olur sulṭânı bir

*Vücûd ikliminin hakimi aşktır. Ey akıl, her mülkün bir sultanı olur, sen gelme, sana yer yok!*

Akıl, Allah’ın insan bedenine öz olarak yerleştirdiği ruhani bir cevher olup hak ile batılı, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt etmeye yarar. Tasavvuf ehlinin Allah’ı gönül yoluyla ve aşk vasıtasıyla aramaları, akıl yoluyla O’na ulaşmak isteyen âlimler ve filozoflar ile aralarında bir münakaşa ve mücadele unsuru olmuştur. Buna göre akıl, nefisten ayrı ve cisim istemeyen bir cevher olduğuna; nefis ve cisim de olmadığına göre eşyanın hakikatini tanıyamaz.

O halde Allah'ı da kavraması imkan dışıdır. Bundan dolayı akıl bir düğümdür. Ve onunla Allah'a ulaşmak isteyenler sapıtmış demektir.[92]

Şâir, aklı mutasavvıflar gibi sınırlı ve zayıf bulur. Onun vücud iklimine aşk hakim olmuştur. Her mülkün, ülkenin bir tane sultanı olacağı için akla yer kalmaz.

Akıl ve aşk kişileştirildiği için **teşhis** sanatı vardır.

**3-** Kanda ḳaldı bilmezem dil bağrumuñ biñ başı var

Gözlerüm ağlar ciger ḳanıyla ḳaynar cânı bir

*Gönül bağrımın ciğer kanıyla kaynayan bir canı, ağlayan gözü ama bin tane başı var, nerde kaldığını bilmiyorum.*

Âşığın gönlü, ciğeri yaralıdır. Kanlıdır. "Kanda; nerede ve kan içinde" anlamları ile **tevriye**lidir. Gözünden kanlı yaşların akması, öncelikle çok ağladığı için kanlanması demektir. Aynı zamanda ciğerinden gelen kanların gözlerinden kan olarak dökülmesidir. Bin başı var, aynı zaman da mecaz olarak kullanılmıştır. Gönül bağrının bin başı olması **mübâlağa**dır.

"K" sesi tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**4-** 'Aşıḳ-ı sâdıḳ degül mihrüñde ey bedr-i münîr

Bilmeyen devrüñde devr-i vuslat u hicrânı bir

*Ey parlak ay! Senin güneşinde ayrılığı ve kavuşmayı bir bilmeyen (kişi) gerçek aşık değildir.*

Âşığın tek hedefi vuslat, sevgiliye kavuşmaktır. O, sevgiliden ayrılık çekmektedir. Yani hicrân içindedir. Hicrânın sonunda vuslat vardır. Tabii vuslatın sonu da hicrandır. Âşık vuslatın nimetlerini düşünerek hicrânın zahmetlerine katlanır. Ama vuslatın bir kıssa, bir hikaye kadar da kısa olacağını bilir. Vuslata erse bile huzur bulamaz. Vuslatla hicrânı bir tutmayan kişiyi gerçek âşık olarak kabul etmez.

---

[92] Pala, **a,g.e.,** 16

Bedr (ay) , mihr, münîr kelimeleri arasına **tenâsüb** sanatı vardır.

Vuslat ve hicrân kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

**5-** Mâni‘ olmaz fikr ü zükrüñe bu kesret ‘âlemi

‘Ârif-i tevhidüñ olur zâhir ü pinhanı bir

*Bu çokluk alemi (senin) fikir ve zikrine engel olmaz, zira birliği bilenlerin açığı da gizlisi de birdir.*

Dünyada insanın zihnini meşgul eden kesret alemi vardır. Kesret olan şeyler küçük önemsiz gibi gözükür fakat vahdete engel olurlar. Kesret yenilerek vahdete erişilir. Bunun için kesretle uğraşırken de insan Allah'ı anmaya devam eder. Sonunda vahdete birliğe ulaşır.

Mârifetullaha eren ârif, insanların sevgisini kazanır, halk içinde hak ile beraber olur. İnsanların iltifat ve alakalarından kendini kurtarmış olduğu için kibir ve gururdan uzaktır. Bu yüzden gizli ve açık olarak ibadet eder.

Kesret ve vahdet kelimeleri arasında **tezat** vardır.

Zikir, fikir, ârif, tevhid kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

**6-** Şeş cihetden ejder-i nefsi tılısmat eyleyüp

Kendüye gencîne itdi işbu çâr erkânı bir

*Nefis ejderini beş yönden büyüleyip bu dört erkanı kendine hazine etti.*

Nefis, insanın şeytânî yönü; gönül rahmânî yönüdür. Tasavvufta insanı aldatan nefsin manevi olarak öldürülmesi gerekir. Nefis insan olmanın gereği olarak vardır aksi takdirde insanın melekten farkı kalmazdı . İnsan bu dünyada nefsi ile savaştığı ve onu yendiği zaman âhiretini kurtaracaktır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir kıssada Hârut ve

Mârut adlı iki meleğin büyü ve sihirde meşhur oldukları anlatılır. Sihri satın alanların âhiretten nasibi olmadığı açıklanır.[93]

Nefis insanı yoldan çıkarmak için uğraşır durur.

Şeş cihet (altı yön); alt-üst, sağ-sol, ön-arka olmak üzere insanı çevreleyen her taraftır. Nefis, her yönden gelerek insanı etkilemesin diye bir çeşit büyü yapılmıştır. Yılanlar büyülenince insana zarar veremez duruma gelir.

Toprak altına gizlenmiş olan hazinelerin korunmasını yılanlar, ejderler sağlarmış. Bu olaya **telmih** yapılmıştır.

" Nefis ejderi" **teşbih-i beliğ**dir.

7- Ey Rahîmî dü cihanda sen de gel bir yâr sev

Tañrı birdür ḳıble bir hem cism-i cânuñ cânı bir

*Ey Rahîmî! Allah birdir, kıble bir, can cisminin canı bir, (bu kadar birin arasında) sen de gel iki dünyada bir yâr sev.*

Buhâride geçen bir hadis-i şerifte "Allah tektir, teki sever." buyrulmaktadır. İnsan yaptığı işlerde de tekliğe riâyet ederse Allah'ın muhabbetini kazanır. Rahîmî, kendine seslenerek bu kadar birliğin içinde bir tek yar sevmek istediğini anlatır.

Bir kelimesi tekrar edildiği içini **tekrîr** sanatı vardır.

Ey Rahîmî, diyerek şâir kendi mahlasına seslenmektedir. **Tecrîd** sanatı vardır. Tecrîd; kelime olarak soyunma, ayırma yalnız kalma anlamlarına gelir. Şâirin kendini mahlasından ayırdığı, ayrı bir kişi gibi gösterdiği sanattır.[94]

---

[93] Bakara sûresi, 102. âyet
[94] Halûk İpekten, **Fuzûlî**, Akçağ Yay. Ank. 1996, s.85

### 2.1.19. Gazel 69: Be haḳḳ-ı nûr-ı fettâhı cemâlüñ feth-i bâbumdur

**Kapuñı ḳoyuban ġayra benüm varmaḳ ne bâbumdur**

(Mef'âîlün / mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün)

*Fettâh olan Allah'ın nurunun hakkı için benim kapımı açan senin güzelliğindir. Senin kapını (güzelliğini) koyarak başkasına varmak benim işim değildir.*

Fettâh, açan anlamına gelen Allah'ın isimlerinden biridir. Sevgilinin yüz güzelliği aşığın gönlünü açar, onu mutlu eder. Sevgilinin kapısını bırakıp başkasına gitmez. Âşık, sevgiliye sadıktır.

Tasavvufta "feth, sâlike zuhur eden kemâl halleridir. Nefisteki feth tam bir ilim, ruhtaki feth marifet verir. Allah fettahtır, yani fethin kaynağıdır. Mufettihu'l-ebvâb'tır. Bir kapıyı kapatırsa on kapıyı açar. "Allah Allah vakt-i şerif hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola"duası tarikat ehli arasında çok okunur."[95]

Feth ve fettâh kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır. Kapı anlamına gelen bâb ile kapı arasında **iham-ı tenasüb** sanatı vardır.

**2-** Senüñ devrüñde tâñ mı başuma gün ṭoġsa ey meh-rû

Zevâl irmez göñülde mihr-i ḫaddun âfitâbumdur

*Sevginin derecesi gönülde batmayan güneşimdir.(Bunun içini) ey ay yüzlü (güzel) senin vaktinde başıma gün doğsa ayıp mıdır? (şaşılmaması gerekir.)*

Dîvân edebiyatında sevgilinin yüzü, aya benzetilir. Ona kimsenin eli değmemiştir. Kimse yanına yaklaşamamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir. Karanlığı aydınlatır.

---

[95]Uludağ, **a.g.e**., s. 190

Güneş, gündüz gök yüzündedir. Akşamleyin batar ve yerini aya bırakır. Âşığın sevgilisi de onun için ışık kaynağıdır.

Meh-rû denilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

Tan, gün, zevâl, mihr, âfitâb, meh kelimeleri arasında anlam ilgisi olduğundan dolayı **tenâsüb** sanatıdır.

Şâir sevgiliye cevabını bildiği bir soru sormaktadır, **tecâhül-i ârif** ve **istifham** sanatları yapılmıştır.

**3-** Gam-ı zülfüñle ruḫsâruñ firâḳından aḳan yaşum

Gözümüñ şişesinde saḳlarım miskîn gül-âbumdur

*Saçının üzüntüsüyle yanağının ayrılığından dolayı akan yaşımı misk kokulu gül suyumdur, diye gözümün şişesinde saklarım.*

Âşık, sevgilinin saçından yani sevgiliden ayrı düştüğü için üzüntülüdür. Onu gören gözlerinden yaşları akıtarak heba etmek istemez. Çok üzüntülü olduğu için gözlerine kan oturmuş gözyaşları kırmızı rengi almıştır. Sevgilinin saçlarını yakından gördüğü için güzel koku içermektedir. Âşık şişeye benzer gözlerinde bu güzel kokulu gül suyunu saklamaktadır.

Saç; mû, gîsu, zülf, kâkül, turra gibi adlar altında dîvân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurudur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden beyitlerde yer alır. Rengi siyahtır ve uzundur.

Beyiti tasavvufî anlamıyla düşünürsek; tasavvufta saç, kesrettir. Yüz ise vahdettir. Âşık sevgilinin güzel yüzünden ayrıdır. Döktüğü gözyaşlarını gülsuyu gibi saklamaktadır.

Sevgilinin saçından ve yüzünden ayrıyım, denilerek sevgiliden ayrı olma durumu kastedilmiştir. **Mecâz-ı mürsel** sanatı vardır. Göz şişeye **teşbih** edilmiştir.

**4-** Temennâ-yı visâlüñ eylemekden özge yoḳ cürmüm

Benem ol ey ‘aṭa-baḫşem ḫaṭâ-pûşem sevâbumdur

*(Ey sevgili!)Benim kavuşmayı istemekten başka günahım yoktur Ey bahşiş verenim, hata örtenim, bu benim sevabımdır.*

Visal; vuslat, kavuşma demektir. Dîvân şiirinde âşığın en belirgin hedefi sevgiliye kavuşmadır. Bunu istemesi sevgiliye göre suçtur. Çünkü vuslatı aşık isterken sevgili ondan uzaklaşmaktan mutluluk duyar. Âşığa göre sevgili ona can bahşişi verir, hataları örter.

Cürm ( günah) ve sevap kelimeleri **tezat**tır.

**5-** Unutma añ Rahîmî ḳuluñı düşnâm-ı lâ‘lüñden

Benem ol ey mürüvvet kânı vird-i müstecâbumdur

*Ey cömertlik kaynağı (olan sevgili)! Rahîmî kulunu unutma. Dudağının küfrüyle*

*(bile olsa) an. (Zira) o sözler benim kabul edilmiş duamdır.*

Sevgili âşığa yüz vermediği gibi ona devamlı kızar. Sevgilinin ağzından aşığa kötü söz bile çıksa Rahîmî’yi anması onu mutlu eder. Âşığın ettiği dualaların karşılığı olarak kabul eder. Çünkü onu görmüş, onu hatırlamıştır.

Rahîmî, kendini kula benzetmektedir.

Sevgiliye cömertlik kaynağı denilerek **mübâlağa** yapılmıştır.

### 2.1.20. Gazel 70: Dil-i vîrâne Kütâhiyyenüñ bir köhne kûyıdur

**Belâ kuhsârıdur başum yaşum san Aḳça suyıdur**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün /mefâ‘îlün / mefâ‘îlün)

*Yıkılmış gönlüm Kütahya'nın eski bir köyüdür. Başım, belâ dağının tepesidir, gözyaşımı da Akça suyu farzet!*

Şâir Rahîmî Kütahyalı'dır. Gönlünü bu şehrin vîrâne bir köyüne benzeterek beyitte yer adı kullanmıştır.

Dîvân şiirinde gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Gönül bir hitap yeridir. Âşığın gönlü, aşkın yağmasına uğrar, sevgilideki güzelliklerle darmadağın olur.

Âşık, aşk yolunda türlü belâlarla karşı karşıyadır. Baş, vücudun en üst kısmını oluşturur. Âşığın başı da belâ dağının tepesidir. Bir hadiste "Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere isabet eder." denilmiştir. Dîvân şiirinde de âşık, belâların en kötüsüne kendisinin uğradığına inanır. Ayrıca "belâ" kelimesi "evet, hay hay, peki" anlamına da gelmektedir. Şâir burada sevgilinin her emrine "evet, başımla beraber, peki " anlamlarını da kullanarak sadakatini gösterir.

Âşığın gözyaşları o kadar çoktur ki Kütahya'da akan Akça suyu zannedilebilir.

Gözyaşlarının bir nehir kadar çok akması abartılıdır; **mübâlağa** vardır.

Gönül virane bir köye benzetilerek **teşbih** yapılmıştır.

**2-** Elifler servlerdür dâġlar gül yâreler ġonca

Vücûdum bâġ-ı mihnet âh eşküm cüst u cûyıdur

*Elifler servilerdir, dâğlar (yanık yaraları) gül, yaralar goncadır. Vücudum eziyet bahçesi, âh gözyaşım ırmak gibidir.*

Âşığın vücudu sevgilinin eza ve cefalarıyla oluşan bir bahçeye benzemiştir.Elif, Arap alfabesinin ilk harfidir. Düz bir çizgiden ibarettir. Dîvân edebiyatında sevgilinin boyu elife benzer. Alfabenin ilk harfi olduğu için âşık da sevgilinin güzellik kitabında ilk defa elif boy'unu okur.

Servi, dîvân şiirinde en çok adı geçen ağaçtır. İnce, uzundur. Elif harfine benzer. Sevgili boy olarak elif harfine de benzer. Burada elif-servi-boy benzerliği kurulmuştur.

Dîvân şiirinde âşığın gönlünde, vücudunda açılan yaralar rengi itibariyle güle benzer. Âşığın vücudunda gül gibi, gonca gibi yaralar vardır. Onun gönlü musibet bahçesidir. Gözyaşları bu musibet bahçesini sular, musibetler daha da artar.

Tasavvufî olarak servi ağacı vahdettir. Gül kesrettir. Kesret içinde kalan şâir vahdete ulaşabilmek için gözyaşları içindedir.

Bâğ, gül, gonca, serv bahçe ile ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

Vücud bahçeye, gözyaşı ırmağa, yaralar güle **teşbih** edilmiştir.

***3-*** *Belâ meydânınuñ ben 'âşık-ı ser-bâzıyam gerçek*

*Kadem çevgân-ı ġam başum mahabbet gûyı gûyıdur*

*Ben gerçekten belâ meydanının cesur bir âşığıyım. Ayağım gam değneği, başım sevgi söyleyicilerinin, topudur.*

Şâir, belâ meydanında cesur bir âşıktır, her divan şâiri kendini en fazla belâya maruz kalan şâir olarak niteler. Başını aşk için feda eder.

Şâir, İngilizlerin golf oyununa benzer şekilde meydan topunun atlılar tarafından uçları eğri değneklerle atılması esasına dayanan bir şark oyunu olan gûy-ı çevgân[96] sahnesini canlandırmıştır. Şâirin ayakları bu oyunun oynandığı eğik çomaktır, başı da mahabbet topudur. Bir oraya bir buraya gidip gelir. Belâ meydanı oyun alanıdır. Şâir bu meydandaki en cesur oyuncudur.

Rahîmî, belâ meydanında cesur bir âşık olduğunu belirterek **mübâlağa** yapmıştır.

Ayak ve baş **tezat**tır. Ayakların değneğe, başın topa benzetilmesi ile **teşbih** yapılmıştır.

4- Hayâl-i zaḫm-ı tîġüñ yarası ol yaradan haḳḳâ

Dil-i mecrûhumuñ bir dil-rubâ-yı sâde-rûyıdur

*O yaradan hakkı için kılıç yarasının hayalinin yarası, yaralanmış gönlümün bir gönül alan sade yüzüdür.*

Şâirin gönlü, hayalî yaralarla paramparça olmuştur. Sevgilinin bakışları ile yaralanan âşık başkalarını üzer, onların gönüllerini alır.

Yaradan, kelimesi **tevriye**lidir. Yaratan (Allah) ve yaranın içinden anlamlarını içerir.

5- Rahîmî hâlüñi ‘arz it der-i şâh-ı sühan-dâna

Ma‘arif şehrinüñ şâh-ı fesâhat nükte-gûyıdur

*Ey Rahîmî, en güzel söz söyleyen padişahın kapısında halini arz et. O ilim şehrinin, kusursuz nükteli söz söyleyen padişahıdır.*

Âşığa göre sevgili her açıdan mükemmel bir kişidir. O, her türlü güzelliğin padişahıdır. Öyle ki fizîkî anlamda ne kadar mükemmelse, bilgi, görgü, güzel ve etkili söz söyleme yetenekleriyle de ünlüdür. Bu kadar mükemmel bir kişinin karşısında bir insanın halini arz edecek olması zordur. Fesâhat sahibi bir kişiye aşkını ilan edecek olan

---

[96] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklpedik Lûga**t, Aydın Kitabevi Yay., Ank. 1993, s. 297

kişinin o derece etkili söz söyleyebilen bir kişi olması icap eder. Bu kişi de ancak Rahîmî olabilir.

Sevgili, şâha benzetilerek **açık istiâre** yapılmıştır. Sevgili söz söylemedeki maharetleriyle abartılmıştır; **mübâlağa** sanatı vardır.

Sühan-dân, fesâhat, nükte gûy güzel konuşma ilgili kelimelerdir, **tenâsüb** sanatı vardır.

### 2.1.21. Gazel 71: Zülfüñ añsam çın seher olur dimâġum müjg-bâr

**Leblerüñ zikr itsem elfâzum olur gevher –nisâr**

(Fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün)

*Doğrusu ne zaman saçını ansam seher olur, zihnim (sanki) misk yağdırır. Ne zaman dudaklarını hatırlasam sözlerim( sanki) mücevher saçar.*

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı misk ve anber kokar. Bu kokuyu rüzgar alıp âşığa götürür. Artık şâir sevgilisinin saçını andığında zihni bu kokuyu hisseder etrafına bunu dağıtır, aşığa bu koku ile ilgili sözler sarfettirir.

Sevgilinin dudakları dîvân şiirinde küçüktür. Ağzını açıp birşeyler söylese inci gibi dişleri gözükür. Sözleri âşığı etkiler. Âşık sevgilisinin dudaklarını andığında kendi sözleri değer kazanır. Etrafına mücevher gibi kıymetli sözler söyler.

Anmak, dimağ, zikretmek, elfaz kelimeleri söz söylemek ile ilgilidir, **tenâsüb** sanatı vardır. Âşığın sözleri mücevhere **teşbih** edilmiştir.

**2-** Şişe micmer olsa n’ola meskenüm misl-i gül-âb

Nâr-ı ġam başdan çıkarmışdur beni ey gül- ‘izâr

*Benim evim gülsuyuna benzer, şişe de kap olsa nolur? Ey gül yanaklı (sevgili)! Aşk ateşi beni baştan çıkarmıştır.*

Âşık, gam ateşiyle yanmıştır. Sevgilisinden ayrı kalmanın verdiği üzüntüdür bu. Gül de ateşe benzer kırmızıdır. Gülden gülsuyu çıkarılır. Sevgilinin gül gibi güzel yüzünü gören âşığın evine gül kokusu yayılır.

Sevgiliye gül-‘izar denilerek **açık istiâre** yapılmıştır. “M” sesi tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır. Aşk ateşe benzetilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**3-** Gel vücûdum ḫâḳini mahv eyle ey bâd-ı ecel

Konmasun ol dâmen-i pâkizeye benden ġubâr

*Ey ecel rüzgarı! Gel vücudumun toprağını yok et. O temiz eteğe benden toz bile konmasın.*

Âşık, sevgiliye kavuşma ümidi ile yaşamış bir türlü amacına ulaşamamıştır. Artık ecelinin gelmesini arzulamaktadır. O varlığı ile sevgilisini rahatsız etmek istemediği gibi öldükten sonra toprak olacak olan vücudunun toprağından bir tozun bile o tertemiz olan sevgilisinin eteğini kirletmesini istemez.

Dâmen-i pâkize, **açık istiâre** ile sevgilinin yerine kulanılmıştır. **Mübâlağa** sanatı yapılarak sevgiliye "dâmen-i pâkize" denilmiştir. Ecel bir rüzgara benzetilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**4-** Sâyebân-ı devletüñden ayru ey 'âlî-cenâb

Hayme-i gerdûn dûn oldı başuma teng-târ

*Ey cömert (sevgili)! Devletinin büyük gölgeliğinden başka gökyüzü kadar büyük çadır başıma küçük bir çadır kadar alçalmıştır.*

Sevgili, cömertlik yaparak âşığına bir iyilikte bulunmuştur. Bu, âşığa öyle büyük bir korumalık vermiştir ki büyük bir çadıra benzeyen gökyüzü adeta âşığın üzerine küçük çadır gibi küçük gelmektedir.

Gökyüzü dünyayı çepeçevre kuşatır. Onun büyüklüğü ortadadır. Güneşin zararlarından atmosfer tabakası korumakta, gölgelik yapmaktadır. Sevgili de âşık için güneş kadar güçlü bir sevgi kaynağıdır. Onun ışığından korumak için gökyüzü gölgelik gibi küçülmüştür. Dünya âşığa küçülmüştür.

Sevgilinin büyüklüğü **mübâlağa** ile anlatılmıştır.

Hayme, gerdûn, teng-târ, sâyebân kelimeleri birbiri ile ilgili kelimelerdir, **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

**5-** Bildiler bu hînde ben kendüm dimek lâzım degül

Şi‘ri şi‘ri deñlü yok şi‘re Rahîmî i‘tibâr

*Kendimin söylemesine gerek yok bu zamanda olanlar şiirle ilgili olarak Rahîmî’ye yapılan itibarın kimseye olmadığını bilirler.*

Rahîmî, şiir söylemedeki maharetini ifade etmektedir. Şiirle ilgili söylenecek sözü bu devirde Rahîmî söyler. Devrindeki insanlar da bunu zaten bilirler şâirin kendisinin söylemesine gerek yoktur.

“Şi‘ri” kelimesin tekrar edilerek **tekrir** sanatı yapılmıştır.

### 2.1.22. Gazel 72: Lebüñ devrinde ey ġonca göñül ‘îş-ı müdâm eyler

**Yüzüm deff nâle ney eşküm şarâb-ı la‘l- fâm eyler**

(Mefâ‘îlün /mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün)

*Ey gonca, dudaklarının devrinde (dudağına kavuştuğum zaman) gönlüm safa sürdürür. Yüzüm def, iniltim ney, gözyaşımın kırmızı renkli şarab olur.*

Âşık, sevgilinin dudağını görünce kendi eğlence meclisinde gibi hisseder, yüzü def gibidir, inlemesi ney gibi ses çıkarır. Gözyaşları ağlamaktan kanlı aktığı için şarap rengindedir. Bütün bunlara sevgili sebeptir ve âşık üzüntülü haliyle bile mutlu olmanın yolunu bulmuştur.

Dîvân şiirinde dudak, açılmamış bir gül olan goncaya benzer. Rengi ve buradan çıkan sözlerle etkilemesi yönleriyle şaraba benzer. Yine renk bakımından la‘le benzer.

Âşık, bu beyitte bir işret meclisi tasvir etmektedir. Def çalınır, ney üflenir, şarap içilir. İlgili kelimeler kullanılarak **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

Sevgili, goncaya benzetilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

Yüz defe, inilti neye, gözyaşı şaraba benzetilerek **teşbih** yapılmıştır.

**2-** Ölürsem âsitânuñda ümîd-i merhabañ ile

Muḳarrer rûz-ı mahşer Haḳḳ yirüm Dârü’s-selâm eyler

*Merhaba sözünün ümidi ile eşiğinde ölürsem Hak, mahşer günü kesin yerimi cennet eyler.*

Âşık, sevgilisinin evinin eşiğinde yüzsuyu ve gözyaşı döker, oraya erişebilmek için yalvarır durur. Âşık, için orası cennet, kıble, secdegâhtır. Sevgili bir gün kapıyı açınca ona “merhaba” diyecek diye ömrünün sonuna kadar beklemeye razıdır.

Rûz-ı mahşer, kıyamet günü yerine kullanılır. İslam inancına göre insanlar ölümden sonra Allah’ın emriyle dirilip mahşer yerinde toplanacaklardır. Dünyadaki

amellerine göre değerlendirilecek ve buna göre cennete ya da cehenneme gönderileceklerdir.

Âşık, sevgilisinin eşiğinde onun bir sözu uğruna beklemiştir, amacına ulaşamadan öleceğini düşünmektedir. Bir Hadîs-i Şerife göre, bir kişiyi sevip de ona söyleyemeden ölenlerin şehid olacağı bildirilmiştir. Âşık bu halde öleceği için âhiretteki yerinin cennet olacağına inanmaktadır.

Dârüsselâm, "selâmet yurdu" yani cennettir. Dünyada selama, esenliğe, bir merhabaya hasret olan âşık, öldükten sonra bunun karşılığını aynı sözle anlatan selam yurdunda alacaktır.

Rûz-ı mahşer, Hakk, Dârüsselâm, ölüm kelimeleri arasında uyum olduğu için **tenâsüb** vardır.

**3-** Şerâr-ı hecre yanmadın recâ-yı vasl-ı yâr itmiş

Görüñ şol zâhid-i nâ-puḫteyi sevdâ-yı ḫâm eyler

*Ayrılık kıvılcımına yanmadan sevgiliye kavuşma ümidinde olan şu pişmemiş zâhidi görün ki; olgunlaşmamış sevgisi var.*

Âşık rinddir, sevgisinde samimidir. Karşısında bulunan zâhid, ayrılık acısını yaşamadan yani bu dertle yanmadan vuslata erdiği için pişmemiş, olgunlaşmamış bir sevgiye sahiptir.

Zâhid; ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci, zahirci kişidir. Divan şiirinde âşıkla devamlı çekişme halinde olan zâhidin sevgisi hamdır. Gerçek âşık aşk ateşiyle yanar, kavrulur böylece olgunlaşır.

Yanmak, puhte, şerâr kelimeleri ateşle ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

"y" sesi tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**4-** Raḳîbâ za‘f iden cism-i nizâruñ reşk-i mihrümdür

Hased ‘âlemde ey miskîn seni âḫir cüdâm eyler

*Ey rakip, seni zayıflatan aciz vücudunla sevgimi kıskanmandır. Ey miskîn bu dünyada hased etmen seni ahirette benden ayırır.*

Dîvân şiirinde aşk üçgeni vardır. Bunlar seven (âşık), sevilen (yar), sevgilinin diğer âşığı ya da âşıklarıdır. Rakip aşığa göre kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Âşık sevgiliye uzaktan bakarken rakip sevgiliyle beraberdir. Sevgili âşığa yüz vermezken rakibe ilgi gösterir. Onunla güler, eğlenir. Rakip âşığı yanlarına yaklaştırmaz ve onun dedikodusunu yapar. Aslında âşığın sevgisini kıskanır, ona hased eder.[97]

Rakip, âşığın sevgiliye olan sevgisinin, aşkının büyüklüğünü çekemez. Hased ettiği için kendi vücudunu zayıf düşürür. Hased dinde de hoş karşılanmaz. Bunun cezasının âhirette amelleri eriteceğine inanılır.

Nidâ sanatı ile rakibe seslenilmiştir. Dünya ve ahiret kelimelerinde tezat sanatı vardır.

**5-** Rahimi bendeñi mülk-i süḫanda Husrev eyledüm

Hayâl-i vasf-ı la‘lün ‘âḳıbet Şirin- Kelâm eyler

*Rahîmî kulunu söz ülkesinde Hüsrev yaptım. Sonunda dudağının vasfının hayali Şirin sözlü yapar.*

Rahîmî söz ülkesinin padişâhıdır. Sevgilinin dudağının özelliklerini anlatırken sözleri değer kazanır. Çünkü sevgilinin dudakları şeker gibi tatlıdır, ağzından çıkan sözler de şirindir.

Husrev kelime olarak “padişah” anlamına geldiği gibi Hüsrev ü Şirin adlı mesnevilerde geçen erkek kahramanın adıdır. Husrev, Nûşirevan’ın torunudur.

---

[97] Pala, **a.g.e**., s.10

Sâsâniyan sülalesinden bir padişah olup "Pervîz" lakabıyla da bilinir. Ermeni prensesi Şirin'e olan aşkı dillere destan olmuştur.[98]

Şâir söz söyleme özeliği ile kendini Hüsrev'e benzetmiştir, **teşbih** ve **mübalağa** sanatları vardır.

Dîvân edebiyatındaki Hüsrev ü Şirin adlı aşk hikayesini hatırlattığı için **telmih** sanatı vardır.

[98] Pala, **a.g.e**., s.220

### 2.1.23. Gazel 73: Büsbütün ḫalḳ-ı cihân bildi ki bir yârüm var

**Hüsn ü ḫulḳ issi ʻaṭâ menbaʻı dildârum var**

(Feʻilâtün / feʻilâtün / feʻilâtün /feʻilün)

*Dünya halkı benim güzel huy sahibi, bağışlama kaynağı olan, gönül alıcı bir sevgilim olduğunu büsbütün anladı.*

Âşık, sevgiliye her an yalvarma durumundadır. Bir türlü kendisini kabul ettiremez. Bu beyitte sevgilinin hataları bağışlayan, güzel huy sahibi biri olduğunu söyleyerek ona kendisini affettirmeye çalışmaktadır. Yaptığı iltifatlarla onun gönlünü kazanma ümidi içindedir.

"Hulk ve ḫalk"kelimeleri arasında **cinas** sanatı vardır.

**2-** Müşteriyem leb-i cân –baḫşına biñ cân ile ben

Yoḳ ziyânum yine bir assılu bâzârum var

*(Ey sevgili!) Ben bir can ile can bağışlayan dudağının müşterisiyim. Zararım yok, yine bir karlı pazarım var.*

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağından can bağışlayıcı sözler döküldüğü için aşığı canlandırır. Bu yüzden ilaç gibidir. Âb-ı hayat olarak nitelenir. Âşık bin canıyla sevgilisinin dudaklarının müşterisidir. Müşterisi olduğu durumla ilgili olarak hiçbir zaman zarara uğramaz. Canını ortaya koyarak müşteri olur, ölse de yaşasa da her durumda kârlı durumdadır.

Müşteri, bin, assı, bâzâr, ziyân kelimeleri alış-verişle ilgili kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

Ziyân ve assı (kâr) kelimeleri arasında **tezat** sanatı vardır.

**3-** Eyledüm da‘vî-i ‘aşḳına ezelde iḳrâr

Yâr-ı sâbit-ḳademüm sanma ki inkârum vâr

*Aşkının savunmasını ezelde kabul ettim, sebat eden bir sevgiliyim, inkarım olduğunu zannetme.*

Âşık sevgilisinin aşkını savunmak için ezelde söz vermiştir. Aralarında bir sözleşme olmuştur. Şâir kararlı ve aşkına sadık olduğu için aşkını reddetmez.

Tasavvufta Allah, insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve sormuş :

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da “Kalû: Belâ, evet öyledir.” demişler. Böylece Allah’la kulları arasında bir sözleşme yapılmış, kullar Allah’a ahid ve söz vermişler. Buna “Bezm-i elest, bezm-i ezel (ezeldeki meclis ve ahid)” denir. Şâir ezelde verdiği sözden dönmeyeceğini dile getirir.[99]

Şâirler sevgililerine elest bezminde âşık olduklarına ve aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğine inanırlar.

İkrar ve inkar kelimeleri birbirlerinin karşıtı olduğu için **tezat** sanatı vardır.

Bezm-i elesti hatırlattığı için **telmih** sanatı vardır.

4- **Saḳlasun kâḫ-ı vücûdını ḫalelden Bârî**

**Dil-i vîrânemi bir yapıcı mi‘mârum var**

*O yaratıcı, benim vücud köşkümü bozulmaktan saklasın, virâne gönlümün yapıcı bir mimarı var.*

Âşığın gönlünü virâne eden de sonra eziyet taşları ile tamir eden de sevgilidir. Bu durumda gönlünü tamir edecek bir sevgilisi olduğu için yaratıcıdan vücudunu korumasını, ona zarar gelmemesini istemektedir.

---

[99] Uludağ, **a.g.e**., s.299

**5-** Ey Rahîmî işidüp nâlemi ol ġonca dimiş

Sad hezâr ancılayın bülbül-i pür-zârum var

*Ey Rahîmî! O gonca (gibi güzel sevgili) benim inleyişimi işitip devamlı ağlayan bir bülbülüm var, demiş.*

Sevgili, âşığın ağlayıp inlemelerini duyarak bu halden memnun olduğunu bildirmiş. Çünkü sevgili, etrafında ona yalvarıp duran âşıklar olmasına sevinir.

Bülbül-gonca-gül mazmunu bulunmaktadır.

Goncaya benzeyen sevgili naz, bülbüle benzeyen âşık; niyaz için yaratılmıştır. Bülbül sabaha kadar goncanın açılması için çokça ağlar, inlermiş. Âşık da sevgilini ona bir defa bakması, gülmesi için yalvarıp durmaktadır. Sevgili de benim ağlayıp inleyen bülübülüm var, deyip mutlu olmaktadır. Goncanın konuşması **teşhis**tir.

Hezârın bir anlamı da bülbüldür. Âşık sevgiliye göre yüz tane bülbülün ağlayıp inlemesi gibi gelmektedir. **Tevriye** sanatı vardır.

Sevgili, **açık istiâre** yolu ile goncaya benzetilmiştir.

### 2.1.24. Gazel 74: Yüzümde şol nişan na‘l-i semend-i şeh-süvârumdur

**Bu gün ‘unvan içün tevḳî‘-i şâmı şöhredârumdur**

(Mefâ‘îlün /mefâ‘îlün /mefâ‘îlün / mefâ‘îlün)

*Yüzümde şu iz iyi bir binicinin atının nalıdır, bugün şöhret için padişah buyruğu şöhretli benlerimdir.*

Şâirin döneminde at, ulaşım hayvanı olduğu gibi askerlerin de vazgeçilmez bineğidir. İyi at biniciliği kişiyi devrinde şöhretli yapmaktadır.

İnsanın yüzündeki kaşlar nala, gözler de bene banzer.

“Ş”sesinde **aliterasyon** sanatı vardır. Na‘l, semend, şehsüvâr kelimeleri at biniciliği ile ilgili kelimelerdir, **tenâsüb** sanatı vardır.

**2-** Şafaḳ sanmañ görinen zaḫm urupdur nâvek-i âhum

Gazâl-i çerḫ ey ebrû kemân oḳlu şikârumdur

*Ey keman kaşlı (sevgilim)! görüneni şafak sanmayın ahımın okudur, yaralar. Dünya ceylanı oklu av hayvanımdır.*

Şafak, güneş doğmadan önceki alacakaranlıktır. Âşığın gönlünden çıkan ateşli âhlar ortalığı şafak gibi aydınlatır.

Âşık sevgiliden ayrı kalmanın verdiği üzüntüyle “âh” çeker. Bir ok gibi hızlı ve delicidir. Gökleri tutar. Bu âh, âşığın vücüdunda “elif ( ا )” gibi uzun ve “güzel he (ه)” gibi yuvarlak yaralar açar. Zaten Arap alfabesinde âhın yazılışı bu şekildedir.Yara kanlı olduğu için kırmızı renklidir. Yaranın üzerine beyaz pamuk konulduğunda bu şafaktaki ay halini andırır. Şâir etrafındaki kişilerin bu durumu şafak sökme anı olduğunu sanmasınlar istemektedir.

Sevgilinin kaşları yaya benzer. Âşık, dünyayı okla avlanan bir ceylana benzetmektedir. Âşığın âhının okları dünyayı etkiler. Onun ateşinden güneş, yıldızlar tutuşur.

"Âh"la ağızdan çıkan buğu göğe yükselir. Bu yüzden mazlumun âhı yerde kalmaz, atasözü halka arasında meşhurdur.

Ok, keman, ebru, navek kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Yara şafağa benzetildiği için **teşbih** vardır. Keman ebru diyerek sevgiliyi kastetmektedir, **istiâre** vardır.

**3-** Tahassür çekmezem şem'-i şebistân-ı şehen-şâha

Şerâr-ı âh-ı dil her şeb-çerāğ-ı şû'ledârumdur

*Şâhlar şâhının harem dairesindeki gece mumuna hasret çekmiyorum. Gönlümün ahının kıvılcımı her gece parlayan alevlenmiş yakutumdur.*

Eskiden geceleyin mum, çerağ, kandil gibi aydınlatma araçları kullanılırdı. Sevgilinin evindeki mum onu her an görmektedir. Âşık, sevgilinin bu mumun yerine gönlündeki âhlardan oluşan kıvılcımlı çerağı kullanacağını düşünmektedir. Çerağ, muma göre daha gelişmiş bir aydınlatma aracıdır. Âşığın çektiği âhların ateşinin kıvılcımları kırmızı alevli bir aydınlatma aracına benzer. Gece parlayan yakut gibi değerlidir ve şahlar şahı olan sevgilinin harem dairesini aydınlatacak en güzel ışık kaynağıdır.

Âşığın âhının kıvılcımlar saçması abartılmıştır. **Mübâlâğa** sanatı vardır.

Şeb, mum, kandil, çerâğ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

" Ş" sesi çokça tekrar edildiği için **aliterasyon** vardır.

**4-** Dil ü cân cür‘a-i bezm-i elestüñ mestidür sûfî

Görüp ṭa‘n itme ol o kâra sanma iḫtiyârumdur

*Ey sûfî! Gönül ve can, elest meclisinin son yudumuyla mest olmuştur.(Halimi) Görünce o işi kendimin seçtiğini zannedip ayıplama.*

Âşığın canı ve gönlü bu meclisten hatırladıklarıyla sarhoş olmuştur. İsteği dışında gerçekleşmiştir.

Sûfî, zahid, kaba sofudur. Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle beraber dini konularda ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler veren, eleştiren kişiler olarak tanınırlar.

Sofu, burada da âşığı sarhoş olarak görünce onun içki içtiğini düşünerek ayıplar. Âşık ise aşk meclisinde canını ve gönlünü sevgiliye kaptırdığı için sarhoştur. Sevgiliyle ta bezm-i ezelden tanışmıştır.

Cür‘a, su ve şarap gibi içeceklerin içildikten sonra kadeh dibinde kalan artığıdır. Eskiden meyhane müdavimleri arasında kadehteki bu son yudumu yere dökme adeti vardır.

Bezm-i elesti hatılattığı için **telmih** vardır.

Cür‘a, mest, bezm kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

**5- Şitâ faslından âfetdür cemâl-i yârsuz nev-rûz**

**Rahîmî gülşenüm bâġ u bahârum ḥadd-i yârumdur**

*Sevgilinin güzel yüzünü görmeden geçen her yeni gün, kış mevsiminden daha felâkettir. Rahîmî gül bahçem, bahar ve bağım sevgilimin yüzüdür.*

Nevrûz, ilkbaharın başlangıcı kış mevsiminin sonudur. Kış mevsimi soğuktur, çamurludur. İnsanlar için zorluklar çoktur. Baharla beraber güneş yüzünü gösterir, ortalık aydınlanır, yeşillikler artar, çiçekler açar, gül bahçeleri şenlenir. Havanın kapalı olması insanları mutsuz eder, baharla beraber güneşi gören insanlar hareketlenir, neşelenirler.

Âşık için sevgilinin güzel yüzünü görmeden geçen her gün felaket gibidir. Çünkü sevgilinin güzel yüzü, güneşin dünyayı canlandırdığı gibi âşığın gönlünü canlandırır.

Şitâ, nevruz, fasl bahar kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

### 2.1.25. Gazel 75: Nigâr-ı ‘ârızuñda görinen ẖaṭṭ dûd-ı âhumdur

**Ya ẖod ey meh sevâd-ı nâfe-i baẖt-ı siyâhumdur**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ ‘îlün /mefâ‘îlün)

*Ey ay (gibi güzel olan sevgili)! Yüzünün resminde görünen bedduamın çizgisidir ya da kara bahtımın miskîn karalığıdır.*

Sevgilinin yüzünde ayva tüyleri vardır. Genellikle siyah renklidir bazen yeşil renkli olarak kabul edilir.

Âşığın eylediği âhlardan bir duman çıkar ve göğe yükselir. Allah'ın katına ulaşır. "Dûd-ı âh" tamlaması beddua yerine kullanılır. Sevgilinin aydınlık yüzü üzerindeki ayva tüyleri de bir dumanı andırır. Çünkü güzelin yüzünde tüy bitmesi istenmeyen bir durumdur. Oysa âşıkların âhının dumanı orada yer edinmiştir. Âşık, yüzü resim gibi güzel olan sevgilinin yüzündeki ayva tüylerine kendisinin sebep olduğunu söylemektedir. Bahtın kara olması mecazdır.

Ayva tüyleri siyahlığı ve kokusu sebebiyle "nâfe"ye, misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk kokusuya benzer. Bu koku da siyah renklidir. Âşık bahtının karalığına da dile getirmiştir.

Âşığın bahtının karalığı abartılmıştır, **mübâlağa** sanatı vardır. Sevgili aya benzetilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

**2** – Tarîḳ-ı ‘aşkda hem-râhum oldı eşk ü âh-ı ġam

Şehâ sulṭân-ı ‘ uşşâḳum bular ẖayl ü sipâhumdur

*Aşk yolunda göz yaşı ile gamımın ahı yol arkadaşım oldu. Ey şah! Aşkların sultanıyım, bunlar da at ve askerlerimdir.*

Şâir, klasik edebiyattaki bütün âşıklarda olduğu gibi sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle ağlayıp inlemektedir. Çektiği ızdıraplar bitip tükenmek bilmediği için

âşık bu durumda bir güzellik görmüş sıkıntıya sebep olan unsurları kendine dost edinmiştir.

Dîvân edebiyatında âşık, daima gözyaşının çokluğu ile övülür. Gözyaşları aşığın sevgiliye olan hasretinden dolayı akmaktadır. Âşık ne kadar çok ağlasa o kadar değer kazanır. Âşıklığın belirtisi ağlamak, âh, vâh edip feryat etmektir.

Âşık daima gamlıdır Gam, âşığın en vefalı ve eski dostudur. Her şeyin bir sonu olması, aşığa direnç verir. Gam bittiği zaman vuslat kendini gösterecektir. Gam insanı feleğin çenberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur. Âşık gam ile o denli içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür.

Âşık kendini âşıkların sultanı olarak görmektedir. Zaten dîvân şiirinde her şâir bu iddiada bulunur. Her sultanın bir ülkesi, orduları ve atları bulunur. Şiirde de âşığın gözyaşları, çektiği gamlar onu güçlü, kuvvetli kılar. Bunlar aşığı koruyan orduları, atlarıdır.

Sultan, asker, at kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Gözyaşı ve gam orduya, atlara benzetilir**, teşbih** vardır.

Şâir, âşıkların sultanı olduğunu söyleyerek **mübâlâğa** yapmıştır.

**3-** Görinen çerḫ-i pür-encüm degül ey mâh üstümde

Bu ṭâḳ-ı zer-nigâr-ı lâjiverdî bârgâhumdur

*Ey ay (gibi güzel sevgili), üstümde görünen yıldızlarla dolu gökyüzü değil bu lacivert renkli, altınla işlenmiş kubbe kutsal çadırımdır.*

Gökyüzünde parlak renkli yıldızlar bulunur. Görünüşte kavisli şekli sebebiyle tak şeklinde hayal edilir. Yıldızlar da altın süsler olarak hayal edilmiştir. Gökyüzü ve yıldızlar bir padişahın izin alınarak girilebilen, lacivert kadife üzerine altın yaldızlarla süslenmiş çadırı olarak hayal edilmiştir. Çadır ay yüzlü sevgiliye aittir. Ancak izin alınarak girilebilir.

Gökyüzü, çadıra **teşbih** edilmiştir.

Çerh, encüm, mah, tâk kelimeleri gökyüzü ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı vardır.

**4-** Güneş yüzlüm beni mihrüñde sadıḳ belki sînemde

Görinen dâġ-ı da‘vâyı muhabbetde güvâhumdur

*Ey güneş yüzlüm, senin sevginde sadığım, göğsümde görünen sevgi davasının yarası şahidimdir.*

Âşığın göğsü yara içindedir. Âşığın bakışlarından ya da rakipleri sebebiyle yaralanmıştır. O yaralı olduğu için sevgiliden ilaç umar, sevgi ve şefkat bekler. Sevgilisi onun sadık olup olmadığından şüphelenince o da delil olarak göğsündeki yarayı göstermektedir. Sevgi uğruna yaralanmak herkesin göğüs gerebileceği bir durum değildir.

Mihr kelimesi güneş ve sevgi anlamlarına gelir.

Sînemde, kelimesi hem birinci beyitte, hem de ikinci beyitte anlam bütünlüğü sağlamaktadır. **Sihr-i helal** sanatı yapılmıştır. Sana gönülden(sîne) sadığım ve sinemde görünen yaralar şeklinde iki beyitte de anlam bütünlüğü sağlar.

Güneş yüzlüm, denilerek benzetmenin ana unsurları ile **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**5-** Kodum nâmus ile ‘ârı Rahîmî ‘aşḳ- bâz oldum

Benüm bu râh-ı rüsvâyı ḳadîmî resm ü âhımdur

*Ey Rahîmî namus ile utanmayı bırakıp aşkın oyuncusu oldum. İtibarsız yol eskiden beri benim nişanımdır*

Âşık, sevgiliye kavuşma uğruna ağlar, sızlar. Kendini parçalar. Sevgiliye yalvarır, ayağını öper, onun için deli divâne olur. Aklını yitirir. Bu hale gelen insan toplumun kurallarına uyamaz. İnsanlar arasında itibarını yitirir. İnsanlar aşığın bu durumunu kınar bazen de ona acırlar. Aşkı için rezil rüsva olması âşığı üzmediği gibi aşkının nişanı olarak gurur verir.

### 2.1.26. Gazel 76: Başumda şu‘le-i sûzum dilümde dûd-ı âhum var

**Belâ iḳlîminüñ sulṭânıyum zerrîn- külâhum var**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün /mefâ‘îlün/mefâ‘îlün)

*Başımda yakıcı bir alev, dilimde âhımın dumanı var. Belâ ülkesinin sultanıyım, altından yapılmış tâcım var.*

Âşık, aşk ateşiyle yanmaktadır. Ağzından da devamlı “âh” feryadı çıkmaktadır. Bu da göklerde beddua olarak kabul edilir. Bedduada bulunmak belâ anmaktadır. Bu insanın kendine de dönebilir. Belâ “evet, hay hay “ anlamına da gelmektedir. Âşık hep olumlu sözler söyleyen biridir. Böyle bir ülkenin de sultanıdır.

Âşıklar belâlara en fazla düçar olan kişilerdir. Belâ ne kadar büyük ise kişi de o derece önem kazanır. Şâir belâyı bir ülkeye benzeterek bu ülkenin sultanı olarak da en çok belâya maruz kalan kişi olan kendini görür. Sultanların başında altından yapılmış tâc bulunur. Âşığın da yakıcı ateşi, tacıdır. Ateş de parlak, sarı renktedir.

Şâir belâ ikliminin sultanıyım diyerek **mübâlağa** yapmıştır.

**2-** Baña ey çerḫ her gün mihr-i ‘âlem-tâb ‘arz itme

Benüm yine-i ruḫ-sâra yâra ḫod nigâhum var

*Ey felek! Bana her gün dünyayı aydınlatan güneşi gösterme, benim yüzü ayna gibi parlayan sevgilime bakışım var.*

Dîvân edebiyatında sevgilinin yüzü ve yanağı rengi ve parlaklığı, yakıcılığı yönünden güneşe benzetilir. Güneş, her gün sabahleyin gökyüzünden dünyaya yüzünü gösterir. Bütün alemi aydınlatır. Parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle yüz ile ayna arasında benzerlik kurulur. Hatta sevgilinin yüzü aynadan daha güzeldir. Sevgilinin yüzü güneşten daha parlak, yakıcı olduğu için feleğin güneşi her gün sunmasına gerek yoktur. Çünkü âşığın sevgilisi ona yeter.

Felek insana benzetilerek muhatap alınmıştır, **teşhis** sanatı vardır.

Sevgilinin yüzü aynaya **teşbih** edilmiştir.

**3-** Baña cevr itme bu zülf ü ruḫuyla ey sanem dâyim

Saḳın kim nâle-i şeb-gîr ü âh-ı subhgâhum var

*Ey sanem, bana bu saç ve yüzünle devamlı eziyet etme! Sakın ki; gece uyumayan inlemelerimle sabah vaktinin âhları var.*

Sevgili, put kadar güzeldir. Saçlarının ve yüzünün güzelliği ile âşığa eziyet eder. Âşık gece boyunca ağlar, inler. Gece karanlığında sevgilinin saçlarını hatırlar. Gündüz de âh çekmeye devam eder; çünkü sevgilinin sabah aydınlığı gibi olan beyaz, parlak yüzüne hala kavuşamamıştır.

Dîvân edebiyatında sevgiliye büt ve sanem denilir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir. Sevgilinin saçı da putperest olarak bilinir. Küfr kelimesinin siyah anlamı da vardır.

Şeb (gece) ve subh (sabah) kelimeleri **tezat**tır.

**4-** Cemâlüñ haḳḳı ey ġonca İrem bağına yok müslim

Ser-i kûyuñ gibi dünyâda bir âramgâhum var

*Ey gonca (gibi olan sevgili )İrem bahçesine selâmet yok, senin güzelliğinin hakkı var. Senin semtin gibi dünyada dinlenilecek yerim yok.*

İrem, eski Ad kavminin kralı Şeddad tarafından cennete benzetilerek yapılan bir bahçenin adıdır.

Sevgilinin bulunduğu yer, semt, yurt aşığın daima ulaşmak, yaşamak istediği yerdir. Âşık, sevgiliyi görebilmek için gece- gündüz onun semtini bekler. Orada hiç sıkıntı yaşamaz ya da sıkıntı veren ecel şeyler ona bir lutüf gibi gelir. Sevgilinin bulunduğu yer âşığın dinlenebileceği en güzel yerdir.

Şeddad'ın İrem bahçeleri hatırlatılarak **telmih** sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin yurdunun İrem bahçelerinden daha rahat olması **mübâlağa**dır.

**5-** Rahîmî gerçi ḫâk oldı ümîd-i pây-ı bûseñle

Görüp bir gün dimezsin rahm idüp bir ḫâksârum var

*Gerçi Rahîmî, ayağını öpme ümîdi ile toprak oldu. Bir gün onu görüp merhamet ederek bir (parça) toprağım var demezsin.*

İnsan topraktan yaratılmıştır. Ölünce de toprağa gömülür ve vücüd toprağa karışarak eski haline döner. Âşık, sevgiliye kavuşma arzusunu ömür boyu yaşamış ona ulaşamamıştır. Sevgilinin makamı yükseklerde düşünülür, onun ayağını öpmek âşığı yüceltir. Yaşarken sevgilinin ayağını öpemeyen âşık ölmeye razıdır yeter ki sevgilinin ayağı, âşığın toprak olan vücuduna bassın.

Toprak en aşağıda bulunduğundan tevazuun, kibri silmenin sembolü olarak ele alınır. Âşık, sevgilinin karşısında toprak gibi yere düşmüştür.

Sevgili merhametsizdir. Âşığın toprak olmuş bedenini görüp toprak bir yerim var demez. Sevgili aşığın perişan haline aldırmaz ona ölse dahi acımaz.

Hâk ve hâksar, Rahîmî ve rahm kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

Şâirin toprak olması **mübâlâğa**dır.

**2.1.27. Gazel 77: Sînemi gül gibi sad çâk itdi ẖâr-ı intizâr**

**Lâle gibi cisme dâġ urdı bu nâr-ı intizâr**

(Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün / fâ‘ilün)

*Beklemenin dikeni göğsümü gül gibi yüz yırtığa (parçaya) ayırdı. Bu beklemenin ateşi lâle gibi vücûdumu yaraladı.*

Gül, çok yapraklı bir çiçektir. Gül-i sad berg (yüz yapraklı gül ) bir gül çeşididir. Âşığın göğsü sevgiliyi beklemenin verdiği acıyla yüz yapraklı gül gibi paramparça olmuştur.

Lâle dîvân şiirinde geçen çiçeklerden biridir. Lâlenin ortasında siyahlık bulunur. Bu şakayık, dağ lalesi de denilen gelincik lâlesidir.

İran mitolojisine göre yıldırım yaprağın üstündeki çiğ tanesine düşmüş, çiğ tanesi ve yaprak alev alarak sonmuş böylece lale ortaya çıkmıştır. Lâlenin ortasındaki karanlık da yıldırım yanığı imiş.

Âşık sevgiliyi beklemenin ateşi ile kavrulmuştur. Göğsü yanık yarası içindedir. Bu hali ile lâleye benzemektedir.

Lâlenin oluşumuna **telmih** vardır. Yara lâleye benzetilmiştir. **Teşbih** vardır.

2- Sâlik-i hicrâna sor şehr-i visâlüñ menzilin

Bâr-ı ‘aşḳıyla olupdur reh-güzâr-ı intizâr

*Kavuşma şehrinin yerini ayrılık yolcusuna sor, o aşk yoluyla beklemenin geçiş yolu olmuştur.*

Dîvân şiirinde âşığın amacı sevgiliye kavuşmaktır. Bu yüzden ayrılık çeker. Ayrılığın (hicranın) sonu vuslattır. Vuslatın sonu da ayrılıktır.

Âşık sevgiliye kavuşma şehrini aramaktadır. Çünkü oraya ulaşırsa kendisi de sevgiliye kavuşacaktır. Bu şehri bilen sadece o şehre ulaşıp sonra tekrar ayrılan kişi

olabilir. Çünkü o kişi vuslata erdikten sonra tekrar ayrılığı yaşamıştır. Sırtındaki aşk yüküyle sevgiliyi bekleme geçidinde tekrar vuslat için durmaktadır.

Sâlik, reh-güzar, menzil, vuslat kelimeleri, yol ve yolculukla ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı vardır.

Visâl ve hicrân kelimelerimde **tezad** sanatı vardır.

3- Müşkil iken hâlet-i mevti saña âsân ider

Ey ġarîb-i ‘âşıḳ-ı dil –ḫasta zâr-ı intizâr

*Ey gönlü hasta olan garip aşık! Sevgiliyi beklemekten dolayı oluşan zayıflık sana ölüm halini zor iken kolay eder.*

İnsan ölüm anında çok acı çeker. Âşık, sevgiliden ayrı olduğundan dolayı üzüntü içindedir. Duyduğu hasretten dolayı beli bükülmüş, ihtiyarlamıştır. Sevgiliyi beklemenin verdiği durumlar âşığı garip bir hale getirmiştir. Ölürken duyulacak acı, bu hallerden çok da kötü değildir. Ancak bu kadar sıkıntı yaşanabilir.

Şâir kendine ey garip âşık diyerek farklı bir kişiye seslenir gibi **tecrîd** sanatı yapmıştır.

Müşkil ve âsân kelimelerinde **tezad** sanatı vardır.

4- Âb-ı fürḳatle nice dem perveriş ḳılmaḳ gerek

Mîve-i vuslat vire tâ şâḫsâr-ı intizâr

*Ayrılığın suyuyla nice zaman beslemek gerek ta ki beklenmenin iyi at binicisi kavuşma meyvesi versin.*

Âşık sevgiliden ayrı kaldığı için hasret içindedir. Ayrılığın sonunda vuslat vardır. Âşık vuslatın meyvelerini düşünerek zahmetlere katlanır. Vuslat için devamlı sevgiliye yalvarma halindedir.

Bütün canlıların hayat kaynağından biri sudur. Ayrılığın acısıyla dökülen göz yaşlarından beklemenin süvarisi, elbet meyve verecektir. Amacına ulaşacaktır. Ağaçlar

suyla beslenirse meyve verir. Âşık her konuda en iyi olan kişidir. O en iyi şâir, en iyi binicidir.

**5-** Ey Rahîmî ger ecel tîrinden istersen ḫalâs

Bir kemân-ebrû içün çek durma yâr-ı intizâr

*Ey Rahîmî, eğer ecel okundan kurtulmak istersen durma bir keman kaşlı için beklemeye başla!*

Dîvân şiirinde sevgilinin kaşları yaya benzer. Yay ok at atmak için çekilir. Sevgili kaşlarını çatarak yay çeker, ve âşığa kızgınca bakar. Bakışlarından, kirpiklerden de oklar fırlar. Ecel de okun bir insanı hedef alması gibi alır ve ne zaman insan geleceği bilinmez. Şâir ecel okundan korunmanın yolu olarak yaya benzer kaşları olan bir sevgiliyi beklemek gerektiğini düşünmektedir.

Kemân –ebru denilerek sevgili kasdedilmiştir **istiâre** sanatı vardır.

### 2.1.28. Gazel 78: Vâḳı‘amda dün gice Mecnûnı gördüm zâr ider

**Âh u vâveylâ vü Leylâ zikrini tekrar ider**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/fâ‘ilün)

*Dün gece rüyamda Mecnûnu ağlarken gördüm. Âh, vâh içinde Leylâ zikrini tekrar ediyordu.*

Mecnûn kelime anlamı deli olmakla beraber Leylâ ile Mecnûn hikayesinin erkek kahramanıdır. Mecnûn, aşkı Leylâ uğruna çöllere düşmüş, ona kavuşma arzusu duyarken mevlâ sevgisini duymuştur. İnsanlardan kaçarak perişan hallere düşmüştür.

Şâirler için Mecnûn, âşık timsali olarak kabul görür. Dîvân şairleri kendilerini Mecnûn’a benzettikleri gibi bazen de Fuzûlî’de olduğu gibi kendilerini ondan üstün görürler:

Mende Mecnûn’dan füzûn âşıḳlıḳ isti‘dâdı var

Âşıḳ-ı sâdıḳ menem Mecnûn’un ancaḳ adı var[100]

Şâir, Leylâ ile Mecnûn hikayesine **telmih**te bulunmuştur. Onun hala Leylâ’yı zikrettiğini söyleyerek kendisinin de sevgilinin adını anıp durmasında şaşılacak bir şey olmamasını ister.

**2-** ‘Âşıḳ-ı dîdâr aña dirler ki her dem su gibi

Kûy-ı dil-berde vücudın ḫâk ile hem-vâr ider

*(Sevgilinin) yüzüne âşık olan kişi ona derler ki, her zaman su gibi sevgilinin semtinde vücudunu toprak edip yok eder.*

Toprak, anâsır-ı erba‘a denilen dört unsurdan bir tanesidir. Toprağın içinde mücevherler, hazineler, kıymetli şeyler barındırır. Âşık sevgilinin uğruna toprak olur. Sevgilisinin üstüne basmasına ister. Toprak su ile güzellik kazanır ve bezenir. İnsanlara

---

[100] Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Dîvânı Şerhi**, G.105/b1, Akçağ Yay. Ank.1998, s. 275

azık bitirir. Âşık da ölünce toprak olan vücudu su ile birleşerek düz bir alana yayılır. Sevgilisi buralarda dolaşınca âşık sonunda sevgiliye kavuşmuş olur.

Âşığın her zaman toprak olması, sevgiliye secde etmesi olarak da anlaşılır. Secde; namazda alın, el ayaları, diz ve ayak parmaklarının yere değecek şekilde pozisyon alıp âcizlik ve kulluk ifadesi göstermektir. Dîvân şiirinde âşık sevgilinin yüzüne, köyüne yönelerek kulluk ifadesi olarak secde eder.

Tasavvufi olarak da Allah'ı seven ona kulluk yapmak isteyen gerçek âşıklar her zaman secde ederek ibadet ederler.

"D" sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**3-** Ol nihâl-i tâzenüñ iġmaz u nâz u şîvesin

Şimdi bildüm râstî ben sâyesinden 'âr ider

*O taze fidanın (güzelin) göz yummasını, naz ve işvesini doğrusu şimdi anladım, o gölgesinden utanmaktadır.*

Nihâl; sürgün, taze ve düzgün fidan demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin boyu ve endamı, ince ve düzgün oluşu nedeniyle nihale benzetilir.

Sevgili ince, düzgün bir fidan gibidir. Bu kadar ince olan dalın gölgesi de o derece küçüktür ya da hiç yoktur. Âşığın sevgilisi de naz ve cilve ile dalgalanırken yerde gölgesi gözükmez. Âşık bu durumu sevgilinin gölgesinden utanması gibi güzel bir sebebe bağlamıştır. **Hüsn-i talîl** sanatı yapılmış.

"Nihâl-i taze" denilerek **açık istiâre** sanatı ile sevgili kastedilmiştir.

**4-** Gel raḳîbüñden ırağ ol didüm ol ġonca didi

Var mıdur bir gül cihân bâġında terk-i ḫâr ider

*Gel rakıbinden uzak ol, dedim. Gonca: "Dünya bahçesinde dikeni terk eden bir gül var mıdır ? " dedi.*

Dîvân şiirinde rakib, âşık-mâşûk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak koşan kişidir. Rakip aşığın nazarında kötü, çirkin, zararlı biridir. Âşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebettedir. Âşık, sevgiliyi rakip hakkında uyarır onunla birlikte olmasını engellemeye çağırır.

Âşık bu beyitte sevgiliyi goncaya benzeterek ondan dikeni yani zararlı olan rakibi terk etmesini ister. O da bunun mümkün olmadığını söyler.Bir bahçede dikeni olmayan gül yoktur. Gül onun bir parçasıdır. Bu yüzden de halk arasında "Gülü seven, dikenine katlanır ." atasözü vardır.

Sevgili goncaya, rakip dikene benzetilerek **teşbih** yapılmıştır. Sevgiliye gonca denilerek **istiâre** sanatı yapılmıştır. "g"sesinde **aliterasyon** sanatı vardır.

**5-** Ey Rahîmî şâd ṭut gönlüñ seni sulṭân-ı 'aşḳ

'Âḳıbet cünd-i ġama ser-'asker ü serdâr ider

*Ey Rahîmî gönlünü hoş tut, aşk sultanı seni sonunda gam ordusuna ordu başı, komutan yapar.*

Rahîmî, sevgiliye kavuşamamanın verdiği ızdırapla doludur. Gam, âşığı olgunlaştırır, güçlendirir. Çekilen bunca eziyetin sonunda vuslat olacaktır. Keder, tasa içindeki bir kişinin mutlu olması beklenmez. Ama bu âşık ise , bunca zahmet sevgili uğruna ise mutluluğa dönüşebilir. Üstelik aşk sultanı onu gam ordusunun kumandanı yapacaktır. Yani en fazla eziyet, sıkıntı çeken ve bütün bunları en iyi şekilde göğüsleyen biri olarak ödüllendirecektir. Âşık böyle bir umutla sıkıntılarını bir nebze olsun hafifletecektir.

Gam, şâd kelimeleri arasında **tezad** vardır. Sevgilinin aşk sultanına benzetilmesi **açık istiâre**dir

### 2.1.29. Gazel 79: Beni şeydâ ḳılan her dem nesîm-i ca‘d-ı gîsûdur

**Harâb iden gönül şehrin firîb-i çeşm-i câdûdur**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün/mefâ‘îlün /mefâ‘îlün)

*Beni her an çılgına çeviren kıvırcık saçın rüzgarıdır. Gönül şehrimi harap eden büyüleyici gözün aldatıcı oyunlarıdır.*

Dîvân şiirinde sevgilinin saçları kıvrık, siyah ve uzundur. Sevgilinin saçından haber getiren rüzgardır. Âşığın gönlü deli divânedir. Deliler zincire vurulmaktadır. Sevgilinin kıvrık saçları zincire benzer ve âşığın gönlü bu zincire bağlıdır. Sevgilinin saçından heber getiren rüzgar aşığa zinciri hatırlatarak onu çılgına çevirir.

Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter, aşığı etkiler.

Göz gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir. Âşığı harap eden sevgilidir, onun saçı ile gözü harap etti denilerek **mecâz-ı mürsel** sanatı yapılmıştır.

Gönül şehre **teşbih** edilmiştir. “Câdû ve ca’d-ı” kelimeleri **cinas**lıdır.

Şeydâ ile harâb / nesîm-i ca‘d-ı gîsû ile firib-i çeşm-i câdu kelimeleri arasında düzenli **leff ü neşr** sanatı vardır.

**2-** Sevâd-ı levh-i dîdem içre ‘aks-i kâkül ü ḳaddüñ

Leb-i deryâ-yı Hind içre hemân bir serv-i dil-cûdur

*Senin boyunun ve saçının geri dönüşü gözümün levhasının karanlığı ile böylece Hind denizinin kenarında gönül çeken bir selvidir.*

Dîvân edebiyatı estetiğinde saç, siyahtır. Âşığı sevdâya düşüren de işte bu kara saçlardır. Şâirin gözündeki gözbebeği de siyah renklidir. Sevgilinin saçının yansıması gözünde siyahlık oluşturmuştur.

Sevgilinin boyu servi ağacı gibi uzun, incedir, salınır. Servi ağaçları su kenarlarında yetişir. Âşık sevgilisinin boyunun uzunluğunun aksini Hint denizinin

kenarındaki bir serviye benzetmiştir. Aşığın sevgilisi boy, endam, bakımından dünyanın en güzelidir. Hint ülkesindeki güzeller bile kendi sevgilisi kadar güzel, uzun değildir.

Sevgilinin boyunun güzelliğinin Hint denizi kenarındaki selviye benzetilmesi **teşbih ve mübalağa**dır. "D" sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

Kadd ( boy) ile serv, levh-i dide ile deryâ-yı Hind kelimeleri arasında düzenli **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

**3-** Dehânı sırrını sordum leb-i la'l-i şeker-hâdan

Didi mülk-i 'ademde varı ancaḳ bir ser-i mûdur

*Kırmızı renkli şekerler gibi olan dudaktan ağzının sırrını sordum."Yokluk ülkesinin varı ancak kıl kadar bir şeydir."dedi.*

Dîvân şiirinde sevgilinin ağzı, darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Nokta gibidir. Hatta çoğu zaman ağız yok diye bilinir. Dudaklar ağız içindeki mücevhere benzeyen dişleri saklar. Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Bu bakımdan o bir sırdır, çözülemez, anlaşılamaz, kimse bilemez. Özellikle ilahi aşk söz konusu edildiği zaman şarapta da sır özelliği bulunur.

Dudak, kırmızı renkli olmasından dolayı la'le benzer. Tadı şekere benzer. Dudaktan çıkan sözler âşığın ağzını tatlandırır.

Âşık, sevgilinin dudaklarına ağzının sırrını sormuştur. Dudaklar o kadar , incedir ki kıl ucu kadar yer eder. Neredeyse yok gibidir. Yokluk ülkesinde çok küçük varlığı bulunur.

Dudakların lale benzetilmesi **teşbih**tir. "D" sesi sıkça tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.Adem- var kelimeleri arasında **tezat** vardır.

Sordum kelimesi, soru sormak ve emmek anlamları ile **tevriye**li olarak kullanılmıştır.

**4-** Dimâġ-ı câna irdi subh-dem bir nükhet-i cân-baḫş

Rahîmî ol mu‘aṭṭar zülf-i ‘anber var ise bûdur

*Sabah vakti can bahşeden bir koku canımın şuuruna erdi. Ey Rahîmî o anber saçın kokusu varsa koku (bu)dur.*

Anber, Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışa atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sahile vurmuş olarak bulunur. Dîvân şâirleri anberden kokusu ve rengi münasebeti ile bahsederler. Âşık sevgilinin saçını anacak olsa her yer anber kokusuyla dolar.

Sabâ rüzgarı sevgilinin saçının kokusunu aşığa taşır. Bu koku âşığa can bahşeder aklını başından alır.

Bu, kelimesi **tevriye**lidir, koku anlamına geldiği gibi işaret zamiri olarak da beyitte anlam kazanır.

**5-** Ruḫuñ vasfında cânâ şi‘r-i rengînümde her noḳṭa

Sanasın ‘ârız-ı dünyada naḳş-ı ḫâl-i Hindûdur

*Ey cân! Parlak renkli şiirimin her noktası, senin yüzünün vasfını anlatır. Sanki dünya yüzünde Hintli benin resmidir.*

Sevgilinin yüzü daima beyaz ve parlaktır. Benler bulunur. Âşığın şiirlerini yazarken kullandığı noktalar, sevgilinin sayfaya benzeyen yanağı üzerindeki benlere benzer.

Yüzdeki benler nokta şeklinde, siyah ve küçüktür. Bu noktalar güzellik sayfasına (yanağa), zülüf kaleminden damlamıştır. Zülüf, şekil itibariyle Arap alfabesinde cemâl kelimesinin cimi, içindeki ben de noktasıdır.[101]Cemâl, yüz güzelliği anlamına gelir.

---

[101] Pala, **a.g.e,** s.164

Ben; Hindistan, Hindû kelimeleri ile birlikte kullanılır. Siyah rengiyle karabibere (fülfül) benzer. Karabiber Hindistan'da yetişir. Divan şiirinde sevgilinin beni hindûya benzetilmesi siyah rengi sebebiyledir. Hintliler, alınlarına siyah, yapma ben çizerler. Yine Hintli kadınlar ellerine yaktıkları siyah renkli, nakışlı kınalarıyla meşhurdur.

Rahîmî'nin yaşadığı 1550'li yıllar Osmanlı Devleti'nde önemli eserlerin verildiği yıllardır. Bu devrin seyahat yazarı Seydi Ali Reis'in Hindistan denizlerindeki maceraları Osmanlı coğrafyasında dilden dile anlatılır. Yine bu devrin coğrafî eserlerinden en önemlisi Piri Reis'in dünya haritasıdır.[102] Dünya haritası gözönüne getirildiğinde Hindistan yarımadasının altında nokta şeklinde "Seylan (Sri Lanka)" adası bulunur.

Sevgilinin yüzündeki benin sayfa üzerindeki noktaya, Hint benlerine benzetilmesi **teşbih**tir.

Ruhun vasfı ile ârız-ı dünya, şiirdeki nokta ile hâl-i Hindû kelimeleri arasında **mürettep leff ü neşr** sanatı vardır.

Benin güzelliği abartılmıştır, **mübâlağa** vardır.

---

[102] Banarlı, **a.g.e.**, 619-621

**2.1.30. Gazel 80: Seyl-i sirişküm eyledüm ‘âlemde cûybâr**

**Ol serv-i ḫoş-ḫırâmı velî ḳılmadum kenâr**

(Mef‘ûlü / fâ‘ilâtü/mefâ‘îlü/fâ‘ilün)

*Gözyaşı(ndan oluşan) selimi dünyada ırmak yaptım. Fakat o hoş edalı serviyi kenar yapamadım.*

Âşık çok ağlamış, gözyaşlarından ırmak olmuştur. Servi ağacı su kenarlarını sevmesine rağmen âşığın sevgilisi onun yanına gelmemiştir. Ağlayan bir kişiyi insanlar teselli ederler. Sebebini sorup yardım etmeye çalışırlar. Gözyaşlarından ırmak oluşacak kadar ağlayan âşığın yanına sevgilisi gelmemiştir. Âşık bir türlü bunu başaramamıştır. Bundan dolayı üzülmektedir.

Dîvân edebiyatında âşık, daima gözyaşının çokluğu ile övülür. Bu yaş ya akar ya da birikir. Akarsa nehirler, seller; birikirse denizler, ummanlar oluşur.

Beyiti tasavvufî olarak düşündüğümüzde günahlarının affı için çok ağlayan şâir, bir türlü vahdete erememiştir.

Gözyaşlarından ırmak oluşması **mübâlağa**dır. Sevgiliye **açık istiâre** sanatı ile servi denilmiştir.

2- Gülşende gözlerime ḳad ü zülf-i yârsuz

Her serv ejdehâ görinür her giyâh mâr

*Gül bahçesinde sevgilinin saçları ile boyunu göremeyince gözlerime her selvi ejderha, her bitki yılan görünür.*

Sevgilinin saçı, uzunluğu, kıvrımları, karalığı sebebiyle yılana benzetilir. Ejderha da ağzından ateş çıkan büyük yılandır. Servi ağacı bitkiye göre çok büyüktür . Şekli bakımından da üstünden göğe doğru dumanı tüten ateşe benzer .

Âşık için sevgilinin semti bazen de onun aşkı, gül bahçesi gibidir. Sevgilisinin semtine giden âşık onu göremez. Onu görememenin verdiği üzüntüden ve yaşadığı hasretin neticesi olarak oluşan hastalıktan dolayı gördüğü her selvi ağacını ejderhaya

benzetir. Bahçedeki bitkileri de yılan zanneder. Gözlerine öyle görünür. Âşık sevgilisini göremeyince bilincini yitirmiştir. Normal olayları farklı algılamaya başlamıştır. Ejderha, yılan insana zararlı olan hayvanlardır. Âşık sevgiliden başka her şeyi kendisine zararı dokunacak nesneler olarak görmektedir.

Beyitte tasavvufî olarak insanın nefsi, yılana benzetilir. Yılan, zararlı, kötü, soğuk bir hayvandır. İnsan Allah'tan uzak kaldığı sürece nefsi ona zarar verir. Onu kötülüğe teşvik eder.

Servinin ejderhaya, bitkilerin yılana benzetilmesi **teşbih**tir. Âşığın normal varlıkları sevgiliyi göremediğinden dolayı farklı görmesi **mübâlâğa**dır.

3- Ḥaḳḳ geldi safha-i ḫaduña didügüm için

Âyineñ üzre mâh gibi ḳonmasun ġubâr

*Yanak sayfana çizgi geldi dediğim için, aynan üzerine ay gibi toz konmasın.*

Sevgilinin yüzü beyaz bir yazı sayfasına benzer. Üzerindeki benler nokta, ayva tüyleri yazı ya da çizgilerdir. Sevgilinin güzel ve parlak yüzü üzerine yazı yazılmış gibi durur. Ayna parlak ve pürüzsüz olunca ışığı iyi yansıtır. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü de aynaya benzer. O da parlak, lekesizdir. Ayın hilal hali ayna üzerine toz gibi ince çizgi halinde görünür. Ayna üzerine konmuş toz gibi sevgilinin yüzü üzerindeki ayva tüyleri bulunur.

Ayna tasavvufta âşığın gönlüdür. Toz ise gönlü kirleten kötü duygu ve düşüncelerdir. Gönül Allah'ın nazar ettiği mekan olduğu için temiz tutulması geekir.

Safha-i had (yüz sayfası) **teşbih**tir.

**4-** Nev-rûz bende ben baña zülf ü rûḫuñ yeter

Ânsız berâber oldı Yemende şeb ü nehâr

*Saçın ve yüzün bende yeni gün olarak yeter. Yemen'de gece ve gündüz aniden beraber oldu.*

Dîvân şiirinde saç siyahtır, yüz ise beyazdır. İkisinin bir arada bulunduğu sevgili âşık için hayatın, baharın başlangıcı gibidir. Süheyl yıldızı gece ve günüdüzün eşit olduğunda Yemen'de görülen bir yıldızdır.

Gece ve gündüz **tezat**tır. Birinci mısradaki zülf ile ikinci mısradaki şeb(gece), yine birinci mısradaki rûh ile ikinci mısradaki nehâr kelimeleri arasında **leff ü neşr** sanatı vardır.

"b" sesi çok tekrar edildiği için **aliterasyon** vardır.

**5-** Hâl-i ruḫuñ firâḳı ile nâr-ı hasretüñ

Yaḳdı Rahîmî sînesine dâġ-ı bî-şümâr

*Yüzündeki benin ayrılığı ile hasret ateşi, Rahîmî'nin göğsüne sayısız yaralar oluşturur.*

Şâir, sevgilinin yüzündeki benden ayrı kaldım, diyerek **mecâz-ı mürsel** sanatı ile sevgiliden ayrı kaldığını anlatır. Duyduğu üzüntü o kadar yakıcı bir azaptır ki göğsünde yanık yaralarına sebep olmuştur.

**Tecrid** sanatı yapılmıştır.

### 2.1.31. Gazel 81: Vücûd-ı nâzüküñe yaraşur her lahza sıhhatler

**Sa‘âdetlü serüñden eksük olmasun sa‘âdetler**

(Mefâ‘îün / mefâ‘ilün/ mefâ‘îlün /mefâ‘îlün)

*“Nazik vücuduna her an sağlık yakışır, saadetli başından mutluluklar eksik olmasın”*

Şâirin sevgilisi ince, nazlıdır. Onun gibi birisine sağlık huzur mutluluk yakışır. Sevgili her zaman rahattır, ezayı, cefayı çeken ve hasta olan âşıktır. Sevgili bütün bunlardan uzaktır. Âşık, sevgilisinin halinin devam etmesi için dua etmektedir. Sevgili âşığa naz yapıp, onu kıskandırıp sıkıntı çekmesine sebep oldukça âşığın mutluluğu artar.

Sa‘adet kelimesinde **tekrir** sanatı vardır. “S” sesi **aliterasyon** sanatı ile beyitte sıkça geçmiştir.

**2-**Tena‘‘um birle sıhhat pisterinde ḫâb-ı nâzıyla

Huzûr -ı pür-sürûrıyla ḳılup hoş-istirâhatler

*Nimet ve sağlık yatağında naz uykusuyla, sevinç dolu huzurla istirahat et.*

Âşığı, sevgilisinin nimetler ve bolluk içinde yatağında uyuması mutlu eder. Onun bütün güzelliklere layık olduğunu düşünür. Sevgili rahat ve huzurlu oldukça aşığa lütufta bulunması muhtemeldir.

Pîster, ḫâb, istirahat uyku ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**3-** Safâ câmını sürdüñ bu demüñ Cemşîd-vaḳtisin

Felek bezminde eyle döne döne zevk u sıhhatler

*Eğlence kadehini sürdün, sen bu devrin Cemşîd’isin. Felek meclisinde zevk ve sağlıkla dönmeye devam et.*

Cemşîd, İran hükümdarlarından Pişdâdiyân'ın dördüncüsüdür. Şarabı icat etmekle meşhur olmuştur.[103]

Câm-ı cem, Cem'in yedi madenden, yedi kat göğe benzetilerek yapılmış sihirli kadehidir. Bunun bir adı da "Câm-ı cihan-nümâ"dır. Hafız şârihi Sudi Efendi'ye göre sultanların miras yolu ile sahip oldukları bir kadehtir. Büyük sultanlar sahip oldukları bu kadeh vasıtası ile âlemin adalet, zulüm ve nizam ile intizamını ondan seyrederlerdi.[104]

Kadeh ve şarap tasavvufta ilahi aşkın karşılığıdır. Dünyaya aşk kadehinin penceresinden bakan kişi zamanın, mekanın, varlığın-yokluğun, ezelin-ebedin, hayatın-ölümün ve Tanrının alem ilişkisinin sırlarına vakıf olur, eşyanın hakikatine ulaşır.[105]

Şâir, sevgiliyi zamanın Cemşid'i olarak görür ve elindeki kadehle dünya meclisinde sağlık ve neşe içinde yaşamasını ister.

Sevgili Cemşid'e benzetildiği için **teşbih** ve **mübalağa** vardır.

Cam-ı cihan-nümayı hatırlattığı için **telmih** vardır.

4- Leṭâfet gülşeninde gülşen ol gül gibi ey ġonca

Gamından incinüp hâruñ saḳın çekme melâletler

*Ey gonca, nezaket gülbahçesinde gül gibi gülbahçesi ol! Dikenin gamından incinerek sakın usanma!*

Âşığın sevgilisi su gibi latiftir, hoştur. Güzel bir bahçede gül gibidir. Gülün, kokusu, rengi, tazeliği yönlerinden sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır.

Gül, bahçenin ve baharın vazgeçilmez ögesidir. Onu yetiştirmek çok zahmetli bir iştir. Hassas olduğu için nazik davranmak gerekir. Dikeni ise bir o kadar kaba, koyu renkli ve hoyrattır. Gülün yanında insanı usandırır, can yakar. Sevgili de böyle

---

[103] Onay, **a.g.e**., s. 153
[104] Doğan, **a.g.e**., s. 240
[105] Doğan **a.g.e**., s., 241

nazlı, edalıdır.Onun etrafında bulunan rakip ise zararlı, kabadır. İnsanı incitir. Sevgiliye seslenen âşık, rakibin eziyetlerinden dolayı üzülüp usanmamasını ister.

Gülşen kelimesinde **tekrir** sanatı vardır.

Gülşen, gül, gonca, ḫar kelimeleri gül bahçesi ile ilgilidir, **tenasüb** sanatı vardır.

**5-** Rahîmînüñ budur dârü'ş-şifâ-yı ġaybdan derdi

Vücuduña irüp sıhhat tenüñde gide zahmetler

*Rahîmî'nin bilinmeyen sağlık yurdundan derdi, vücuduna sağlık erip teninden zahmetlerin gitmesidir.*

Rahîmî, sevgilinin bir rahatsızlığı olduğunda nasıl bir sağlık yurdunda tedavi göreceğinden endişeli olduğu için bir an önce iyileşmesini ister.

Dârüşşifa, sıhhat, vücud, ten kelimeleri insan sağlığıyla ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı vardır.

### 2.1.32. Gazel 82: Gönlümü şeydâ benüm bu zülf-i ‘anber –bâr ider

### ‘Aḳlumı yaġma şehâ ol çeşm-i pür-sehhâr ider

(Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün)

*Bu anber yağdıran saç, gönlümü çılgına çevirir. Ey şeh! O büyüleyici göz (de) aklımı yağma eder.*

Sevgilinin saçları anber gibi misk kokar. Bu koku aşığı çılgına çevirir. Sevgilinin büyüleyici gözleri, aşığın aklını dağıtır, büyülenen kişi ne yaptığını bilemez hale gelir.

Saç, tasavvufta kesret yerine kullanılır. Vahdete erişmek için kesrete düşmek ve sonra kurtulmak gerekir. Delilik aşkın sonucudur.

Göz ve bakış efsunludur. Ayrıca büyü ve sihir saçla, kılla yapılır. Kirpikle füsun ilgilidir.

Beyitte **mürettep leff ü neşr** sanatı vardır. Gönül- akıl, şeydâ- yağma, zülf-i anberbâr-çeşm-i pür sehhâr kelimeleri birinci ve ikinci beyitte düzenli olarak sıralanmıştır.

Sevgilinin saçı ve gözü âşığı çılgına çeviren bir insana benzetilmiştir. Cansız varlıklar kişileştirilerek **teşhis** sanatı yapılmıştır. Ey şeh, denilerek sevgili kastedildiği için de **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

**2-** Her gice ḫâr-ı ġamından subha dek sen ġoncanuñ

‘Andelîbâsâ göñül pes nâ-gehâni zâr ider

*Gönül, her gece sabaha kadar sen goncanın gamının dikeninden bülbül gibi birdenbire ağlamaya başlar.*

Âşık, kendini gonca için ağlayan bülbüle benzeterek, sabaha kadar sevgili için ağlar. Aklına sevgili geldiği her an ona kavuşamamanın üzüntüsü ile gözlerinden yaşlar dökülür.

Sevgiliye goncaya benzetilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

**3-** Olıgelmiş resmdür ‘uşşâḳa istiġnâ-yı nâz

Şâh-ı ‘âlî-şân olan lâ-büdd gedâdan ‘âr ider

*Âşıkların naza tokgönüllü olmaları olagelmiştir. Şan ve şerefi büyük olan padişaha lazım olan dilenciden utanmaktır.*

Âşık, sevgilinin nazlarına karşı istiğna gösterir, ona ihtiyacı yoktur. Padişahlar etraftaki dilencilerle görüştürülmezler. Âşık bunu padişahın utanması gibi bir güzel sebebe bağlamıştır. **Hüsn-i talil** sanatı vardır. Sevgili de aşıktan utandığı için ona naz yapar, kendini ağırdan satar.

Şâh ve gedâ arasında **tezad** sanatı vardır.

4- Sâḳiyâ mind-ba‘d sunma bûsesüz câm-ı şarâb

Ârzû-yı cân u dil la‘l-i leb-i dildâr ider

*Ey sâki, bundan böyle şarap kadehini ateşli öpücüksüz sunma! Gönül ve can, gönül alan sevgilinin kırmızı dudağını arzular.*

Dudak hayal olması, yokluğu nedeniyle tasavvufta vahdet yerine kullanılır. Âşıkların durmadan dudağın sözünü etmeleri onu istemeleridir. Yani vahdeti arzulamalarıdır. Sâkî, tasavvufta doğru yol gösteren şeyhtir. Kadeh, âşığın kalbidir.[106] Şâir, şeyhinden vahdete ulaşması için dudaklarıyla duada bulunmasını ve kendine vesîle kılmak istiyor.

Ey sâki, denilerek **nidâ** ve **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin dudağını arzularken aslında bir bütün olarak sevgili kastedilir, **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

---

[106] İskender Pala, **Dîvân Edebiyatı**, Ötüken Yay.İst. 1999, s. 39

**5-** La‘l-i ḳanduñ zikr ider dâ‘im Rahîmî Husrevâ

Penc Şîrîn ṭab‘ olur vasf-ı lebüñ tekrar ider

*Rahîmî, Hüsrev gibi daima şeker kırmızısını tekrar eder. Şirin tabiatlı olur, dudağının vasıflarını tekrarlar.*

Rahîmî, sevgilinin tatlı sözler söyleyen dudağını devamlı hatırlayıp anar. Böylece söylediği sözden etkilenerek kendi tabiatı da güzelleşir.

Husrev ü Şirin hikayesine **telmih** de yapılarak aşık kendini Husrev’e, sevgiliyi Şirin’e benzetmektedir. Sevgilinin şekere benzer tatlı ve kırmızı renkli dudaklarını sayıklamaktadır.

### 2.1.33. Gazel 83: Kapuñda pister-i dîbâ gerekmez ḫak-i der yegdür

**Seg-i kûyuñ sifâli câmdan ey pür-hüner yegdür**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/mefâ‘îlün /mefâ‘îlün)

*Ey hüner sahibi (sevgili)! Senin kapında(olduktan sonra) süslü kumaşlardan yapılmış yatak gerekmez, kapının toprağı daha iyidir. Senin semtinin köpeklerinin çanağı cam tabaklardan iyidir.*

Âşık, sevgilinin kapısında onun kendine merhamet etmesi için yıllar yılı bekler. Belki onu görür, bir kez nazar eder ya da kızmak için bile olsa ona bir çift laf söyler diye ümit içindedir. Âşığa göre sevgilinin kapısının toprağı başka bir yerdeki süslü kumaşlardan yapılmış yumuşacık yataklardan daha değerlidir.

Sevgilinin semtindeki köpeklerin yemek yediği kaplardan yemek yemek aşık için önemsendiğinin göstergesidir. Bu bile bir lutüftur. Cam kâselerden de değerlidir.

Tekkelere gelen sâlikler, o kapıdan içeri girebilmek için nefislerini ayaklarının altına aldıklarının göstermeleri gerekir. Köpeklerin yediği kaplardan yemek yemek tevazuun en güzel örneğidir.

Pister-i dîbâ ve cam / ḫak-i der ve seg-i kuyun sifâli kelimeleri ile düzensiz **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

2- Ne dil kim meyl-i ‘azm-i kûyuñ itmez ey hümâ- tal‘at

Ve ger tâvûs-ı ḳudsî olsa ol bî-bâl – per yegdür

*Ey güzellik kuşu, ne gönül ki senin semtinin kemiğine meyletmez! Eğer tavus kuşu olsa kanatsız tüysüz olması daha iyidir.*

Hümâ; Hint Okyanusu adalarında yaşayan, boz renkli, zümrüt renginde kanatları olan efsanevi bir kuştur. Ayakları olmadığı ve derisinin de ele geçmediği söylenir. Çok yüksekten uçar ve gölgesi kimin başına düşerse onu devlet sahibi yaparmış. Bu yüzden devlet kuşu ve talih kuşu olarak bilinir. Klasik edebiyatta mutluluğun, kudretin, baht açıklığının ve devletin sembolü olarak kullanılır. Âşığın

sevgilisi hüma tabiatlıdır, ona mutluluk kaynağı olur. Rengarenk kanatlarıyla tavus kuşuna tercih etmektedir.

Sevgiliye hüma talat, denilerek seslenilmiştir. **Açık istiâre** ve **nidâ** sanatı yapılmıştır.

**3-** Bi –hamdülillah bu gün sen Hüsrev –i mülk-i me‘ânîsin

Yoluñda düşmenüñ Ferhâdveş bî-pâ u ser yegdür

*Allah'a şükür olsun, sen bugün manalar ülkesinin Hüsrev'isin. Yolunda düşmanın Ferhat gibi ayaksız ve başsız olması daha iyidir.*

Şâir, halk hikayelerine **telmih**te bulunarak kendini ve sevgiliyi onlara eş tutar. Şâir, eğitimli biridir. Kullandığı kelimeler, mazmunlar devrindeki diğer şâirlerden farklıdır. Hüsrev ü Şirin hikayesinde Ferhat öldürülmüştür. Elsiz, ayaksız kalması bu sebeple söylenmiştir.

Rahîmî kendini manalar ülkesinin Hüsrevi olarak göstermekle **mübâlâğa** yapmıştır.

**4 -** Ayağın toprağı hakkı mürassa‘ tâca reşküm yok

Elüñden başuma yara iren seng ü meder yegdür

*Ayağının toprağı hakkı için kıymetli taşlarla süslü tacı kıskanmıyorum. Senin elinden başıma yara açan taş ve balçık daha iyidir.*

Âşık için sevgilinin ayağının tozu bile kıymetlidir. Sevgili ise hercâîdir, bazen onunla ilgilenir bazen de âşığın başına taş, balçık atar. Âşık bunlardan dolayı yaralansa dahi mutludur. Ona taş atılması ilgilenildiğini gösterir. Başından yaralandığında akan kanlarla sargılı hali sanki kıymetli taşlarla süslenmiş bir tâcı hatırlatır. Sevgilinin elinden tac almış gibi hisseder.

Ayak ve baş kelimeleri **tezat**tır. Ayağın toprağı hakkı halk arasında kullanılan bir deyimdir.

**5-** Rahîmî sâ‘ilüñdür eşk-i çeşm-i rûy-ı zerd ile

Müferrrahdur tarah def‘ine sîr-i sîm ü zer yegdür

*Rahîmî, sararmış yüzünün gözyaşı ile senin dilencindir. Sıkıntıyı atmak için altın ve gümüşe doymak gerekir.*

Rahîmî, sevgiliyi düşünürken onun ayrılığını yaşarken sararıp solmuş, hasta olmuştur. Gözlerinden de yaşlar akmaktadır. Altın, gümüş sahibi olmak maddi olarak sıkntılardan kurtulmak olduğu için insanı ferahlatır. Aynı zamanda altın ve gümüş bayanların süs eşyası olduğu için de sevgilinin dikkatini çekeceğini düşünmektedir. Âşığın sevgili için döktüğü gözyaşları gümüşe benzer, sararmış yüzü de altını andırır. Böyle olunca onun yanında olan kişi altın, gümüş sahibi olacaktır.

Sıkıntıyı gidermek için altın ve gümüşe doymak iyidir, sözü ile **irsâl-i mesel** sanatı yapılmıştır.

Tarah ve mürerrah kelimelerinde **iştikak** sanatı yapılmıştır.

**6-** Nişânî Beg ḳapuna ‘arz –ı iḫlâs-ı ‘ubûdiyyet

Kasâ’id-i Muṭavvelden bu şi‘r-i Muḫtasar yegdür

*Nişanî Bey, kapına kulluğunu ihlasla arz için (yazılan) uzatılmış kasidelerden bu kısaltılmış şiir iyidir.*

Nişanî Bey, Rahîmî’nin devrinde yaşayan bey şâirlerdendir.[107]

Kasideler büyükleri övmek için yazılan şiirlerdir. Nişânî Bey’i övmek için upuzun kasidelere gerek yoktur. Rahîmî kısa şiiri ile de ona kulluğunu arz edebilir. Şâir burada büyüklerden menfaat bekleyen insanların sözlerini uzattıklarını, aslında az sözle de çok şey ifade edilebileceğini anlatmaktadır.

---

[107]Ersen Ersoy, “ **XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler ve Kütahya’da Edebî Muhit**”, DPÜ, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2003

Arap edebiyatında ve medreselerde okutulan yer alan Mutavvel ve Muhtasar isimli eserlere **telmih** yapılmıştır. Mutavvel, uzatılmış, mufassal demektir. Kısa ve özet olanlara Muhtasar denir.[108]

**7-** Zafer hem-dem sa‘adet yâr u devlet hem-nişîn olsun

Serîr-i ihtişâm üzre hemîşe ḳıl maḳarr yegdür

*Zafer arkadaşın, saadet sevgilin ve devlet beraber olduğun dostun olsun! İhtişam tahtı üzerine karargah her zaman iyidir.*

Rahîmî, Nişanî Bey'in zaferler kazanması, devlet tarafından ödüllendirilmesi için duada bulunuyor. Nişânî, Alay Beyi, ordu komutanıydı. Çeşitli savaşlara katılan Nişânî Bey'in zafer elde etmesini istemektedir.

"İhtişam tahtı üzerine karargah her zaman iyidir." Sözü ile **irsâl-i mesel** sanatı yapılmıştır.

[108] Büyük Türk Klasikleri, **"Özel Terimler ve Adlar**", C.lV, Ötüken- Söğüt Yay., İst., 1987, s. 440

### 2.1.34. Gazel 84: Benüm dîvâne gönlüm vahdet-i âbâd ferâğ ister

**Yilüp yiller gibi yıllarla şimdi o turâġ ister**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Benim deli gönlüm yıllardır yel gibi esti. Artık vahdet dolu yerlerde dinlenmek isterim.*

Şâir, yıllardır mâsivâ ile yaşamış ömrünü geçirmiştir. Artık vahdete erişmek rahatlamak arzusundadır. Vahdetin bir anlamı Allah'a ulaşmadır. Şâir ölümü isteyerek Allah'a ulaşacağını düşünmektedir.

Yıllar yılı kesretle boğuşan şâir artık bir durak, ferağ istemektedir.

Yıl, yıl (yel) kelimelerinde **cinas** sanatı vardır. Âşık gönlünü kişileştirir, **teşhis** sanatı ile divâneye benzetir.

2- Heves ḳılmaz behiştâsâ bahâr-ı bâġ-ı dünyâya

Ruḫuñsuz ey gül-i ter sanma seyr-i bâġ u râġ ister

*Ey taze gül ( gibi olan sevgili)! ( Gönlüm) sanma ki güzel bahçelerin seyrini ister; yanağın olmayınca dünya bahçesinin cennet gibi baharına heves kılmaz.*

Baharda yeryüzü yeşile boyanarak gül bahçesine benzer. Yağan nisan yağmurları bahçeleri şenlendirir. Bu mevsimde umutlar da tazelenir. Âşık, taze güle benzeyen sevgilinin yüzünü görmek ister. Baharda açan çiçekler gibi sevgilinin de yüzünü göstermesini, böylece ona en güzel bahçe seyrinin bu olduğunu ifade eder.

Taze gül, sevgiliye **istiâre** yolu ile hitaptır. Genç olduğu, güle benzediği için bu şekilde anılır. Taze gül baharda açar. Âşık dünyanın baharına heves kılmaz çünkü onun sevgilisi yeter.

Sevgiliye gül-i ter (taze gül) diyen şâir **teşbih-i beliğ** sanatı yapmıştır.

3- Visâl-i şehriyâr-ı yâra şem‘-i encüm olmazdı

Hemân kendü özin yanmaġa tenhâ bir ocaġ ister

*Hükümdâr sevgilinin kavuşmasına yıldızların mumu olmazdı, hemen kendini yakmak için tenha bir ocak ister.*

Şâir, halveti yaşamak için yalnız olmak arzusundadır. Aşkından kendi yanacaktır. Sevgiliyle kavuşmaka için bir ışık ortaya çıkacaktır. Yıldızlar geceleri yön bulmaya yarar. Etrafa da ışık verir. Kavuşma içinde yolun gözükmesi gerekir. Âşık kendi yolunu kendi yaktığı ışıkla bulacaktır.

Şehriyâr ve yâr kelimeleri **cinas**lıdır.

Şem, yanmak, ocak kelimeleri ile **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

4- Hatuñ geldükce cânâ lâ‘lüne efzûn olur meylüm

Gam-ı ḫaṭṭuñ dile eski belâdur tâze dâġ ister

*Ey can, ayva tüylerin (yüzündeki) benine geldikçe meylim çok olur. Ayva tüyünün gamı gönlüme eski beladır, o taze yara ister.*

Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin içinde ben bulunur. Âşık, sevgilinin yüzündeki bene gelen ayva tüylerini görünce onun yüzüne meyl eder. Bu bela âşık için eskiden beri vardır. Âşığı yaraladığı için yeni yara ister.

Ayva tüyleri kesrettir. Dudak çevresinde ve yüzde bulunur. Sevgilinin dudağı ve yüzü ise vahdettir. Vahdete engel olan şeyler vardır.

Hat kelimesi **tevriye**lidir.

5- Terahhum ḳıl Rahîmî cür‘aveş pây-mâl-i devrândur

Senüñ ey sâḳî-i gül-ruḫ elüñden bir ayaġ ister

*Ey gül yüzlü sâki! Merhamet et, Rahîmî feleğin ayak altında kalmış içki kadehinin son damlasıdır. Senin elinden kadeh ister.*

Cür‘a şarap tortusudur. Şarap içenler kadehte kalan son damlayı içmeyip yere dökerlermiş. Bu durum o kişinin sarhoş olduğunu bildirir. Âşık kendini cür‘aya benzetek âşıkların en sonuncu ve değerlisi olduğunu söyler. Fakat adete göre de yere dökülmekten çekinir. Sevgiliden merhamet ister.

Âşık, sâkiye benzettiği sevgilinin elinden bir kadeh ister. Yani onun elindeki kadehten yere dökülmek ister. Ayak- kadeh aynı anlama gelir. Ayak kelimesi **tevriyel**idir. Sevgili sâkiye bernzetilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

Tasavvufta âşık, Hak yolcusu; sâkî, mürşid-i kâmildir. Âşık kendisine merhamet edilmesini istemektedir.

Cür‘a, sâki, ayak kelimeleri içki ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

### 2.1.35. Gazel 85: Cihân mülkini ġarḳ-âb eyleyen bu eşk-i ḫûnumdur

**Semâyı oda uran her gice sûz-ı derûnumdur**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Dünya mülkünü suya batıran bu benim kanlı gözyaşımdır. Gökleri her gece tutuşturan (da) içimin ateşidir.*

Âşıkların gönülleri, yürekleri yanıktır. Ateşlerinin kıvılcımları ve dumanı gökyüzüne kadar yükselir. Âşığın gözünden kanlı yaş akar. Bunun sebebi iki şekildedir. Çok ağlamaktan gözler hastalanır, kanlanır. Kanlı gözden dökülen göz yaşı kanlı olur. İçlerinin ateşinden âşıkların ciğerleri erir ve gözlerinden kanlı göz yaşı olarak dökülür. Kanlı göz yaşlarının mübalağa ile dünya mülkünü batıracağı söylenmiştir.

Yanmak ve ağlamak kelimeleri “yakınmak, derdini anlatmak” gibi **mecaz** anlamlarında da kullanılır.

Âşığın içinin ateşiyle göklerin ateşe verilmesi, dünya mülkünün kanlı göz yaşları ile batırılması **mübâlağa**dır.

Cihan mülkü ile semâ/ gark-âb ile oda vurmak/ eşk-i hûn ile sûz-ı derûn kelimelerinde **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

2- Müselsel dûd-ı âhum zülf-i dil-ber gibi boynumda

Dil-i âşüfteyem zencîr-i sevdâ-yı cünûnumdur

*Âhımın dumanı, sevgilinin saçı gibi boynumda peşpeşedir. Bu âhlara gönülden vurgunum, sevda deliliğinin zinciridir.*

Deliler zincire bağlanır. Âşıklar da sevgililerin uzun siyah saçlarına gönüllerini bağlayarak onların esiri olurlar. Beyitte âşığın ağzından çıkan âhlarının dumanı zincir gibi onu bağlar.

Sevdâ, cünûn, zencir kelimeleri aşkın had safhası ile ilgili kelimelerdir **tenasüb** sanatıdır.

**3 -** Görüp bî-sabr olur her şûḫ-ı şirin-kâr-ı şehr-âşûb

Benüm ṭumâr-ı eş‘ârum bu gün hırz-ı füsûnumdur

*Bugün benim şiirlerim büyünün sihrin, sığınağır. Bu şiirleri gören her şehri fesada veren güzel görünce sabırsızlanır*

Rahîmî, şiirlerini överek çok etkileyici olduğunu anlatmaktadır. Dîvân şiirinde şâirler, kendi eserlerinin eşinin olmadığını, zamanın en güzel sözlerini kendilerinin söylediğini ifade ederler. Âşığın sevgilisi de güzelliği ile şehirdeki insanların dikkatini çeker, âşıklar rekabet halindedir. Böylece şehri fesada veren bir kişi olur. Sevgili, âşığın büyüleyici sözlerle dolu tomar halindeki şiirlerini okuyabilmek için sabırsızlanmaktadır.

Şâir, şiirlerini sihirden korunmak için yapılan muskalara benzetir. Muskalar içinde âyetler ve dualaların olduğu katlanmış kağıtlardır. Rahîmî, şiirlerini koruyucu bir dua kalkanına **teşbih** eder.

“ş” kelimesi sıkça tekrar edildiği için **aliterasyon** sanatı vardır.

**4-** Rahîmînüñ ne ṭâñ târ olsa başına cihân mülki

Benüm ol ey meh ü ḫûrşîd-i ‘âriz baḫt-ı dûnumdur

*Dünya mülkü Rahîmî’nin başına dar gelse ne var, buna şaşılır mı? Ey ay ve güneş yüzlüm, benim kara talihimdir.*

Âşığa göre dünyadaki bütün sıkıntılar başını ağrıtsa, günü kararsa şaşılacak bir şey olmaz. Onun asıl kara talihi aya ve güneşe benzeyen sevgilinin ona yüz vermeyerek hayatını karartmasıdır. Gerçekte de güneş olmazsa dünya insana dar gelir, hayat olmaz.

Ay ve güneş yüzlü, **teşbih-i beliğ** sanatıdır.

**2.1.36. Gazel 86: Şevḳüm şu‘âı genc-i ġamuñ şeb-çerâġıdur**

**Çerḫüñ çü mâh niteki her şeb-çerâġdur**

(Mef ‘û‘lü /fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü /mefâ‘îlü /fâ‘ilün)

*İsteğimin parıltısı gam hazinesinin gece çırasıdır, nitekim ay da dünyanın gece çırasıdır.*

Âşığın aşkından dolayı kendinde oluşan şevki bir ışık gibidir. İçi yandığı için gecesini aydınlatır. Tıpkı ay ve güneşin gece çırası gibi dünyayı aydınlatmasına benzer.

Gam hazineye **teşbih** edilmiştir. “ş ve ç”sesleri tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

Genc-i gam- çerh/mâh- şu‘a/ şeb-çerâğ- şeb-çerâğ kelimeleri arasında **leff ü neşr** sanatı vardır.

**2-** Şimdi mi geldi kâfile-i ‘aşḳ her zeman

Bu ḫâne-i göñül ezelîden ḳonaġıdur

*Aşk kafilesi şimdi mı geldi? Bu gönül (aşk kafilesinin) her zaman, ezelden beri konağıdır.*

Âşıklar sevgiliye olan aşklarının ta ezelde elest bezminde başladığına inanırlar. O zaman and içmişler, söz vermişlerdir. Gönülleri aşk kafilesinin konağıdır.

Aşk kafileye, gönül konağa **teşbih** edilmiştir.

**3-** Bir serv-ḳad (u) lâle –rûḫun ġussâsından âh

Sînemde görinen elif ü dilde dâġıdur

*Bir servi boylunun, lale yanaklının tasasından ah! Göğsümde görünen elif ve gönüldeki yanık yarasıdır.*

Elif, sevgilinin düzgün boyundan **kinaye**dir. Sevgilinin endamı, elifteki düzgünlük ile ölçülür. Güzellik kitabını okumak için önce elif öğrenilir. Sevgilinin güzelliğinden önce boyu dikkat çeker.

Dâğ, gönüldeki yara demektir. Lâle ile benzerliği lâlenin taç yapraklarının dip tarafında bulunana siyah leke yanık yarasına benzer. Aşığın da gönlünde kanlı yanık yarası vardır.

Arap alfabesinde "âh"ın yazılışı da önemlidir. Elif, servi ağacı gibi uzun çizgiden oluşur. Yara da güzel "he" harfini yazılışı gibi içi kıvrımlıdır.Servi ağaçları rüzgarda salınırken "âheste hû" çekerler. Sesleri "hû" diye çıkar. Hû (hüve) "Allah" demektir.

Serv-kad ile elif, lâle-ruh ile dâğ kelimeleri arasında düzenli **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.Sevgiliye serv-i boylu ve lale yanaklı denilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**4-** Men' itme sûfî dil-ber ü meyden Rahîmî

Ko 'îş ü 'işret itsün anı şimdi çağıdur

*Ey sofu, (beni) güzelden ve şaraptan men etme! Rahîmî zevk ve sefa sürsün, bırak. Şimdi yeme –içme sefa sürme zamanıdır.*

Esrarın bir adı, dilber dudağıdır. Sofudan kendini esrar ve şaraptan men etmemesini istemektedir. Âşık onlarla aşk sarhoşu olup sıkıntılarını unutmaktadır.

Beyitte sofu mazmunu verilmiştir. Zahidle aynı özellikleri taşır. Âşığı eleştirir durur.

### 2.1.37. Gazel 87: Şehâ bir ṭulb-i dervîşüz bu tende cânumuz vardur

**Muḳîm-i tekye-i ‘aşḳuz saña ḳurbânımuz vardur**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Ey padişah! Derviş istekliyiz. Bu tende canımız vardır. Aşk tekkesinin sakinleriyiz sana kurbanımız vardır.*

Dervişler yarı çıplak dolaşmaları, dilenmeleri, başı açık gezmeleri gibi hususlarla zikredilir.

Sevgili, padişahtır, âşık derviştir. Âşık fakirdir, bu dünyada tek varı canıdır onu da sevgiliye kurban etmek arzusundadır. Böylece sevgiliye yaklaşabilecektir.

Tasavvufta, bir lokma, bir hırka, düşüncesi ile âşıklar dünyaya meyl etmezler, mal, mülk edinmezler. Sevgiliye verecekleri bir canları vardır, ondan başka zihinlerini meşgul edecek hiçbir şeyleri bulunmaz.

Kurban kelimesi **tevriyeli**dir. Yakınlık anlamının yanında; sana kurban oluruz, anlamını da içerir.

Dervîş, tekye, mukîm kelimeleri tarikatla ilgili kelimelerdir **tenasüb** sanatı vardır.

2- Mecâzı mahv idüp râz içdük esrâr-ı haḳîḳatden

Tarîḳatde şerî‘at gibi bir bürhânumuz vardır

*Gerçeğin sırlarından sır içtik, mecazı mahvettik. Çünkü tarikatle şeriat gibi bir delilimiz vardır.*

Hakîkat, Allah’ın gizlediği ve açıkladığı herşeyi görmek, müşâhede etmek demektir. Şeriat hakikatın dış yüzü, hakikat şeriatın iç iç yüzü demektir. Rahîmî, tasavvufî remizlerle dolu olan bu beyitte tarikat, şeriat, marifet, hakikatten oluşan mertebeleri sıralamıştır.

Edindiği bilgiler ya da eriştiği manevî boyuta yönelik ipuçları vermektedir. Tarikata giren sâlikler yavaş yavaş hakikate ulaşırlar, bunda onların çabaları önemlidir.

Şeriat, tarikat, hakikat tasavvuftaki mertebelerdir, **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

**3**- Baş açuḳ biz muḳîm-i tekyegâh-ı vahdetüz sûfî

Gubâr-ı ‘aşḳ ile vâlih dil-i hayrânımuz vardur

*Ey sofu, biz birlik tekkesinin başı açık sakinleriyiz. Aşk tozuyla şaşırmış, hayran gönlümüz vardır.*

Tekkelerde bulunan dervişler yarı çıplak dolaşmaları, başı açık gezmeleri ile zikredilir. Âşık birlik tekkesinde yaşayan bir kişidir.

Tasavvufta haller ve makamlar vardır. Keder, sıkıntı, neşe, ferahlık değişen hallerdir. Bunlar geçici, makamlar ise süreklidir. Salik bir makamdan ötekine geçerken bir sarsıntı ve şaşkınlık geçirir. Bu hayret merhalesidir. Bu merhalede sâlik herşeye hayretle bakar, şaşar ve sonunda hayran olur, bundan zevk duyar.

Hayran olmak, bir güzellik karşısında şaşırıp kalmak çok beğenmek demektir. Saliki kainatın yaradılışı, bir düzen içinde işlemesi her şey şaşırtı. Sonra bunun sebebini sonucunu düşünür. Yavaş yavaş bir şeyler anlamaya başlar. Allah’ı idrak etmesi en son makam fenâfillahtır.

Tekkenin tozu toprağı iksir kadar değerlidir. Şeyhin nazarıyla tekkeye ham giren olgunlaşır, bakır giren altın olur.

“Hayran olmak” tabiri esrar sarhoşu olmaktır. Şâir esrar tozu gibi olan aşk tozu ile kendinden geçip sarhoş olmuştur.[109]

Hayret; şaşırmak demektir. Kalbe gelen bir tecellî sebebiyle sâlikin düşünemez, muhakeme edemez hale gelmesidir. Tasavvufta aşılması gereken bir merhaledir. Bu merhale salikin kendi çabası ve mürşidin yardımıyla aşılır. Hayret merhalesi aşılmazsa cezbe ve cünûna düşülür.

Gönül, hayran olan, şaşıran bir insan gibi düşünülerek kişileştirilmiştir, **teşhis** sanatı yapılmıştır.

**4-** Misâfir-ḫâne-i dilde ikâmet iḫtiyâr itdi

Halîlüm ġam dinür bir mahrem-i mihmânumuz vardur

*Dostum gönül misafirhanesinde yerleşmeyi seçen "gam" adında bir misafirimiz vardır.*

Gam, aşk için duyulan acı ve ızdıraptır. Normalde istenmez kaçılır. Gamı istemek tasavvufta aşılan merhalelerin sonucudur; artık neşeyle keder, sevinçle gam arasında fark kalmamıştır. Aşktan yoksun olanın, aşık olmayanın gamı kederi de kalmaz.

Halîlullah Allah'ın dostu anlamına gelen Hz. İbrahim'in sıfatıdır. Hz. İbrahim, evinden misafir eksik olmayan bir peygamberdir. Halil İbrahim sofrası, dilden dile gelen bir sözdür. Rahîmî, misafir, Halil kelimeleri ile Hz.İbrahim'e **telmih** yapmıştır.

Gönül **teşbih-i beliğ** sanatı ile bir misafirhaneye benzetilmiştir. Gam, **teşhis** edilerek misafire benzetilmiştir.

**5-** Işıklar gibi yanmış 'âşıḳuz biz nâr-ı şevḳıyla

Yaḳar kandîl-i âfâḳı dil-i sûzânımuz vardur

*Biz şevk ateşiyle ışıklar gibi yanmış âşıklarız. Ufukların kandilini yakan bir gönlümüz vardır.*

Ateş yakıcılığı, rengi ve parlaklığı yönünden âşık ile ilgili hallerde kullanılır. Gönül duygu merkezidir, ızdırap çeker. Âşığın şevk ateşi ile gönlü yanar.

Ufuk akşam ve sabah saatlerinde kızıl renklidir. Kandil yanıyor izlenimi verir. Ufukların bu rengi aşığın yanan gönlünden çıkan ateşle yakıldığı hayali vardır.

---

[109] Doğan, **a.g.e**., s.111

Ufuktaki kızıl rengin yani doğal halinin, âşığın gönlündeki ateşten aldığının düşünülmesi **hüsn-ü talil**dir. Âşığın gönlünden çıkan ateşin ufukları yakması ise **mübâlağa**dır.

**Aliterasyon** sanatı yapılarak "ḳ" sesi tekrar edilmiştir.

6- Bize zulm itmeden ey çerḫ-i dûn dün yoḳsa âh itdün

Alur her haḳḳımuz 'adl issi bir sulṭânımuz vardur

*Ey aşağılık dünya! Yoksa dün bize eziyet etmekten vaz mı geçtin? Bizim her hakkımıza sahip çıkacak adalet sahibi bir sultanımız vardır.*

Dünya şâirler nezdinde aşağılık, kötüdür. Geçici zevklerle, mal-mülkle insanı aldatır. Âşığın da bahtını karartır, ona zulmeder. Şâir için sevgili adaletli bir sultandır. Ona yapılan haksızlıkları bertaraf eder. "Âh etmek" **tevriye**lidir, beddua anlamına geldiği gibi pişman olmak anlamını da içerir.

Çerh, zâlim bir insana benzetilerek kişileştirilmiştir, **teşhis** sanatı vardır. Ona seslenilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

Zulm ve adl (adalet) kelimeleri arasında **tezat** vardır.

7- Kuluyuz ḳanberiyüz ey Rahîmî Murtazâ haḳḳı

Kerem kânı 'Ali-ḫû bir şeh-i merdânımuz vardur

*Ey Rahîmî Murtaza hakkı için, kulu, Kanberi olduğumuz kerem sahibi Ali isimli yiğitlerin padişahı vardır.*

Murtazâ; râzı olmuş, râzı edilmiş demek olup Hz. Ali'nin lakabıdır. Hz. Peygamber Tebük gazâsına giderken onu Medine'de halife olarak bırakmıştı. Hz.Ali "Ey Allah'ın elçisi, beni kadınlarla çocuklara mı halife ettin?" diye sorunca,

Hz. Peygamber: “Musa’ya göre Hârun ne ise, sen de benim için o derecedesin, râzı değil misin?” demişti. Hz. Ali de “ Râzı oldum, râzı oldum.”cevabını vermiş, bundan sonra ona Murtaza denmiştir.[110]

Şâir, Hz. Ali ve alevilikle ilgili terimleri kullanır. Hz. Ali bütün müslümanlar tarafında sevilen ve saygı duyulan bir kişidir. Ali, Murtaza, kanber kelimeleri Hz.Ali ile ilgilidir, **tenasüb** sanatı vardır.

[110] Büyük Türk Klasikleri, C.IV, Ötüken-Söğüt Yay. İst. 1987, s.439

**2.1.38.Gazel 88: Dile derdüñ yeter devâ n'eyler**

**Cevrüñe râzıyam vefâ n'eyler**

(Feilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün)

*Gönüle derdin yetiyor, çaresini ne yapayım, eziyetlerine razıyım vefayı ne yapayım?*

Âşıklara sevgilin ezası, cefası güzel gelir. Azalmasını istemezler. Sevgiliden gelecek devaya, vefaya gerek yoktur. Sevgilinin ona cefa çektirmesi kendisiyle ilgilenildiğini gösterir.

Derd ile cevr, devâ ile cefâ kelimelerinde **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

**2-** Bükdi hecr müjeñ ile oḫ ḳaddüm

Daḫi bu devr baña yâ n'eyler

*Ayrılık kirpiğin ile ok boyumu büktü. Bu dünya bana başka ne yapsın artık?*

Sevgilinin bakışları, kirpikleri ok gibi âşığın gönlüne saplanır. Yaralanan bir insanın dik durması mümkün değildir. Eğilir, bükülür, acıdan kıvranır. Âşık, sevgiliden ayrıdır, bir türlü vuslata eremez. Bu bir ömür boyu sürer. Âşık, artık yaşlanır. İhtiyarların da belinde kambur oluşur, eğilerek yürürler. Dünyada âşığa zarar veebilecek başka bir şey yoktur artık . Kirpikler şekil olarak kıvrık, ok diktir.

Âşık boyunu oka **teşbih** eder.

**3-** Bahr-i fürḳatde ḳaldı dil yâd it

Varṭa-i gamda âşinâ n'eyler

*Gönül ayrılık denizinde kaldı, hatırla. Üzüntü çukurunda bildik neylesin.*

Tasavvufta her salik (hak yolcusu) kendi yolunda tek başına ilerler. Herkesin mertebesi farklıdır. Nefsin arzularına engel koyarak, riyazete girerek yükselir.

Başkalarından uzaklaşmak da gerekir. Böyle olunca tanıdıklar bir fayda sağlamaz. Ayrılık denize **teşbih** edilmiştir.

**4-** Girmez oldı ünüm ḳulaġına

İtlerüñ uluyup bana n'eyler

*Sesim kulağına girmez oldu. İtlerin uluyarak bana ne yapabilir?*

Âşığın mertebesi yükseldikçe onu kıskananlar da olur. Çevreden onu rahatsız edici söz ve davranışlarla karşılaşır. Bir noktadan sonra kimse ona zarar veremez.

Sesin kulağa girmesi, deyimdir.

**5-** Dönmedi bu murâdum üstine âh

Bunca dem bunca âh vâ n'eyler

*Bunca zamandır âh vâh ediyorum. Bir muradıma ermedim.*

Âşık, aşkı için devamlı çaba sarfeder. İlahî aşkta insan hatalarına pişman olduğu için âh, vâh çeker. Murada ermek hiç de kolay değildir.

**6-** Kaddüne toğru bakamaz egri

'Ayn-ı a'mâ içinde yâ n'eyler

*Eğri senin boyuna doğru bakamaz, görmeyen göz içinde ne yapar?*

Sevgilini boyu ince ve upuzundur. Servi ağacı gibi göğe yükselir. Eğri olan biri onu hiç göremez. Onunla aynı seviyede olunca görülebilir. Gözleri görmeyen biri ise sevgiliyi hiç göremez.

Tasavvufta yüz vahdettir. Âşıklar sevgilinin yüzüne bakabilmek, ona ulaşabilmek için çalışırlar yani vahdete erbilmek için uğraşırlar. Vahdete eğri olanlar, yalan konuşup yanlış işler yapanlar ulaşamazlar.

Toğru ve eğri kelimelerinde **tezat** sanatı yapılmıştır.

7- Hasta gönlümi sormadıñ bir gün

Derdüm ile o mübtelâ n'eyler

*Hasta gönlümü bir gün olsun sormadın. O mübtelâ benim derdimle ne haldedir, demedin.*

Âşık, sevgilinin derdinden dolayı hastalanmıştır, acı çeker. Sevgili ise kendinden dolayı hastalanan âşığın durumunu bir gün olsun sormaz. Hastalara hal hatır sorulduğu bir gerçektir.

Gönül kişileştirilerek hasta bir insana benzetilmiştir. **Teşhis** sanatı yapılmıştır.

8- Dimedüñ hâlümi görüp ġamda

Düşmenümle ol âşinâ n'eyler

*Beni üzüntüde görüp, "O âşina, düşmanlarımla ne alemdedir, nasıl bir haldedir?" demedin.*

Âşık başkaları, düşmanları arasında kalmıştır. Âşık, sevgiliyi ezelden tanımaktadır. Her zaman da peşinde olduğu için tanıması gerekirken, onu tanımamazlıktan gelir. Sevgili, âşığını tanıdık sayıp, düşmanlarının arasında "ne haldesin?" bile dememiştir.

"D" sesi sıkça tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

9- Cevrini döne döne çekdürdi

Daḫi devrân baña şehâ n'eyler

*Eziyetini bana döne döne çektirdi. Ey padişah dünya bana daha ne yapsın?*

Dünyanın normal hali dönüp durmasıdır. Âşıklar her gün bir başka dertle, tasayla karşılaştıkları için onu kendilerine kötülük yapmak üzere dönüp durduğunu düşünürler.

Dünya âşığa bazen iyi talih getirir bazen de talihini karartır. Yani sözünden dönen bir insan gibidir. Âşık bu durumdan daha da kötü hale gelemeyeceğini düşünür.

Devrân (dünya), eziyet eden bir insana benzetilerek **teşhis** sanatı yapılmıştır.

"d" sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**10-** Derd-i hicrâna şimdi sabr idelüm

Görelüm hikmet-i Hudâ n'eyler

*Ayrılık derdine sabredelim. Allah ne gösterecek bakalım .*

Her ayrılığın onunda bir vuslat olur. Bu kadar sıkıntı yaşayan birinin istekleri Allah tarafından boşa çıkarılmaz. Şâir her sabrın sonunda selamete ereceğine inanır. Bugün ayrılık olsa da bir gün vuslat da olacaktır.

**11-** Cânın eyler Rahîmî sana fidâ

Göre sultânum ol gedâ n'eyler

*Rahîmî sana canını feda eyler, o köle ne yapıyor diye o sultanım görsün.*

Sevgili sultandır, aşık ona canını feda eden kuludur. Sultanın ise kendini feda eden bir aşığa merhamet etmesi beklenir.

Sevgiliye **açık istiare** yolu ile sultan denimiştir.

Gedâ ve sultan kelimeleri arasında **tezad** sanatı vardır.

**2.1.39. Gazel 89 La‘lüñüñ keyfiyyetin câm-ı şarâbîler bilür**

**Nâr-ı ‘aşḳuñ sûzişin bağrı kebâbîler bilür**

(Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün/fâ‘ilün)

*Dudağının niteliğini şaraptan anlayanlar bilir. Aşk ateşinin yakıcılığını (da) bağrı yanıklar bilir.*

Şaraba benzer dudağının tadını şarap içenler bilir. Aşk ateşinden yananlar ancak şâirin durumunu anlayabilir.

Tasavvufî olarak ise Hak yolunun yolcuları birbirlerinin halinden anlar. Yaşadıkları ruh hallerini herkes bilmez. O mertebede iken tattıkları lezzet anlatmakla anlaşılmaz o duyguları yaşamak gerekir.

Bağrın kebaba benzetilmesi **teşbih-i beliğ**dir.

**2-** Ben şikeste –hâli sorma ḫâṭır-ı ma‘mûreden

Dest-i cevriyle yıḳık ḳalb-i ḫarâbîler bilür

*Benim halimin kırıklığını mamur gönüllerden sorma bilse bilse eziyet eliyle yıkılmış harap kalpler bilir.*

Sevgili, dayanılmaz güzelliği yüzünden âşıklara çektirdiği acılarla bir eza ve cefa mimarıdır. Âşıkların gönül hanelerini harabe haline getirir. Gönülleri mamur olanlar, harap kalplilerin halini bilemez. Bir sevgilinin elinden cevr çekerek kalbi kırılanlar anlayabilir. Yani âşıkların halinden âşıklar anlar.

Ma‘mur ve harap arasında **tezad** vardır.

**3-** Âh kim iġmaz ‘ayn ile ‘itâbın ‘âşıḳun

‘Ayn-ı tâb içre ‘anâ çeken ‘azâbîler bilür

*Âşıkların azarlarını göz ayıplamaz, ona parlayan gözle azap çekenler bilir.*

Âşıklar cezbe halinde değişik hallerde bulunabilir. Ayıplamamak gerekir. Onların halini bu durumu yaşayıp azap çekenler bilir. Manevi olarak yükselmek çok rahat bir durum değildir. “a” sesi tekrarlanmıştır. **Asonans** sanatı vardır.

**4-** ‘Ârızun ben zerreye ‘arz eyle ey rûşen-zamir

Lem‘a-i âsâr-ı mihri âfitâbîler bilür

*Ey gönlü aydın, hakikatleri bilen (sevgili) yanağındaki beni, zerreye sun! Güneşin ışığını güneşle ilgilenenler bilir.*

Şâir, kendini zerre kadar küçük görmektedir. Sevgili güneştir. Zerreler güneşte ortaya çıkar. O yüzden güneşin kıymetini zerre kadar küçük nesneler en iyi bilir. Ben aynı zamanda yüzde bulunan siyah noktacıklardır. Âşık yüzündeki bene ışığından sunmasını istemektedir. Ârız ve arz kelimelerinde **cinas** vardır.

Ben kelimesi **tevriyel**idir. Mihr ve zerre **tezad**dır.

**5-** Hiçe sayarsın gözümüñ bir yumup bil dökdüğin

Bilesin ‘adn-i dem-i mahşer hisâbîler bilür

*Gözümün bir yumup döktüğünü bil, sen hiçe sayıyorsun mahşer anının cennetini hesabı iyi edenler bilir.*

Mahşer, cennet, cehennem vb. bilgiler Kur’ân-ı Kerim’deki ayetlerde anlatılmıştır. Ayetlere göre hayatını tanzim edenler, işledikleri günahlardan dolayı ağlayarak tevbe edenler bu günlerin hesabını iyi yapanlardır. Zamanı gelince yaptıklarının karşılığını alacaklardır. Yani hesabı şimdiden iyi yapmaktadırlar.

Şâir gözünü her açıp kapattığında gözyaşları dökülür. Sevgili aşığın ağlamasını hiçe saymaktadır. Âşık, döktüğü gözyaşlarını sevgilinin farketmesini beklemektedir.

Adn, mahşer hesap kelimeleri kıyametten sonraki mahşeri ve hesap vermeyi hatırlatır. **Telmih** ve **tenasüb** sanatı vardır.

6- Fasl-ı hüsnüñ bana keşf it rûstâyi añlamaz

Gülsitânuñ bâbını yine kitâbîler bilür

*Güzelliğinin mevsimini bana anlat, köylü olan anlamaz. Nitekim Gülsitan'ın (gülbahçesinin) bâbını (kapısını) kitapla ilgilenenler bilir.*

Âşık, sevgilinin güzellik mevsimi ile ilgili bilgileri kendisine vermesini istiyor. Çünkü bu konudan anlayanlar sadece kendi gibi eğitimli olanlardır. Okumayanlar, eğitimsiz olanlar ise bu kapıdan giremezler.

Gülsitan; gülbahçesi anlamına gelir. Şeyh Sadî-i Şirâzî'nin ahlaki ve didaktik konuları işleyen "Gülistan" adlı bir eseri vardır. Sekiz bâbdan oluşur. Bu kitabın bölümlerini, içeriğini medreselerde tahsil gören kişiler bilebilir. Köylüler bilemez. Şâir bu kitabı hatırlatmıştır. **Telmih** sanatı vardır.

Bâb, kapı anlamına geldiği için **tevriye**lidir. Gülbahçesinin de kapısı bulunur.

7- Hâlet-i la'lün Rahîmî câm-ı sâğardan sorar

Ol mezâḳ-ı câm-ı cânı kâm-yâbîler bilür

*Rahîmî dudağının niteliğini şarap kadehinden sorar. O can kadehinin zevkini isteğine ulaşanlar bilir.*

Sevgilinin dudağı içki içtiği kadehe değer. Şâir de bu kadehten onun dudağının niteliğini sorar. Tasavvufta; şarap ilahi aşk, kadeh âşığın kalbidir. Şâir, kalbinde ilahi aşkı hissetmek istemektedir. Allah insanın kalbine nazar eder.

Âşığın kalbi vahdet arzusu ile doludur. Allah'ın insanların kalbine nazar ettiği bilindiği için kalpte kötü duyguların yer almaması gerekir. İnsan Allah'ın sevgisini gönlünde hisseder. Bu hali sadece yaşayanlar anlar.

Sâğar, câm, mezak, la'l kelimeleri şarapla ilgilidir, **tenasüb** sanatı vardır.

### 2.1.40. Gazel 90: Mahabbet bâdesin yâd-ı lebüñle şol ki nûş eyler

**Teninde ḳanı ḳaynar cânı sâġar gibi cûş eyler**

(Mefâ‘îlün /mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Dudağının hatırasıyla sevgi kadehini öyle içer ki vücudunda kanı kaynar canı da kadeh gibi coşar.*

Şâir, ilahî aşkı öyle hissetmektedir ki içi coşmaktadır. Cezbe halini yaşamakta olduğu için kendinden geçmiştir. Dudak vahdetine erenler coşkun bir hale geçerler. Kanları kaynar. Kadehin içinde şarabın olması gibi gönüllerinde aşk şarabını hissederler.

Bâde, nûş etmek, sâgar kelimeleri şarapla ilgilidir. **Tenasüb** sanatı vardır.

Şarap acıdır, onu içenlerin içi kaynar.

**2-** Mürîd-i her mürâyı olma hâl-i bî-riya kesb it

Bu ben oñara pendi böyle pir-i mey –fürûş eyler

*İki yüzlülere bağlanma ki iki yüzlü olmayan bir hal kazan. Bu ben iyileştirenin nasihati böyle içki satan meyhaneci böyledir.*

Mürid; kendi isteği ile ilahi aşkı isteyendir. İki yüzlülük riyadır. İnsanı küfre götürür. Şâir bu duruma gelmemek ister.

Riyâ ve mürâyi kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

**3-** Gice seyrümde gördüm dâl-i zülfüñ reh-berüm olmış

Şehâ ḫayr ola dûş-ı devlet –i câvide dûş eyler

*Gece dala benzeyen saçının rehberim olduğunu gördüm. Ey padişah, hayır olsun, ebedi saadete işaret ediyor (dur umarım).*

Sevgilinin saçı edebiyatta siyah ve uzundur. Âşık aslında sevgilinin saçının göremez. Örtülüdür. Böyle olunca sevgilinin saçını ancak rüyasında görür. Saçları kıvrmlı olduğu için dal harfine benzer âşığa yol gösterir. Âşık rüyasının yorumunu yaparak ebedi saaadete erişeceğini, ona ulaşacağını ümit etmektedir.

Sevgilinin saçı şekil olarak kıvrık olduğu için dal harfine benzetilmiştir. **Teşbih**tir.

**4-** Açılup gül gibi her hâra bülbüller gibi söyler

Bana geldükde ağzın açmaz ol gonca hâmûş eyler

*O gonca (gibi olan sevgili) gül gibi açılıp her dikene bülbül gibi söyleşir de bana gelince ağzını (bile) açmaz.*

Gonca açılmamış güle denir. Gonca açıldığında etrafında dikenlere doğru yaklaşır, gülün yaprakları dikenlere bakar. Bülbüllerin devamlı şakıdığı gibi dikenlerle söyleşir.

Açılmak kelimesi **tevriye**li olarak kullanılmıştır. Gonca sevgilidir. Sevgili sessiz, içine kapanık biri iken açılmış etrafındaki rakiplerle söyleşmeye başlamıştır. Zaten sevgili rakiplerle eğlenmesi, onlara yüz vermesi ile şöhret kazanmıştır. Âşığa ise ağzını açıp da bir kelime etmez.

5- Rahîmî mu‘ciz-i ‘İsâya beñzer bir kerâmetdür

Dil-i bîmârını ben derdmendüñ ol ki ḫoş eyler

*Rahîmî İsa'nın mucizesine benzeyen bir keramettir ki ben dert sahibinin hasta gönlünü o ( sevgili ) hoş eyler (iyileştirir.)*

Hz. İsa'nın mucizelerinden olan hastayı iyileştirmesi, ölüyü diriltmesi yönleri ile edebiyatta sevgiliye benzetilir. Sevgili gönlü hasta olan aşığı mucizevi bir şekilde iyileştirir.

Hz. İsa'ya **telmih** yapılmıştır.

Rahîmî kendini Hz.İsa'nın mucizesine benzeterek **mübalağa** yapmıştır.

### 2.1.41. Gazel 91: Südde-i sidre misâlüñ olalı mevâ-yı sûr

**Müntehâ ḳadr oldı tûbâ haḳḳı ‘îdâsâ-yı sûr**

(Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün /fâ‘ilün)

*Sidrenin kapısı, yurdunun suru benzeri olalıdan beri sonunda Tûbâ ağacının hakkı için değerli oldu .*

Âşık için sevgilinin yurdundaki surlar, sidre gibi değerlidir. Onun bulunduğu yerdeki ağaçlar da Tûbâ ağacına benzer.

Sidrenin lugat anlamı “Arabistan kirazı” demektir. Kur’ân-ı Kerim’de Necm Sûresinin 14. ve 16. Ayetlerinde iki yerde geçer. Tefsirde bu ağacın “Arşın sağ yanında İlahî bir ağaç” olduğu bildirilir. Gökyüzüne yükselenler ancak buraya kadar çıkabilirlermiş. Sidre beşer bilgisinin ve amellerinin son hudududur. Mevâ cennetlerinden biridir. ”Sidretü’l müntehâ (Son uçtaki kiraz ağacı )ulaşılabilecek en yüksek yer olduğu için divân şiirinde sevgilinin uzun boyunu anlatmakta kullanılır.[111]

Tûbâ da Sidre’de bulunana ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır.

Tûbâ, sidre, müntehâ, mevâ kelimeleri birbiri ile uyumlu kelimelerdir. **Tenâsüb** sanatı vardır.

Sevgilinin yurdunun cennete benzetilmesiyle **mübalağa** sanatı yapılmıştır.

---

[111] İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay. İst. 2007, s.404

**2-** Su gibi yüz sürüyü geldi çemenler hıdmete

Tâ ola vech-i hasen gibi sürûr- efzâ-yı sûr

*Güzel yüz nasıl insanın içini açar ferahlatırsa çimenler de sevinç artırmak için su gibi yüz sürüyerek hizmete geldi.*

Sevgilinin bulunduğu yer bir bahçedir. Her yer yemyeşil çimenlerle doludur. Sevgilinin yüzünde de yeşile bakan renkte ayva tüyleri bulunur.

Çimenler hizmete gelen insana benzetilerek **teşhis (**kişileştirme) edilmiştir.

**3-** Toġrı ḳuluñ olduġıñ inkār ider mi gör ḳabaḳ

Oḳlara dikilüp eyler cân u başın pây-ı sûr

*Kabak doğru kulluğunu inkar eder mi gör bak. Doğru kulluğunu ispatlamak için oklara dikilip canını ve başını surun ayağı yapar.*

Kabak yetiştirirken bahçede oklara, dallara sardırılır. Başaşağı gelerek asılır. Doğru kul olmayanların sonu da böyle olur.

**4-** Çatlasa düşmen n'ola kopdı terâḳa başına

Âsumânî bir kazâdur aña bu esmâ-yı sûr

*Düşman çatlasa ne olur? Başında bir gürültü oldu. Gökten gelen bir kazadır ona bu sur isimleri.*

Gökyüzünden gelen kazalar gürültülü ve can yakıcı olur.

Esma Allah'ın isimleridir. Kaza ve kaderde asumanda gökte yazılır.

**5-** Zâtuña bed-ḫ'âh olanlar olalar mâtem-zede

Âsitânuñ 'abde geh cân ola geh melcâ-yı sûr

*Zatının kötülüğünü isteyenler üzüntüye uğrasın. Eşiğin kula bazen can olsun bazen sığınılacak yer olsun.*

Âşık sevgilinin kötülüğünü isteyenlerin kendilerinin üzülmelerini ister. Onun eşiği sığınılacak bir liman gibidir.

**6-** Dün ü gün budur Rahîmînüñ murâdı Haḳḳ bilür

Her şebüñ ola şeb esrâr-ı haḳı şebhâ-yı sûr

*Her gecenin gece sırlarının doğrusu surun geceleri olsun; Hak bilir Rahîmînin gece gündüz muradı budur.*

Sırlar gece ortaya çıkar. İnsan kesretten geceleri yalnız kalınca kurtulur. Rahîmî'nin gece gündüz Hak'tan muradı gecenin sırlarına erişmektir.

Şeb ve şebha kelimeleri arasında iştikak sanatı vardır.

Hak kelimesi **cinas**lıdır. Allah anlamına geldiği gibi doğru anlamına da gelir.

### 2.1.42. Gazel 92: Zülfüñe dil bağlamayan ‘aḳlı yoḳ dîvânedür

**La‘lüñe cân virmeyenüñ her sözi efsânedür**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün /fâ‘ilün)

*Saçına gönül bağlamayan aklı olmayan bir delidir. La‘l gibi dudağına can vermeyenin sözleri de hep efsanedir.*

Edebiyatta sevgilinin saçları uzundur. Âşığın gönlü saçlara bağlıdır. Onun güzel saçlarına gönül bağlamamak delilikle bir tutulmuştur.

Saç, tasavvufta kesrettir. Kesret sâliki vahdetten uzaklaştırır. Deli olup kendinden geçmek, dünyayı yani kesreti unutmaktır. Kesret aynı zamanda sâliki vahdete götüren yoldur. Fenâfillâha erişmek için kesret gereklidir. Ayrıca ipin ucuna yani saça tutunarak vahdet olan yüze ulaşılır.

Dudak kırmızıdır. Yok denecek kadar küçüktür, sırdır. Etrafında ayva tüyleri vardır, yeşil renklidir. Hızır da yeşildir. Hızır’ın ruhu âb-ı hayattır, dudak da âb-ı hayattır. Hattın belirlediği dudak tasavvufta fenâfillahtır. Fenâfillaha eren bekâbillaha erişir yani âb-ı hayat içmiş gibi ölümsüzlüğe erişir. Can vermek **mecaz**dır.

2- Kulluġını ḳapuñun Haḳḳ hâyına itmez nasîb

Bu haḳîḳat destgâhıdur sadâḳat-ḫanedür

*Hak kapının kulluğuna nasip etmez, bu hakikat tezgahıdır, sadakat evidir.*

Hak yoluna girenler sadık olmaları gerekir. Girdikleri kapınun gereklerini yerine getirmeleri, sıkuntılara katlanmaları söz konusudur. Tezgahlarda iyi ve kötü olan eşyalar ayrılır. Hakikat tezgahında da insanlar seçilerek bir yerlere ulaşır.

“K” sesi tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**3-** Nûr-ı nâr-ı ‘aşḳdan bir lem‘a tahsîl eyleyen

Yanmaġa pervâne olur bilmez ol pervâ nedür

*Aşk ateşinin ışığından bir ışıltı elde eden; yanmak için korku, çekingenlik bilmeyen bir kelebek olur.*

Şâir, mum-pervâne mazmunu kullanarak aşk ateşinden ışık alan, yanmaya hazır bir kelebek olduğunu ifade eder. Âşıklar, aşk ateşiyle öyle yanarlar ki gerçek ateşe düşseler farketmezler, ateşten korkmazlar. Işık etrafında döndükten sonra kendini ateşe atan kelebeklere benzerler.

Pervâne ( pervâ ne ?) kelimesinde **cinas** sanatı yapılmıştır.

Nâr, lem‘a, yanmak, nur kelimeleri ateşin yanıp ışık vermesi ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**4-** Beglige reşk itme birdür kân-ı luṭf ‘ilmüñ muhîṭ

Bahr-i ḳudretde vücûduñ cevheri bir dânedür

*Kudret denizinde varlığın mücevheri bir tane olduğu için beğliğe kıskanma. Lutf ile ilmin kuşatması vardır.*

Kuduret bulanıklık demektir. Kudret le aynı kökten gelir. **İştikak** sanatı vardır.

Deniz ve cevher (inci)in birlikte olması denizdeki sadeften incinin çıkarılmasına **telmih**tir.

Vücûdun cevheri cândır. İlim sayesinde canın değeri ortaya çıkar.

**5-** Öge öge göġe çıḳardı  Rahîmî ḳapuñı

Himmetini ol gedânuñ gör nice şâhânedür

*Rahîmî kapını öğe öğe göğe çıkardı. O kulun gayretinin ne şahane, olağanüstü olduğunu gör.*

Şâir, sevgilinin kapısını överek ününü herkese duyurmuştur. Sevgili bu beyitte de şahtır, âşık kuldur. Kullar padişahlara dua eder, yalvarır, lutuf ister.

Âşığın sevgiliyi överek göklere çıkarması **mübâlağa**dır.

### 2.1.43. Gazel 93: Olalı şehr-i hüsne yüzüñ ay Güzel hisâr

**Yüz ṭutdı ṭop yıḳılmaġa gördi Güzel hisâr**

(Mef'ûlü /fâ'ilātü / mefâ'îlü / fâ'ilün)

*Ey sevgili yüzün güzellik şehrine hisar olalı; Güzelhisar topla yıkılmaya yüz tuttu.*

Şehirlerin en yüksek kesiminde kaleler yapılmıştır. Bu sayede şehrin savunması sağlanır. Bir savaş sırasında kale toplarla dövülerek ele geçirilir. Sevgilinin de yüzü insanın başında yani en yüksek bölümünde yer alır ve güzelliğinin doruğudur. Sevgilinin yüzü, güzellik şehrine hisar olduğundan beri Güzelhisar yıkılmaya yüz tutmuştur. Dolayısıyla **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

Güzel hisar kelimesi **cinas**lıdır.

**2-** Gördüm bu hüsn ü ânuña ḫaṭṭun benimsedüm

Aldum ol iki şâhid ile bir Güzel hisâr

*Bu güzelliğine ayva tüylerini gördüm, benimsedim. İki şahit ile bir Güzel hisar'ı aldım.*

Şâir Rahîmî, bir alay beyidir. Zaman zaman komuta ettiği ordu ile savaşa gider. Beyitte de Güzel hisar'ın alınması ile ilgili bilgi vermiştir.

**3-** Sürdüm yüzümü yirlere dökdüm gözüm yaşın

Sen gül yanaḳlu servi velî ḳılmadum kenâr

*Yüzümü yerlere sürdüm gözümden yaş döktüm. Lakin sen gül yanaklıyı kenar kılmadım.*

Âşık, ağlayarak yüzünü yere sürmektedir. Yüzünü yerlere sürmek, secde etmektir. Sevgilinin kaşları mihraptır, sevgilinin yurdu aşığın Kabe'sidir. İnsanlar

Kabe'ye doğru yönelerek namaz kılarlar. Namazın bölümlerinden biri de secde etmektir. Duaların en makbul olduğu an da secde anıdır. Âşık, sevgiliye kavuşmak için ağlayıp dualar etmektedir.

Gül yanaklı servi boylu sevgiliyi yanına getirememiştir. Servi ağacı su kenarında yetişmektedir. Âşık göz yaşları ile bu ortamı hazırlamıştır ama sevgili gelmemiştir.

Gül kesret, servi vahdettir. Âşık vahdete erememiştir.

" Gül yanaklı serv " denilerek sevgili kastedilmiştir. **İstiâre** sanatı vardır

**4-** Hâl-i lebüñ firâḳı odı lâle gibi âh

Cân cebhesine urdı yine dâġ-ı bî- şümâr

*Dudağının beninin ayrılık ateşi lale gibi. Bu öyle bir ateş ki can cephesine sayısız, hesapsız yaralar vurdu (açtı).*

Âşık, sevgilinin dudağının beninden ayrıyım diyerek **mecaz-ı mürsel** yolu ile sevgiliyi kasteder. Âşık ayrılık ateşiyle yanmaktadır. Canı yine sayısız yaralarla dolmuştur. Tıpkı lale gibi. Lale çiçeğinin ortası da yanıktır. Kırmızı renktedir. Yaradan da kan akar. Şekil olarak lale ile yara benzemektedir. Sevgilinin dudağı kırmızı renklidir, ben ise siyahtır.

"â"sesi çokça tekrar edilerek **asonans** sanatı yapılmıştır.

**5-** Çoḳ rûzgâr bahr ü berüñ seyrin eyledük

Ey dil demidür eyleyelüm 'azm-i kûy-ı yâr

*Denizlerin karaların çok rüzgarını gördük, ey gönül sevgilinin semtine (varmaya) azm edelim (Nitekim) artık bunun zamanıdır.*

Rahîmî, görevi gereği Aydın gibi denize kıyısı olan illerde de yer almıştır. Yani denizi görmüş hava koşullarını bilmektedir. Kötü şartlar altında bile sevgilinin semtine gitmek konusunda kendini ikna ediyor.

Gönül bir insana benzetilerek kişileştirilmiştir, **teşhis** sanatı vardır.

**6-** Sen kebgi dögdüm aldum elinden raḳîbüñüñ

Şeh-bâz olan alur çü şehâ sabr ile şikâr

*Ey şeh! uğraştım, sen kekliği dövdüm, rakibin elinden aldım.( Zira ) doğan kuşu avını sabırla avlar.*

Âşık, sevgiliyi elde etme konusunda başkalarıyla rekabet halindedir. Doğanla kuş avlanır. Avlanacak kuşun yuvaya gelmesi için doğanın sabırla beklemesi gerekir. Âşık da kekliğe benzettiği sevgiliyi rakibin elinden sabrederek almayı başarmıştır.

Sevgiliye **istiâre** yolu ile doğan denilmiştir."Ş"sesi tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

"Doğan kuşu avını sabırla avlar."sözüyle **irsâl-i mesel** sanatı yapılmıştır.

**7-** Baş üzre yir idindi Rahîmî ġazelleri

Sen şâhuñ ayaġına olalı güher- nisâr

*Rahimi gazelleri sen padişahın ayağına cevher saçılalı beri baş üzere yer edindi.*

Padişahların ve yüksek rütbeli kişilerin yollarına altın, gümüş, inci ve mücevher saçılması yani saçı[112] adetine **telmih** yapılmıştır. Sevgili, âşığın gönlünün padişahıdır. Rahîmî gazelleri ile sevgiliye iltifatlar ederek onun ayaklarına sanki mücevher saçmaktadır. Onun gazelleri sevgiliyi övdüğü için değer kazanır ve şâirler arasında baş tacı edilir.

Baş –ayak kelimeleri arasında **tezat** vardır.

---

[112] Doğan, **a.g.e.**, s.196

**8-** Ma‘nâ-yı dil-pezîr ile şi‘rüm Rahîmîyâ

Bir sâde-rû güzel gibidür şûḫ u şîvekâr

*Ey Rahîmî, şiirim gönle hoş gelen manasıyla işveli, cilveli, sade yüzlü bir güzel gibidir.*

Rahîmî, kendi şiirini sevgilideki bazı özelliklere benzeterek övmektedir. Onun şiiri gösterişsiz, süssüz yani sadedir. Tıpkı sevgilinin yüzü gibidir.

Rahîmî'nin dîvânı incelendiğinde gerçekten de terkiplerin az, şiirlerin anlaşılır olduğu görülür. Mahallî ifadeler bolca yer alır.

Ma‘na-yı dil-pezîr ile şûh u şîvekâr, şi‘r ile sâde -rû kelimeleri arasında **Leff ü neşr** sanatı vardır.

Rahîmî kendine "Ey Rahîmî" diyerek **tecrid** sanatı yapmıştır.

**9-** Mahbûb ile Rahîmî şarâb-ı nihânı gör

Nâşînuñ ehl-i ‘aşḳa be-ġâyet yasaġı var

*Rahîmî, sevgili ile gizli şarabı gör. Neşet edenin aşk ehline son derece yasağı var.*

Mahbub, tasavvufî anlamıyla Allah'tır. Rahîmî, ilahî aşkın şarabını içerken yasaklanmaktadır.

**10-** Cân nice ḳatlana mey u mahbûba sûfiyâ

Dilde ḳarâr u sabr mı var elde iḫtiyâr

*Ey sûfî, şaraba ve sevgililere can daha nasıl katlansın? Dilde (gönülde) sabır, elde de ihtiyarım mı var?*

Âşık, aşkından dolayı çok eziyet çekmiş, helak olmuştur. Artık karar veremez, sabırsız bir haldedir. İçki içmek ve sevgiliyle uğraşmak için sağlıklı olmak gerekir.

### 2.1.44. Gazel 94: Dem-i ġamda lebüñ hecriyle yaşum ḳana dönmişdür

**Ciger tennûr-ı fürḳatde yanuḳ biryâna dönmişdür**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Gam zamanında dudağının hicranıyla gözyaşım kana, ciğer, ayrılık tandırında yanan kebaba dönmüştür.*

Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için gam, çekmektedir. Ciğeri adeta yanık kebaba benzemiştir. Kebap ateşte döndürülerek yapılır. “Döndü” kelimesi tevriyelidir. Âşık o derece aşk ateşiyle kavrulmuştur.

Tasavvufi anlamda sevgili Allah’tır. İnsanlar dünyaya gelmekle sevgiliden ayrılmışlardır. Ayrı kalmanın verdiği üzüntü ile yaşarlar. İnsan ayrıldığı sevgilisine öldükten sonra yine kavuşacaktır.

Ciğer kebaba benzetilerek **teşbih** yapılmıştır.

Ciğerin ayrılık sebebiyle kebaba benzetilmesi ve gözyaşının kana dönmesi ile **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

Dem-i gam ile tennûr-ı fürkat/ gözyaşı ile ciğer/ kan ile biryân kelimeleri arasında düzensiz **leff ü neşr** sanatı vardır.

**2-** Firâḳa düşmeyen bilmez nedür keyfiyyet-i hâlüm

Benüm esrâruma vâḳıf olan hayrâna dönmişdür

*Ayrılığa düşmeyen benim halimi anlamaz. Benim sırlarımı keşfeden de hayran olmuştur.*

Âşığın durumu toplumda çok iyi değildir. Halk onun halini görüp kınar, acır. Ama kendi halinin anlayacak olan kişinin aynı durumu yaşaması gerekir. Böylece onun hayran olunacak şeyler yaşadığını göreceklerdir.

Esrar, hayran, keyf kelimeleri arasında **tenasüb** vardır.

**3-** Başum ṭop eyledüm ayaġıña meydân-ı ‘aşḳuñda

Ümîd-i dest- bûsuñla ḳadüm çevgâna dönmişdür

*Başımı aşk meydanında ayağına top eyledim. Elini öpme ümidiyle boyum eğri değneğe dönmüştür.*

Âşık, aşk meydanında sevgiliye kavuşma, yaklaşama uğruna başını top yapmaya razıdır. Âşık yıllarca sevgiliye vuslat için çabalamış, amacına bir türlü ulaşamamıştır. İhtiyarlayıp kamburlaşmıştır.

Beyitte çevgân oyun tasvir edilir. Böylece çevgân oyunu oynayan sevgili değneyi tutunca aşığa dokunmuş olacaktır. Âşık çok istediği sevgilinin elini öpecektir. Âşık, sevgilinin eğlence aracı olmak istemektedir.

Âşığın boyu çevgâna, başı topa **teşbih** edilmiştir.

**4-** Gice sen şem‘a ḳarşu ṭutuşurken nâr-ı fürḳatde

Görüp üstüme şevḳıyla hemân pervâne dönmişdür

*Sen muma karşı ayrılık ateşiyle tutuşurken ben geceleyin hemen şevkle üstüme kelebek dönmüştür.*

Şem ve Pervâne, başlıca mazmunlardandır. Tasavvufta şem (mum) ve pervane mecazlarında âşık, pervane; mum da sevgilidir. Mumun yakıcı özeliği aşığın gönlündeki yanışı temsil eder. Mum geceleyin yanar. Hak âşığı geceler boyunca Allah’ı zikreder. Onun aşkından gözleri görmez olur. Pervâne de gözleri çok küçük olduğu için etrafı göremez. Geceleyin ışığın etrafından ayrılmaz. Mumun çevresinde olması aslında kendini ondan kurtaramayacak derecede cezbeye kapılmasındandır. Mutasavvıflar ışığa âşık olan pervanenin döne döne can vermesini örnek alırlar. Onlar da tasavvuf merhalelerinde devamlı uğraşırlar, nefislerinden kurtulup nura kavuşurlar. Âşık kendi varlığını mâşukta yok eder. Bu vahdet makamıdır.

**İstiâre** yolu ile sevgili “mum” kelimesi ile anlatılmıştır.

**5 -** Gam-ı Leylâ-yı zülfüñle Rahîmî olalı meftûn

Gezüp Mecnûn-ı ser-gerdânı bî-sâmâna dönmişdür

*Saçının karasının tasasıyla Rahîmî meftun olalı sermayesiz parasız gezen serseri Mecnun'a dönmüştür.*

Şâir, sevgilinin siyah saçlarının üzüntüsüyle serseri deliye benzer. Burada Leyla ve Mecnun tevriyeli olarak kullanılmış iki kelimedir. Rahîmî, dîvân edebiyatındaki bir aşk hikayesinin olan Leyla ile Mecnun'u **telmih** sanatı ile bize hatırlatmıştır. Sevgiliye olan aşkından dolayı parasız pulsuz gezen bir insan haline gelmiştir.

### 2.1.45. Gazel 95: Lebüñ şevḳıyla dem şimdi şarâb-ı ḫoş-güvâruñdur

**Ele kendü ayaġıyla gele zevḳ ol şikâruñdur**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Zaman şimdi dudağının arzusuyla hazmı kolay tatlı şarabın (zamanı)dır. Av, kendi ayağıyla ele geçince nasıl zevkli oluyorsa şarap da dudağının arzusuyla birleşince zevk veriyor.*

Âşık, sevgilinin şarap gibi lezzetli olan dudağının arzusu ile şarap ister. Ayak, kadeh anlamına da gelmektedir. **Tevriye** sanatı yapılmıştır. Âşığın eline kadehi aldığında sevgilinin dudağına kavuştuğunu düşünür. Sanki kendi ayağıyla gelen av gibidir.

“Ş”sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**2-** Rûḫ-ı yâre nazar ḳıl bâġ-ı ‘adni ‘aynuña alma

Ne seyrân ḳayısı ayva hemân ḫaṭṭ şimdi naruñdur

*Yarin yanağına bak, cennet bağını gözüne alma! Kayısı ve ayvaya ne bakıyorsun yüz şimdi narındır.*

Sevgilinin yüzü çeşitli meyvelere benzetilmiştir. Kayısı, ayva ve nara benzetilmiştir. Yüzündeki küçük tüyler sebebi ile ayvaya ve kayısıya, rengi sebebiyle nara benzetilmiştir. Cennet meyvelerinden de güzeldir.

Nâr kelimesini ateş anlamıyla düşünürsek dudaktaki ayva tüyleri(hat), âşığın ateşinin dumanından oluşmuştur.

Kayısı, ayva nar meyveleri ile **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**3 -** Gam-ı ferdâ içün endîşe çekme bu güni ḫoş gör

Yine virmek anuñdur lutf ol perverdigâruñdur

*Gelecek kaygısı için endişelenme, bu günü yaşa! Vermek ona aittir, cömertlik o rızık verenindir.*

İnsan için zaman, içinde bulunduğu andır. Geçmiş için üzüntü ya da gelecek kaygısı bu günün rahat yaşanmasını engeller. Şâir de bu düşünce ile gelecek endişesi çekilmemesini istiyor. Bugünün güzelliklerini veren Allah'tır, cömerttir yine verecektir.

Perverdigâr, lutuf, vermek kelimeleriyle **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**4-** Gülüp gül gibi sun gonca-lebüñ mahzûn-ı hicrâna

Şitânuñ şiddeti gitdi dem-i 'işret bahâruñdur

*Gül gibi gülüp gonca dudağını ayrılık mahzunlarına sun. Kışın şiddeti bitti; içme vakti artık baharındır.*

Gonca, gülün açılmamış halidir. Kapalıdır, etrafı yapraklarda çevrilidir. Âşık sevgilinin kendisine gülmesini, goncanın açılması gibi kendisine açılıp konuşmasını istemektedir. Çünkü sevgiliden ayrıdır, mahzundur.

İçki meclisleri kışın kapalı mekanlardır. Baharda ise açık alanlarda, kırlarda içilir. Kışın şiddeti geçince baharla beraber dışarı çıkılır.

Kışın insanlar mutsuzdur. Baharla beraber güneş ortaya çıkınca canlanıp neşelenirler. Şâir de sevgilinin bahar geldiği için mutlu olacağını ve kendisine gülüp konuşacağını düşünmektedir.

Gonca-leb , **teşbih-i beliğ**dir.

**5-** İdüpdür top-ı çerḫi himmetüñ çevgânı ser-gerdân

Erenler haḳḳıçün meydân bu gün sen şehriyâruñdur

*Gökyüzü topunu gayret değneğin sersem etti. Erenler hakkı için bugün meydan sen padişahındır.*

Âşığın sevgilisi padişahtır. Değneği ile gökyüzü topuna vurarak çevgan oynamaktadır.

Çerh, topa benzetilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**6-** Şeb-i fürḳatde ḫalḳa ḳarşu ḳaddüm dâle döndürdi

Baña bend eyleyen hep ‘ıḳd-ı zülf-i tâbdâruñdur

*Ayrılık gecesinde boyumu dala döndürdü. Beni bağlayan hep senin ışıklı saçının ipidir.*

Sevgilinin saçlarına inci dizilmiştir. Etrafa ışık saçar. Âşık sevgiliden ve onun güzel saçlarından ayrıdır. Bu ayrılık gecelerinde sevgilinin etrafa ışık saçan incili saçıyla saçındaki iplik âşığı kendine bağlar, aşığın elif gibi düzgün boyunu eğer, büker dal harfine döndürür.

Boy, dal harfine benzetilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**7-** Hayâl-i ḳaddine yeltendüñ ol serv-i hevâ- baḫşuñ

Sabâveş gel göñül yil ṭurma her dem rûzgâruñdur

*O arzu veren servi boylu sevgilinin boyunu hayal etmeye yeltendin. Saba rüzgarı gibi gel, durma gönül yel durma, her an senin rüzgarındır.*

Âşık, sevgiliyi her zaman göremez ama her an onu hayal edebilir. Sevgilinin boyunu hayal etmek ister. Fakat sevgili o kadar uzundur ki servi ağacı gibidir. Servi ağacı bütün ağaçlardan uzundur. Başında da rüzgar durmadan eser.

Rüzgar zaman anlamına da gelir, **tevriyeli** olarak kullanılmıştır.

**8-** Esîr-i zülfüñ olduġumı rüsvâ eyledi ḫalḳa

Baña bu bendi geçmeklik yine ol nâbe- kâruñdur

*Saçının esiri olduğumu halka açıkladı. Bana bu engeli geçmek de yine o hayırsızındır.*

Âşık, sevgilinin saçının esiri olmuştur. Saç örgülüdür ve uzundur. Esirler de halka halka zincirlere bağlanır. Âşık saç bendini aşarak sevgilinin yüzüne ulaşabilir. Âşığın durumunu halka açıklayan kişi sevgilidir. Âşık bu engeli aşıp yine sevgilinin kendine kavuşacaktır.

Tasavvuftaki saç kesreti engelini aşıp vahdet olan yüze ulaşacak bir sâliki anlatmaktadır.

**9-** Rikâbuñdan Rahîmî sâye gibi bir gün ayrılmaz

Vefâ yolında ol sâbit- ḳadem bir ḫâksâruñdur

*Rahîmî, gölge gibi bir gün bile huzurundan ayrılmaz. O vefa yolunda sebat etmiş bir perişan hallidir.*

Rahîmî, aşkında vefakar biridir. Sevgilinin önünden ayrılmaz, onu gölge gibi takip eder. Sevgili için toprakla beraber olmuştur, sevgili de o toprağa basmaktadır.

"R"sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

**2.1.46. Gazel 96: Nihân oldı gözümden la'l-i nâbüñ niçe demlerdür**

**Yaḳar ġam câmı ben mest-i ḫarâbuñ niçe demlerdür**

(Mefâ'îlün /mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün)

*Senin kıpkırmızı katıksız (dudağın) nice zamandır gözümden saklanır oldu. Gam, tasa kadehi ben, senin hasretinden harap olmuş nice zamandır yakıp kavuruyor.*

Âşık için sevgilinin dudağı âb-ı hayattır. Onu göremeyince hasretinden yanıp kavrulur. İnsan uzun süre su içemezse gerçekten hararetten kavrulur. Âşık kendini kadehe de benzetmektedir. Uzun zamandır şarapla dolmayınca ona hasret duyup harap olmuştur.

Mest, dem, câm, la'l kelimeleri içki ile ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**2-** Lebüñ esrârınuñ cânıyla ben hayrânıyam cânâ

Anuñçün añmazam adın şarâbuñ niçe demlerdür

*Senin dudağının sırlarıyla canım hayran olduğu için şarabın adını nice zamandır anmıyorum.*

Âşık, sevgilinin dudağını keşfedeli şarabın kendini değil adını bile ağzına almaz. Onun dudaklarını şaraptan daha güzel, daha çok kendinden geçmesini sağlayan bir can bahşedici bulmuştur.

Esrar; dilber dudağıdır yani lebdir, hayran esrar sarhoşluğudur. **Tenasüb** sanatı vardır.

**3-** Gam-ı ferdâyı añma dem bu demdür ḫurrem ol diyüp

Sözi gûşumda yir eyler rikâbuñ niçe demlerdür

*Sevgilinin huzurundayken (onun):"Gelecek kaygısını düşünme, an bu andır, neşelen, eğlen!" demesi nice zamandır kulağımda yer etmiş.*

Sevgili hayattan zevk alan, her olaydan mutlu olan, kendine güvenen biridir. Âşık ise her zaman üzüntülü olan, ayrılık derdinden muzdarip hüzünlü biridir. Sevgili aşığı huzuruna kabul ettiği bir anda onun hala üzüntülü olduğunu görünce, geleceği düşünme anı yaşa, tenbihinde bulunur. Âşık ise vuslat anlarının kısa olduğunu bilir, sonunda yine ayrılık yaşayacağını hatırlayarak bulunduğu anın tadını çıkaramaz. Âşık da sevgilinin yanından ayrılmıştır, sevgilinin o sözlerini bir türlü unutamaz.

Dem kelimesinde **tekrir** sanatı yapılmıştır.

**4-** Rahîmî su gibi aġlar sabâveş âh idüp her dem

Niç'itsün görmedi ḫâk-i cenâbuñ niçe demlerdür

*Rahîmî her zaman seher yeli gibi inleyip su gibi ağlıyor. (Çünkü) sen hazretin toprağını ne zamandır görmüyor.*

Şâir, sevgili için ağlayıp inleyerek rüzgarın çıkardığı ses gibi sesler çıkarır. Sevgilinin yurduna uzun zamandır girememiş, toprağını görememiştir. Rüzgar ve su toprağı besler, onun için faydalıdır. Âşık, kendini düşündüğü gibi sevgiliyi de düşünmektedir.

Rahîmî'nin su gibi ağlamasında **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

**2.1.47. Gazel 97: Benüm ‘îd-i hümâyûnum senüñ seyr-i cemâlüñdür**

**Gözüme ġurre ey meh-rû iki ġarrâ hilâlüñdür**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün)

*Benim kutlu bayramım senin güzelliğini seyretmektir. Ey ay yüzlü, senin iki kara hilal (gibi kaşın)in benim gözüme parlaklıktır.*

Bayramın gelmesi ayın görülmesi ile anlaşılır. Ayın ilk hali görüldü ise bayram başlar. Âşık sevgilinin yüzünü seyreder. Onun hilale benzeyen kara kaşlarını görmek bayram gibi gelmektedir.

Gurre ve garrâ kelimelerinde **cinas** sanatı vardır. Sevgiliye ay yüzlü denilerek **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**2-** Bu gün ḳadd-i hilâl-i ‘îd reşk -i ebruvânuñdur

Leṭâfet bâġına revnâḳ viren mevzûn nihâlüñdür

*Bugün bayram hilalinin boyu kaşlarını kıskanmasıdır (kıskanarak ortaya çıkar). Zariflik bahçesine güzellik veren de senin düzgün, taze fidana benzeyen boyundur.*

Bayram hilali sevgilinin hilal gibi kaşlarını kıskanır. Sevgilinin fidan gibi boyu da bahçeleri güzelleştirir. O nazik, latiftir. Bulunduğu yeri etkileyerek güzelleştirir.

Sevgilinin boyu nihale yani fidana benzetilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıştır.

Bayram hilalinin sevgilinin kaşlarını kıskanması ile **teşhis** sanatı yapılmıştır.

**3-** Haduñsuz ‘îd Mushaf haḳḳı içün rûz-ı ‘îd olur

Huceste fâl hem âyât-ı rahmet ḫaṭṭ u ḫâlüñdür

*Mushaf hakkı için yüzünsüz bayram (nasıl) bayram günü olur? Hayırlı talih ve rahmet ayetleri ayva tüyleri ve benindir.*

Sevgilinin yüzü aya benzer. Bayram ayın hilal hali ile anlaşılır. Sevgilinin yüzünü göremeyince bayram başlamaz. Âşığa göre sevgilinin yüzünü göremediği bayram, bayram değildir. Âşık sevgiliyi görünce kendini talihli görür.

Sevgilinin beyaz yüzü sayfaya benzer. Onun yüzünde bulunan benler bu sayfadaki yazının noktalarıdır. Ayva tüyleri de yazılardır. Sevgili merhamet ederek âşığa yüzünü gösterir, ona bakar. Âşığa sevgilinin yüzünü ve yazıdaki noktalara benzer benlerini görmek Kurân-ı Kerim 'deki rahmet ayetlerini okumak gibi uğurlu gelir. Mushaf, sahifeler anlamına gelen Kuran'ın bir adıdır.

Mushaf, rahmet, âyet, hat kelimeleri Kur'an ile ilgili kelimelerdir. Dolayısıyla **tenasüb** sanatı yapılmıştır.

**4-** Şeb-i ḳadri bu ben Mecnûnuñuñ Leylâ-yı zülfüñdür

Mübârek 'îd –ı ferḫundem mevâ'îd-i visâlüñdür

*Ben Mecnun'un Kadir gecesi sen Leyla'nın siyah saçlarıdır. Senin kavuşma zamanların benim mübarek bayramımdır.*

Sevgilinin saçı, uzunluğu ve siyah rengi sebebiyle geceye benzer. Kadir gecesi, Ramazan ayının son on gününde aranılması istenen ama 27. gecesi olduğu konusunda ittifak edilen kutsal bir gecedir. Kadir gecesinden birkaç gün sonra da Ramazan bayramı gelir.

Âşık, Leyla'ya benzettiği sevgiliye kavuşunca onun Kadir gecesi başlar. Çünkü "leyl" gece anlamına gelir. Bu günlerden sonra da bayram gelir. Âşık için zaten sevgiliye kavuşmak bayram sayılır.

Leylâ ile Mecnûn hikayesine **telmih** yapılmıştır.

Mübarek, Kadir, bayram kelimelerinde **tenasüb** sanatı vardır.

**5-** Beni sahrâya salan su gibi ḫadduñ ḫayâlidür

Vefâ ṭaġında ser-mest eyleyen çeşm-i ġazâlüñdür

*Beni su gibi çöle salan yüzünün hayalidir. Vefâ dağında sarhoş gezdiren de iri, güzel (ceylana benzeyen ) gözlerindir.*

Sevgili âşığa hiç yüz vermez. Evinin etrafında dolaşsa bile ona bakmaz, yüzüne hasret bırakır. Âşık sevgiliye vefa hisleriyle o kadar dolu ve ona o kadar bağlıdır ki onun yüzünü hayal edince kendinden geçer kendini çöllere düşmüş hisseder. Çöle düşen bir insan su hasretiyle serap görmeye başlar. Âşığın serabı sevgilinin güzel yüzüdür.

Sevgilinin iri, güzel gözleri bakışlarıyla aşığı sarhoş eder. Sevgilinin âhuya benzeyen gözlerini gören âşık, kendinin dağlarda gezdiğini hayal eder. Fakat bütün bunlar olurken âşık sevgilinin kapısından ayrılmamıştır.

Sahra, dağ, gazal kelimeleri ile **Mecnun**'a telmih yapılmıştır.

Çeşm-i gazal ile (ceylan gözlü) **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**6-**Ba'îd olsun nüḫûset ey ḳamer baḫt-ı sa'îdüñdür

Şeref viren cihâna mihr-i hüsn-i bâ-kemâlüñdür

*Ey ay (yüzlü güzel), uğursuzluk senden uzak olsun, kısmetin yüksek olsun! Dünyaya şeref veren senin olgunluk dolu güzelliğinin güneşidir.*

Şâir, sevgilinin güzelliğinin güneşinin dünyaya şeref verdiğini **mübâlağa** ile anlatmıştır. Sevgiliye ay, denilerek **açık istiâre** sanatı yapılmıtır.

**7-** Rahîmî sanma ṭâli' oldı çerh üzre hilâl-i 'îd

O mâhuñ ḳaşı fikriyle olan nâzük ḫayâlüñdür

*Ey Rahîmî sanma ki gökyüzünde bayram hilali doğdu. (O gördüğün) o ay yüzlünün kaşının düşüncesiyle oluşan nazik hayalidir.*

Âşık, her an sevgiliyi görmek arzusundadır. Göremese de hayaliyle avunur. Onun hilale benzer kaşlarını hayal edince de bayram gelmiş gibi sevinir. Sevgili narin, kibardır. Onun hayalindeki hali bile o derece naziktir.

Edebiyatta sevgilinin kaşları bayram hilaline benzetilir. **Teşbih** sanatı vardır.

Çerh, hilâl, mâh, îd kelimeleri bayramla ilgili kelimelerdir, **tenasüb** sanatı vardır.

### 2.1.48. Gazel 98: Kapuñsuz ġayrınuñ ġayrı diyârı var benüm yoḳdur

**Olaruñ senden özge özge yârı var benüm yoḳdur**

(Mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün / mefâ‘îlün/ mefâ‘îlün)

*Başkalarının senin kapın olmadan gideceği yer vardır ama benim yoktur. Onların senden başka başka sevgilileri vardır ama benim yoktur.*

Âşık, sevgilisine: “Benim senden başka gidecek ne kapım var, ne de senden başka sevgilim var.” diyerek ona olan bağlılığını anlatmıştır. Rakiplerinin ise başka sevgilileri, gidecek başka kapıları bulunur. Onlar sevgiliye vefâlı değillerdir.

Diyâr ve yâr kelimelerinde **cinas** sanatı vardır.

Özge kelimesi tekrarlanarak **tekrir** sanatı yapılmıştır.

**2-** Beñüm sen Yûsuf-ı gül-çihre ile oldı bâzârum

O ġayra müşteri çoḳ kâr-bârı var benüm yoḳdur

*Benim alış-verişim sen gül çehreli Yusuf (gibi) oldu. Başkalarına çok gelir getiren müşteri vardır ama benim yoktur.*

Hz. Yusuf, dîvân şiirinde en çok adı anılan peygamberledendir. Hârikulade güzelliği ile sevgili çoğu zaman ona benzetilir.

Yakup peygamberin oğlu olan Hz. Yusuf, kendisini kıskanan kardeşleri tarafından bir kuyuya bırakılmıştır. Yusuf kuyudan su almak isteyen bir kervanın sakasının kovası ile çıkmıştır. Yusuf’u uzaktan izleyen kardeşleri onu değersiz birkaç dirhem karşılığında kervana satarlar. Kervan Mısır’a gidince Yusuf’u ağırlığınca altın karşılığında Mısır Azizine satarlar.

Hz.Yusuf’un ilk satıştaki fiyatı birkaç dirhem olsa da gerçek değeri sonradan anlaşılmıştır. Âşığın sevgilisi de Yusuf gibi güzeldir, değerlidir. Başkalarının alış-verişlerinde karları çok olabilir ama âşığınki kadar değerli sevgilileri yoktur.

Hz. Yusuf ve onun kıssası hatırlatıldığı için **telmih** sanatı vardır.

Pazar, müşteri, kâr-bâr kelimeleri aışverişi anlatan kelimelerdir, dolayısıyla **tenâsüb** sanatı vardır.

**3-** Benüm gözümde göñlümde ḫayâl-i câm-ı la‘lüñdür

Velî gayruñ şarâb-ı ḫoş-güvârı var benüm yoḳdur

*Benim gözümde (de) gönlümde (de) kadeh renkli dudağının hayali vardır. Başkalarının lezzetli hazmı kolay şarapları vardır. Ama benim (senin dudağından başka) şarabım yoktur.*

Âşığın gözleri çok ağlamaktan dolayı kanlanmıştır. Göz de cam kadehe benzer. Aynı zamanda âşığın hayalinden sevgilinin kırmızı renkli, şaraba benzer dudakları hiç gitmez. Başkalarının tadı güzel, gerçek şarapları olabilir. Ama âşık için sevgilinin dudağından daha güzel şarap yoktur. İstemez de.

“G” sesinde **aliterasyon** sanatı vardır. Var ve yok kelimeleri arasında **tezat** sanatı yapılmıştır.

**4-** Gözümden çıḳdı yaşum gibi bu dünyâ vü mâ-fihâ

Anuñ bir ġayrıdan ümmîd-vârı benüm yoḳdur

*Bu dünya ve içindekiler yaşın gözümden akması gibi gözümden çıktı. Onun bir başkasından ümidi var benim yoktur.*

Bu dünya ve içindekiler kesret alemidir. Bunlar mal, mülk, makam gibi gönül çeldirici şeylerdir. Âşık için gelip geçici olan her şey göz yaşı gibi gözünden çıkmıştır. Âşık yalnız sevgiliden ümitlidir. Başkaları gibi değişik ümitler peşinde değildir.

Gözümden çıktı, **mecaz** olarak kullanılmıştır.

**5-** Ümîdüm devhâsı bâġ-ı murâdum âsitânuñdur

Cihân bâġına anun bâġ hezârı var benüm yoḳdur

*Ümidimin ulu ağacı, muradımın bağı (senin) eşiğindir. Onun dünya bağında binlerce bağı var ama benim yoktur.*

Âşık kendine sevgiliden başka güzellik, arzu aramaz. Ona göre sevgiliye kavuşma ümidi büyük bir ağaç, sevgilinin eşiği isteklerinin bahçesidir. Başkalarının dünyada binlerce bağı bahçesi olabilir. Sevgiliden uzakta bulunan güzellikler, eğlence yerleri âşık için çok da önemli değildir. Cihân bağı, **teşbîh-i beliğ**dir.

Bağ kelimesinde **tekrir** sanatı vardır.

6- Taġıtdum sabr u ârâmı saçuñ gibi perîşânum

Anuñ ḫâl-i mu‘anberveş ḳarârı var benüm yoḳdur

*Sabrımı ve kararımı saçın gibi dağıttım, (bu yüzden) perişanım. Onun anber gibi güzel kokan beni var, benim yoktur.*

Âşık, bir çok ezâ cefâya katlanmış sabrının son noktasına dayanmıştır. Sevgilinin saçları gibi kendi de dağılmıştır. Sevgilinin yüzünde güzel kokulu beni vardır. Ben renk ve kokusu yönünden anbere benzetilir. Dağınık saçlar sevgilinin yüzündeki bende karar kılıp ona yaklaşırken âşık sevgiliye yaklaşamamaktadır.

Dağıtmak ve karar (kılmak )kelimeleri ile var ve yok kelimeleri **tezat**tır.

7- Görüp la‘lüñi ol hem sen nedendür bezl-i cân itmez

Anuñ varsa elinde iḫtiyârı var benüm yoḳdur

*Senin la‘l gibi kırmızı dudağını görür de insan nasıl canını vermez? Onun elinde seçme şansı varsa (da) benim yoktur.*

Sevgilinin dudağı can bağışlar. Âşık için hayat kaynağıdır. Onu görenler canlarını dahi verirler çünkü sevgili kıpkırmızı dudağıyla can dağıtır, âşığa yeniden hayat verir. Dudak âşığın canına can katar, âşık da ona can verir.

Sevgilinin dudağını görenlerin can vermesinde **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

8- Kapuñı hem ṭapuñı terk iden dünyâ- perestânuñ

Varur her şehre hem bir şehriyârı var benüm yoḳdur

*Senin kapını ve tapunu terk eden, dünyayı taparcasına sevenler her şehre varırlar ve (orada ) hükümdarlar edinirler. Benimse (senden başka ) yoktur.*

Âşık, rakipleri ile kendisini kıyaslamaktadır. Rakipler sevgiliye bir süre yalvardıktan sonra ondan bir karşılık alamamışlar. Onun kapısını, yurdunu terk edip başka memleketlerde başka sevgililer bulmuşlardır. Âşığa göre onlar dünyaya tapan, mutlaka karşılık bekleyen kişilerdir. Gerçek aşkta karşılık beklenmez, vefâ âşığın en önemli düsturudur. Son nefes verilinceye kadar sevgilinin yurdu, onun kapısı terk edilmez.

9- Rahîmîyem benem ‘âlemde senden ġayrı kimsem yoḳ

Olaruñ niçe şâh-ı bî-şümârı var benüm yoḳdur

*Rahîmîyim, benim dünyada senden başka kimsem yoktur. Onların (Rakiplerin) nice sayısız, hesapsız (sevdikleri) vardır, (ama) benim yoktur.*

Âşığın gözü sevgiliden başka kimseyi görmediği için başka dostları, arkadaşları da yoktur. Kendine arkadaş, dost olarak sevgiliyi seçmiştir. Başkalarının sayısız şahları vardır. Rakipleri bir çok sevgiliyi aynı anda sevebilmektedir. Âşık, kendi sevgilisinden başka padişah tanımaz.Vefa ancak onda vardır.

Şâir âlemde senden başka kimsem yok, diyerek **mübâlağa** yapmıştır.

### 2.1.49. Gazel 99: Felek cevr eylemekde döne döne yâra dönmişdür

**O meh mihr itmemekde çerḫ-i pür-ġaddâra dönmişdür**

(Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün /mefâ‘îlün)

*(Felek (dünya) döne döne eziyet etmekte sevgiliye dönmüştür. O ay (gibi sevgili de ) şefkat etmemekte gaddar dünyaya dönmüştür.*

Birinci mısradaki “döne döne “ kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Dünya gerçekten döner. Çerh, âşığa kötü talih getirir. Verdiği sözde durmayıp dönen sevgili gibidir. Dünya ve sevgili, aşığa eziyet etmekte birbirlerine benzemektedirler. Ay gibi beyaz yüzlü, güzel olan sevgili âşığa merhamet etmez, hercâi olduğu için ona her zaman gözükmez. Gerçekte de ay bir gözükür bir gözükmez.

Mihr, güneş anlamına da gelmektedir. Beyitte kastedilmeyen anlamından dolayı ayla ilgisinden dolayı **iham-ı tenâsüb** vardır.

**2-** Tenüm ḳanlu yaşumla âl fânûs-ı ḫayâl oldı

İçinde dil yanar san şem‘-i pür-envâra dönmişdür

*Tenim akan kanlı gözyaşımla hayalden kırmızı bir fânusa benzedi. İçinde gönül yanar, nurlu bir muma dönmüştür.*

Fânus-ı hayâl; muşamba, ince ipekliden veya kağıttan yapılmış üstü resimli fenerdir. Mumun ısısıyla döndükçe üzerindeki resimler ve renkli camlar duvarlarda şekiller gösterir. Mecazen dünya manasına gelir. Çok zayıf insana hayal-i fener denir.[113]

Âşık, bedenini içinde aşk ateşi yanan cam bir kaba yani eski zamanlarda kullanılan kandile benzetmiştir. Kandildeki ateş sebebiyle etrafa kırmızı renkli ışık yayılmaktadır. Âşığın da gönlü etrafına ışık yayan mum gibi yanmaktadır. Kanlı gözyaşları da eriyen mumdan dökülen damlalara benzer.

Şâirin teninin kırmızı bir fanusa benzemesi **mübâlağa**dır.

---

[113] **Büyük Türk Klasikleri**, C.IV, Ötüken- Söğüt Yay., İst.1987, s.422

Gönül muma benzetilmiştir.

**3-** Çevirdi başumı çerḫ atdı noḳṭa gibi ortaya

Kıyı çizmekde gûyâ kendü bir pergâra dönmişdür

*Felek başımı çevirdi nokta gibi ortaya attı. Kendi bir pergele dönmüş kıyı çevirmektedir.*

Pergelin bir ayağı ortadaki noktada sabittir. Diğer ayağıyla çizim yapar. İşte felek de aşığın başında dönmektedir. Onu ortaya atarak kötü talih getirerek çizim yapmaktadır. Başka bir deyişle aşıkla uğraşmaktadır. Felek normalde de dönmektedir.

Beyitte Hz.Mevlânâ'nın "İnsan pergel gibi olmalı,bir ayağıyla ait olduğu yere basmalı, diğeriyle tüm evreni dolaşmalı." Sözüne **telmih** yapılmıştır. Çünkü bundan sonraki beyitte de Mevlevî ve semadan bahsedilmektedir.

Çerh, pergele benzetilerek **teşbih** yapılmıştır.

**4-** Yanup pervâneveş dil Mevlevî gibi semâ' eyler

Senün şevḳüñle ara nâra yanmış ara dönmişdür

*Gönül pervane gibi yanıp Mevlevi gibi sema eder. Senin şevkinle meydan ateş yanan yere dönmüştür.*

Mevlevî tarikatında musikî eşliğinde ve cezbe halinde dönme olan "sema"da sol ayak hareketsiz durur kollar açılarak sola doğru dönülür. Bu, göklerin usul içinde sürekli döndüğünü ve her şeyin devrettiğini simgeler. Rahîmî, Mevlânâ ve Mevlevîlîkle ilgili terimleri şiirlerinde kullanmaktadır. Rahîmî, bir Mevlevî dergahının bulunduğu Kütahya'da yaşamıştır.

Dervişler, sema ederek dönerler. Allah aşkından dolayı yanmışlardır. Âşığın gönlü de sevgiliye olan aşkından dolayı pervane gibi dönmektedir. Kelebekler de ateşin etrafında ona olan aşklarından dolayı döner ve en sonunda ateşe atlayarak ölür.

Gönlün Mevlevî gibi sema etmesi **teşbihtir.**

Mevlevîlerin dönerek sema etmelerine **telmih** yapılmıştır.

**5-**Yaşum ḳapuñdan ırmaġ eyleme ey ‘ârız-ı dil-cû

Cinân bağında “tecrî taḥteha’l-enhâr”a dönmişdür

*Ey gönül çeken yanak! Gözyaşımı, kapından akan ırmak etme. (Zîra) cennet bahçesinde “altlarından ırmaklar akan”*[114] *a dönmüştür.*

Âşık, sevgiliye olan hasretinden ötürü okadar çok ağlamaktadır ki ondan gözyaşlarının bir ırmağa dönerek sevgilinin kapısının önünden geçeceğini ima etmektedir. Kur’an-Kerim de cennet tasvir edilirken “altlarından ırmaklar akan evler”anlatılır. Âşık bu ayeti hatırlatırken sevgilinin evinin, yurdunun bulunduğu yeri de cennete benzetmektedir.

Beyitte **iktibas** sanatı yapılmıştır. İktibas; bir şâir veya nâsirin kendi eserine âyet veya hadislerden birini katmasıdır.[115]

**6-** Dilüm miḳrâz-ı cevrüñ pâre pâre eyledi ḳat ḳat

Çevürmedi yüzin sanma ki ol avara dönmişdür

*Eziyet makasın gönlümü kat kat parçaladı. Gönlüm buna rağmen yüzünü çevirmedi, onun adi olduğunu sanma!*

Âşığın gönlü, sevgilinin eziyetleriyle paramparça olsa da o bayağılık edip sevgiliden yüz çevirmez. Sonuna kadar ondan aşk dilenmeye devam eder. Çünkü o vefalı bir kişidir. Bir zarar geldi diye bırakıp gitmez. Bir gün mutlaka sevgili tarafından aşkına karşılık verileceği ümidi duyar. Pâre ve kat kelimeleri **tekrir** sanatı ile tekrar edilmiştir.

---

[114] Bakara sûresi 25. âyet
[115] Bilgegil, **a.g.e.,** s.268

**7-** Kadeh mey-gûn lebüñ öpdükce cânum çizginür durmaz

Niçe demdür ki sâġar gibi olavara dönmişdür

*Kadeh, şarap renkli dudağını öptükçe içim gider. Nice zamandır içki bardağı gibi olavara dönmüştür.*

Âşık, şarap kadehi olmak istemektedir. Sevgilinin dudağını öpme arzusu duyan aşık bir türlü bunu başaramaz. Aşk meclisindeki sevgili içki içerken kadeh onun dudağını öpmektedir. Bu da âşığı kıskandırır. Kadeh içki meclisinde elden ele dolaşır. Âşık da aşk sorhoşu olmuştur. Oradan oraya gidip gelen avare bir hale gelmiştir.

Kadeh, mey-gun, leb kelimeleri birbiri ile uyumludur, **tenasüb** sanatı vardır.

**8-** Rahîmî hasret-i mey-gûn-ı la‘l-i yâr ile dâ’im

Ciger pür-ḫûn cân bir sâġar-ı devvâra dönmişdür

*Rahîmî; sevgilinin şarap renkli dudağının hasretiyle daima ciğeri kan dolmuş, canı da dönen bir kadeh gibidir.*

Ciğerin kan olması büyük bir ızdırap sebebiyledir. Ciğer madde olan kanın da kaynağıdır. Sevgilinin dudağı da kan gibi kırmızı renklidir. Rahîmî kendini ciğeri kan dolmuş, canı da dönen kadehe benzeterek üzüntüden içinin kan ağladığını anlatmaktadır.

Cân, dönen bir kadehe **teşbih** edilmiştir.

### 2.1.50. Gazel 100: Açılup her ẖâr ile ol ġonca-leb dil-ber yürür

**Âh kim ben bülbül-i pür-zâra cevr eyler yürür**

(Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün /fâ‘ilâtün)

*O gonca dudaklı, gönül alan sevgili, açılıp her bir dikeniyle (öyle bir) yürür ki bu yürüyüşüyle ben inleyen bülbüle eziyet eder.*

Goncaya benzeyen sevgili, dikene benzeyen rakipleri ile yürüyerek aşığa eziyet eder. Gonca, kapalıdır. İçindeki güzellikler daha ortaya çıkmamıştır. Açıldığında gül olur, güzellikleri ortaya çıkar.

Açılmak, kelimesini sessizken konuşmaya başlamak olarak da anlayabiliriz. Sevgili âşığa yüz vermediği gibi onunla konuşmaz da. Rakipleriyle ise konuşur, âşığı kıskandırır. Âşık, sevgilinin rakiplerine yüz vermesinden dolayı üzülür ve güle hasret kalan dertli bülbül gibi ağlayıp inler.

**İstiâre** vardır. Bülbül, âşık yerine, diken rakip yerine kullanılmıştır.

Gonca-leb (dudak) tamlamasıyla **teşbih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**2-** Pîç-i zülfüñ ḫaṭṭuñ ile ḫaddüñe itmiş hücûm

San aḳın içün bu dîn iḳlîmine kâfer yürür

*Saçının kıvrımı yanağına ve yanağındaki tüylere hücum etmiş. Sanki müslüman bir ülkeye kafirler akın etmek için saldırıyor.*

Sevgilinin siyah renkli saçı kıvrılarak yüzüne ve dudaklarına düşer. Ayva tüyleri yeşil rengi andırır. Yanak, beyazlığı sebebiyle İslama; saç da karalığı sebebiyle küfre, inkara benzetilir. Ayva tüylerinin yeşil rengi de müslüman bir ülkenin bayrağına benzer. Saçın yanak üzerinde kıvrılması son derece normaldir. Ancak şâir bunu şâirane bir sebeple açıkladığı için **hüsn-i talil sanatı** vardır.

**3 -** Devlet-i ‘aşḳuñda âh u eşküm oldı hem-demüm

Şâh-ı iḳlîm-i ġamem yanumca çoḳ ‘asker yürür

*Aşkının devletinde inleyişlerim ve gözyaşım bana arkadaş oldu (onlarla ayrı-gayrı kalmadı). Gam ülkesinin padişahıyım, benimle yürüyecek askerim çoktur.*

Âşık için sevgiliye duyduğu aşk, bir ülkedir. Onun aşkının sembolü çektiği gamlardır. Âşık gam ülkesinin padişahıdır. Her padişahın askeri olur ve bu o padişahın gücünü gösterir. Gözyaşları, çektiği âhlar âşığa dost olmuştur. Ona aşkını kazanma uğrunda askerlik yapmaktadırlar.

Âh ve gözyaşları **teşhis** edilerek dosta benzetilmiştir. Gam bir ülkeye benzetilerek **tebih-i beliğ** sanatı yapılmıştır.

**4-** Baş ḳoşaldan ġamze-i ḫûn-rîz-i yâre çeşm-i yâr

Cân u ser virmek içün gökce nice server yürür

*Sevgilinin gözü sevgilinin kan dökücü yan bakışına başkoşalıdan beri nice önder, canını ve başını vermek için yürür.*

Gamze, sevgilinin süzgün ve manalı bakışıdır. Divân şiirinde gamze ok ve kılıca benzetilir. Âşığın ciğerini, gönlünü yaralar ya da ölümüne sebep olur. Bu yüzden kan dökücüdür. Sevgilini gözü de ok gibi kirpiklerle kan dökücüdür. Sevgilinin gözüyle süzgün bakışı âşığın kanını dökmede birbiri ile yarışır. Sonunda can ve baş vermek de olsa pek çok kişi sevgilinin gözüne girmek, onun bir bakışını üzerine çekmek için yürür.

Sevgilinin bakışları ile gözleri kan dökücü bir insana benzetilerek **teşhis** edilmiştir.

Ser virmek ve server kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

**5-** Karşu dûr itme Rahîmîyi rikâbuñdan şehâ

Sen ‘âlî-şânuñ öñünce sanki ol ḳanber yürür

*Ey padişah, Rahimi'yi karşı(ından )uzaklaştırma, huzurundan etme. Sanki sen şânı yücenin (Ali'nin) önünde o Kanber vardır.*

Sevgili şanı yüce bir padişahtır. Padişahların yanına herkes yaklaşamaz, dilenciler, kullar uzaklaştırılır. Rahîmî ise en yüce padişah olan sevgilinin önünde haddini bilerek onun karşısında bir kul olduğunu hatırlıyor.

Karşu dûr kelimesi **tevriye** sanatı ile karşıdır anlamına da gelir,“Rahîmî'yi huzurundan etme, o buna karşıdır.” ifadesini de anlayabiliriz

Kanber Hz. Ali'nin kölesidir ve beyitte geçen “âli” kelimesinde **cinas** sanatı ile Hz. Ali'ye de **telmih** yapışmıştır.

## SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmaya temel teşkil eden eser, Prof. Dr. Ahmet Mermer'in "Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı" adlı kitabıdır. Prof. Dr. Ahmet Mermer eserinde, Rahîmî Dîvânı'nın Bitish Museum Or.1149'da kayıtlı olan nüshasının tam olduğu bildirmiş ve o eserin transkiribini yapmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Kitaplığındaki nüshasında şiirlerin eksik olduğunu gördük.

Rahîmî, yalnız Ahdî tezkiresinde adı geçen hakkında başka bilgimiz olmayan bir şâirdir. Prof. Dr. Ahmet Mermer, Kütahyalı Rahîmî'nin bilinen tek eseri olan dîvânının tam ve mükemmel nüshasını yurt dışında bularak bilim dünyasına kazandırmıştır.

Klasik Türk Edebiyatımız, asırlar öncesinde büyük bir medeniyetin sanat mahsûlü olarak ortaya çıkmıştır. Bir çok kişi tarafından ise yalnız havas edebiyatıdır, denilerek eleştirilmiştir. Dilinin ağır olması, terkiplerin anlaşılmazlığı bahane edilerek bir kültür mirası adeta reddedilmiştir. Türk Diline Arapça ve Farsça'dan kelimelerin girmesi, dinî ortaklık ve coğrafî yakınlık sebebiyle olağan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu kelimeler milli gramerin içine malzeme olarak yerleşmiş, bir nevi millîleşerek dil zenginlemiştir. Bir insan, nasıl bildiği kelimeler kadar düşünür ve hayal ederse bir millet de kendine has biçimde, olduğu gibi almayıp kendine uygun olarak geliştirdiği dilinin büyüklüğü kadar değer kazanır.

Günümüzde yabancı dil öğrenmek için tabiri caizse "millî bir seferberlik" halindeyken asırlar öncesinde alınan eğitim ve kültürün gereği olarak ortaya koyulan, sanatlarla işlenmiş bir edebiyatın bugünün bakış açısıyla eleştirilmesi yanlıştır.

Edebiyat, bir milleti tarihî ve sosyolojik olarak tanımamızı, kültürüne ait birçok unsurlarını öğrenmemizi sağlar. Dîvân edebiyatını tanıdığımızda bir toplumun altı yüzyıllık gelişimini de tanıklık etmiş oluruz.

Tez konumuzu Klasik Türk Edebiyatından önemli bir türü olan gazelin şerhi olarak seçtiğimizde, Kütahyalı bir şâir olan Rahîmî'nin dîvânını şerh etmek istedik. Böylece dîvân şiiri ile uzun süre meşgul olarak, aldığımız eğitimin temelleri üzerine bir şeyler bina etmeye, en önemlisi kültür mirasımıza biraz daha sahip çıkacak önce

tanımaya, daha iyi öğrenmeye sonra da Türk edebiyatına ilgi duyanların hizmetine sunmaya karar verdik.

Rahîmî Dîvânı, Rahîmî'nin bilinen tek eseridir. Dîvânının en önemli özelliği bir dîbâcesinin olmasıdır.Türk Edebiyatında çok az şair dîvânına dîbâce koymuştur. Şimdiye kadar 38 şairin dîvânında dîbâce olduğu bilinirken Rahîmî ile bu sayı 39 olmuştur. Dîbâce mensur-manzumdur. Besmele beyti ile başlar, Allah'a hamd ve Peygambere övgü, Kütahya'nın medhi, Kendisinin de Kütahyalı olduğu ve öğrenimi hakında bilgi, II. Selim hakkında övgü dolu sözlerle devam eder.

Dîvânda dîbâceden sonra kasideler başlar. Dîvân edebiyatı geleneği içinde genellikle tevhid, na't gibi dinî konulu şiirler yer alır. Ancak Rahîmî'nin dîvânında bunlar yoktur. Kasideler aynı zamanda başlıksızdır.

Dîvânda 353 gazel bulunur. Bu gazellerden 3'ü 4 beyitli, 151'i 5 beyitli, 8'i 6 beyitli, 168'i 7 beyitli, 11'i 9 beyitli, 3'ü 10 beyitli, 1'er tane 13,14,15 beyitlidir. Bu sayı ile kapsamlı divanlardandır.

Kütahyalı Rahîmî, her gazelinde Rahîmî mahlasını kullanır. Bizim çalışmamızın içinde yer alan 93 numaralı gazelde mahlasını ard arda üç beyitte kullanmıştır.

Çalışmamız olan 50 gazeldeki kullanılan aruz kalıpları şu şekildedir:

| | | |
|---|---|---|
| Hezec | Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün | 24 Gazel |
| | Mef'ûlü / Mefâ'îlü/ Mefâ'îlü / Feûlün | 2 Gazel |
| Remel | Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün | 17 Gazel |
| | Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün | 2 Gazel |
| Muzârî | Mef'ûlü / Fâ'ilâtü/ Mefâîlü / Fâ'ilün | 3 Gazel |
| Hafif | Fe'lâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün | 2 Gazel |

Dîvânda arkaik (önceki asırlarda kullanılan günümüzde kullanımdan düşmüş) kelimeler bulunmaktadır. Bunlar :

| **Yeri :** | **arkaik kelime:** | **anlamı:** |
|---|---|---|
| G. 54/ b 3 | ügrişmek/yügşürmek | koşuşmak |
| G. 55 / b.1 | gözgü | ayna |
| G. 59/ b. 2 | umac /omaç | hedef |
| G. 62/ b. 6 | küymek | beklemek |
| G. 67 / b.2 | kaçan | ne zaman |
| G. 68/ b. 3 | kanda | nerede |
| G. 73 / b.5 | ancılayın | onun gibi |
| G. 73/ b. 1 | issi | sahip |
| G. 73/ b. 2 | assı | kâr, yarar |
| G. 69/ b .4 | özge | başka |
| G. 99/ b. 7 | çizginür | dolaşmak, |

kelimeleridir.

Dîvânda “ayru, kendüye, anun, eksük, gice, yılduz, birmek, göricek, ko, tağ” gibi günümüzde ses ve hece değişimine uğrayarak kullanılan sözcükler vardır.

Şiirlerinde atasözü ve deyimlere sıkça yer verir : “oldum olacağım, dönderelden, kaparuban, kaçan, bular, eyü, göz ucuyla, sabaha kadar yıdız saymak, bin dereden su getirmek, aklını yağma etmek, yel gibi gitmek, ağzını açmamak, yüzünü yerlere sürmek” deyimleri gibi. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi mahallî ifadelere yer vermiştir:

Dil-i vîrâne Kütâhiyyenüñ bir köhne kûyıdur

Belâ kuhsarıdur başum yaşum san Akça suyıdur ( G. /70 b. 1)

Rahîmî, gazellerinde dîvân şiiri geleneğine uygun olarak aşk, sevgili, rakip, gam, ayrılık, özlem,vefasızlık, sadakat konularını işlemiştir. Dîbâcesinde bin kusurla yazdığı şiirlerindeki kusurların affını istese de diğer şâirler gibi söz söylemede kendini devrinin en iyisi olarak görür.

Rahîmî, şiirlerinde dini-tasavvufi konulara bolca yer vermiştir. Ayet ve hadislerden faydalanması, coğrafî şekil ve yerlerden bahsetmesi onun aldığı medrese eğitimin gösterir. Osmanlı Devleti'nde birer eğitim merkezi durumunda olan tekkelerden, Mevlevîlikle ve diğer tarikatlere ait olan tasavvufî terimlere şiirlerinde yer verir. Konya'ya yakınlığı sebebiyle Kütahya'da XVI. yüzyılda Mevlevîliğin önemli bir yeri vardır.

Şiirlerinde zamanındaki çocuk oyunları ile büyüklerin eğlencelerinden de bahseder. Çûbe (değnek) binen çocuklar, çevgân oyuncuları, satranç oyunundan da bahsederek günlük hayatın da şiirde yer aldığını anlatır.

Rahîmî devrindeki siyasi olaylardan da bahseder. Osmanlı Devleti'ne doğu Anadolu "Şark Meselesi "olarak dert olan Safevîlerin Nahcivan İsfahan dolaylarındaki saldırılarını bir gazelinde anlatmaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi dîvân şiiri tarîhe de ışık tutar. Sanatçılarının da halktan kopuk olmadıklarını gösterir:

Nâr-ı ḳahrıyla ḳızılbaşuñ revânın yakdılar

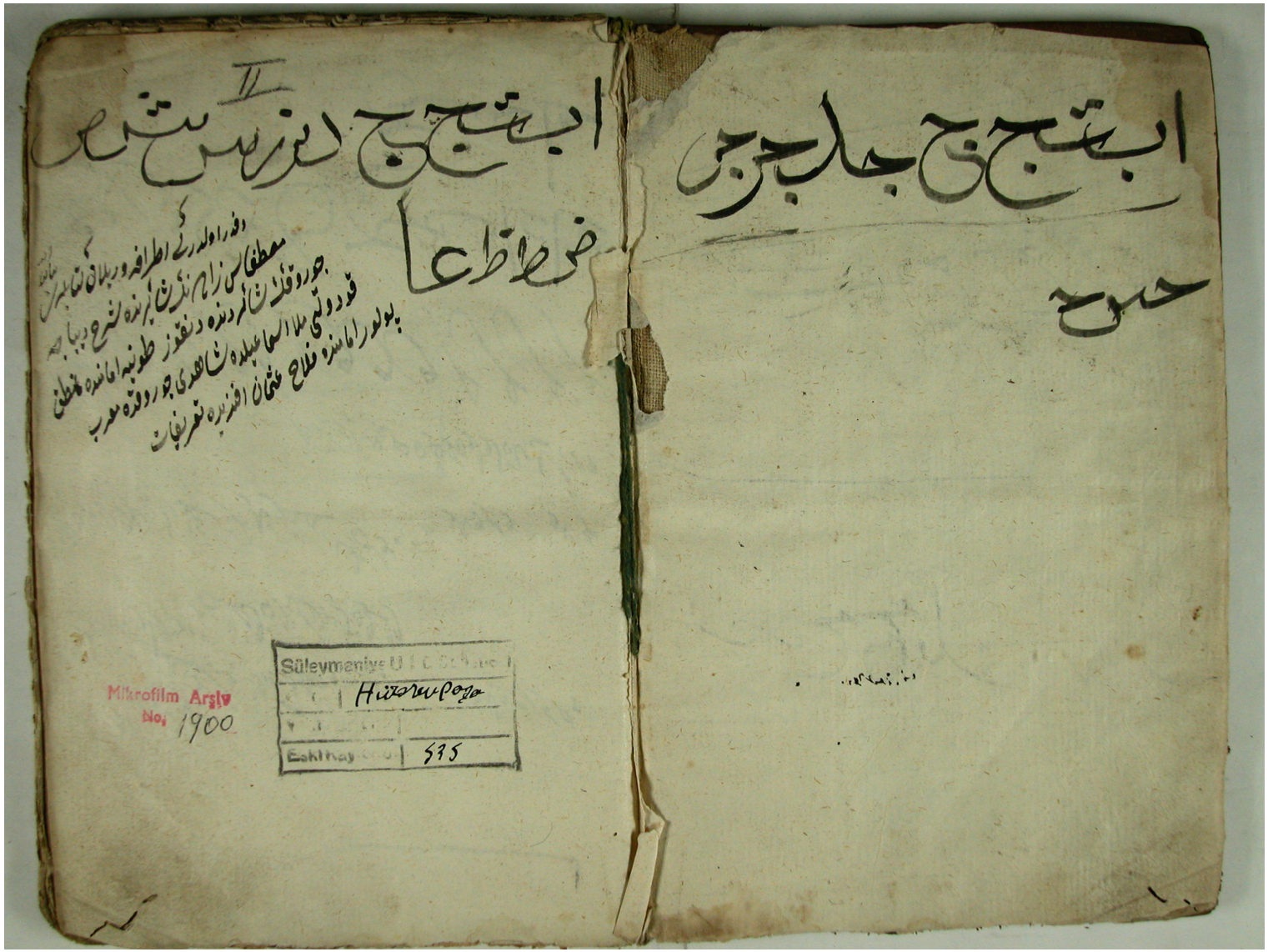
Naḫcüvânın yaḳdılar gûyâ ki cânın yakdılar ( G.61./b.1)

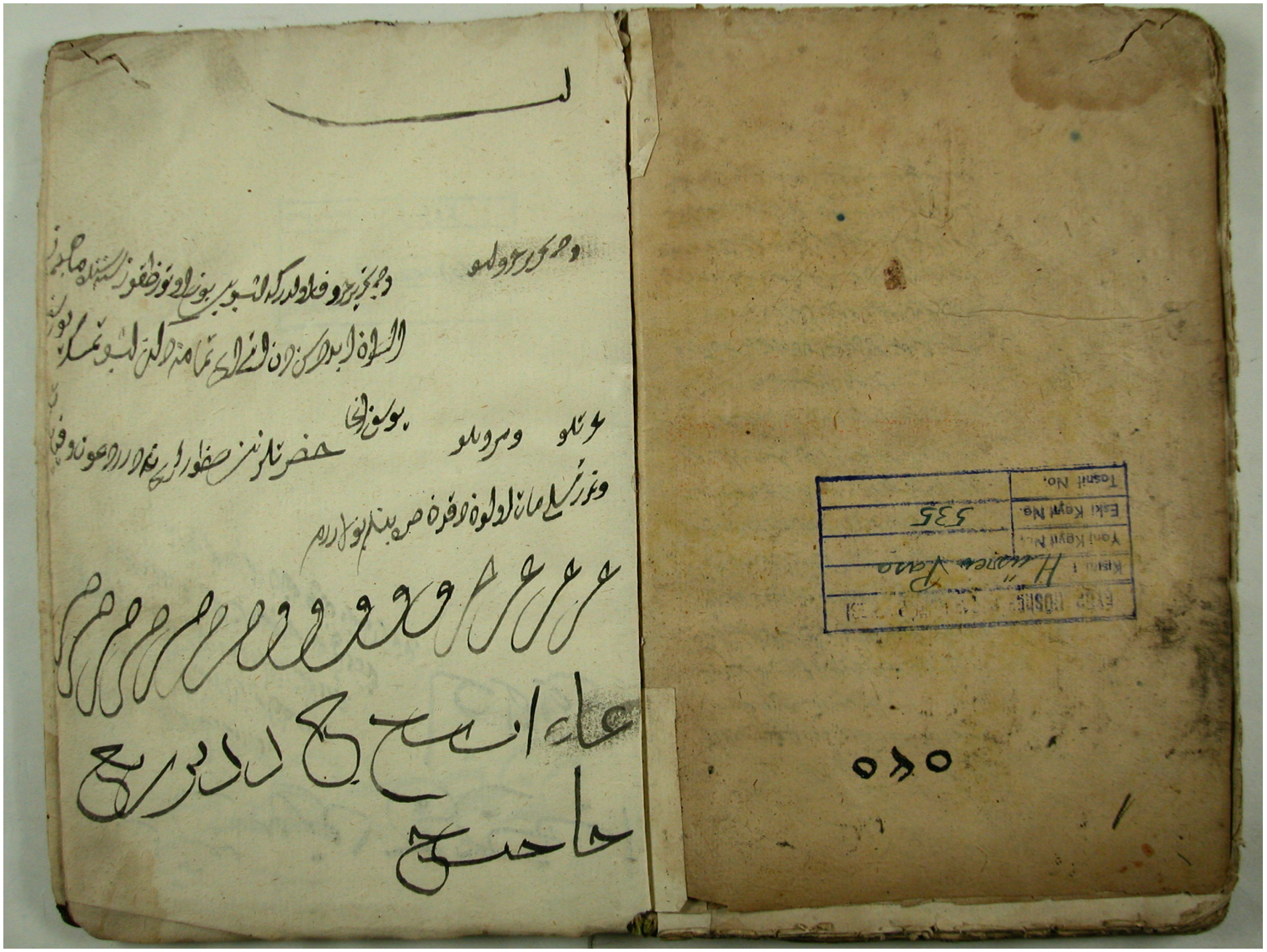
Rahîmî Alay Beyi, kimliği ile şiirler yazmıştır. Beyler şâiridir. Devlet yönetiminde olan bir kişinin şiir yazması devrinde sanata verilen önemi gösterir. Ayrıca mahallî söyleyişleri sıkça kullanmasının bir sesebi de tâbiiyetindeki askerlerin ve diğer kişilerin onun şiirlerinden rahatça istifade etmelerini de sağlamıştır. Kullandığı mahallî kelimeler ve sade dili ile, mahallî klasik şâirlerdendir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma ile dîvan şiirinin eğitimli ama halkın içinden insanlar tarafından yazıldığına bir örnek sunarak bundan sonra yapılacak olan çalışmalara bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

**ESKİ YAZILI METİNLER**




Süleymaniye
Hüsrev Paşa
Mikrofilm Arşiv
No: 1900
Ekl Hay
535



Tosnî No. | Eski Kayıt No. 335 | Yeni Kayıt No. | Kısım | Hacıye Zeno



باب هر کم ارته نماز زدن صکره بود عاء اوقسه قبله و بعده بدی شر
کز صلوات ور، هر نه مرادی وارسه اوقسه حاصل اوله قطعا تخلف
اتمز شیخ و فادن منقولدر بسم الله الرحمن الرحیم الهی کیف ادعوک
وانا انا وکیف اقطع رجائی منک وانت انت الذی فلقت البحر لموسی
ونجوته من الغرق بفضلک فما تخاف وانا فیه ربت هب لی من لدنک فرجا و
مخرجا بر حمکیا ارحم الراحمین قال مولانا وشیخنا ومتلانا یا سیدی محمد
لتسخیر الجن والانس مطلقا من الاکابر والسلاطین وغیرهم یقرا بعد کل صلوة
اربع مائة وتسع وسبعین مرة یا هادی یا جبیه یا مبین یا علام الغیوب
یا ذا الجلال والاکرام بر حمکیا ارحم الراحمین یکسلام یا رشید یا عزیز
یا معز هر نه مراد ایجون اوقسه حاصل اوله اکر طاغ اوکرسه اقتسه

دفع اعدا ایجون اوقسه

اللهم رب محمد ورب اسماعیل ورب اسحاق ویعقوب ومنزل التوریة و
الانجیل والفرقان العظیم وانت فنی عن کل ذی شر

هر کسنه هر مهم حاجتیون ایکی رکعت نماز قلسون بعده یا مقسط یا ودود یا سنی
ایکیوز یکرمی کره تکرار ذکر اوقدر کره صکره کشود عاء، شریف اوج کره هر نه حاجة
ایجون اوقسه قبول اوله باذن الله تعالی اللهم الذی سجن فلان ابن فلان کما التقت
یوسف بیعقوب سریعا عاجلا بحکمتک یا ودود و یا جمیل و یا من بیده ملکوت

ملکوت کل شیء

بو رساله، شریف و صحایف نظیف هر زاین و بالغ و عاقل و عاشق
صادق و طالب راغب کم الله کره و نظر ایده بلسون کم سورهٔ اخلاص یا ضیقین
بلمک کدر هر کیشی کم بو رساله، اوقیه و انکله عمل ایده انوار حقایق مشاهده ایده
واسرار حقایقه مطلع اوله و کشف قلوب و صدور علم مسخرات دعوات و
کیمیا و سیمیا کا کشف اوله صاحب کشف و کرامت اوله بو رساله یه مراد و
ارشده و مطلوبه واصل اوله انشاء الله تعالی ای عاشق صادق وای طالب
راغب بلکل واکاه اولغل هر کم که ریاضت سورهٔ اخلاص عمل اتمک استر اول
واجدر کم طیب و طاهر اوله و سورهٔ اخلاص دائم علی الدوام اوقیغا ملازم
اوله و ریاضت ایده بر خالی مکانده که آدمی اولمیه اصلا انکله مصاحبت
ایده خدمتنه بر صالح کشی کرک کم خدمت ایده و ریاضتک ابتدا سنه ایوکی پنجشنبه
سندن اوله واون پنج کون اوروج طوته یلکی ربه اتمکی وطوز وقره وقتلرده
اوله وجیوانات یمکدن حذر ایده و بو شریف سورهٔ هر کون کونده پنج کره اوقیه
و هر نماز دن صکره پنج کره دخی اوقیه تامدت ریاضت تمام اوله اون درت اون
درت کونده عدد سکسان درت پنج اولور وختم اولدوغی کون کره پنجشنبه کونلرز
اول کره اون التی پنج کره اوقیه و هر نصف اللیل ده پنج کره اوقده و غندن
صکره تلاوة قرآن ایده یعنی ذکر ایده وصلوات کثیره و دخی ریاضتده

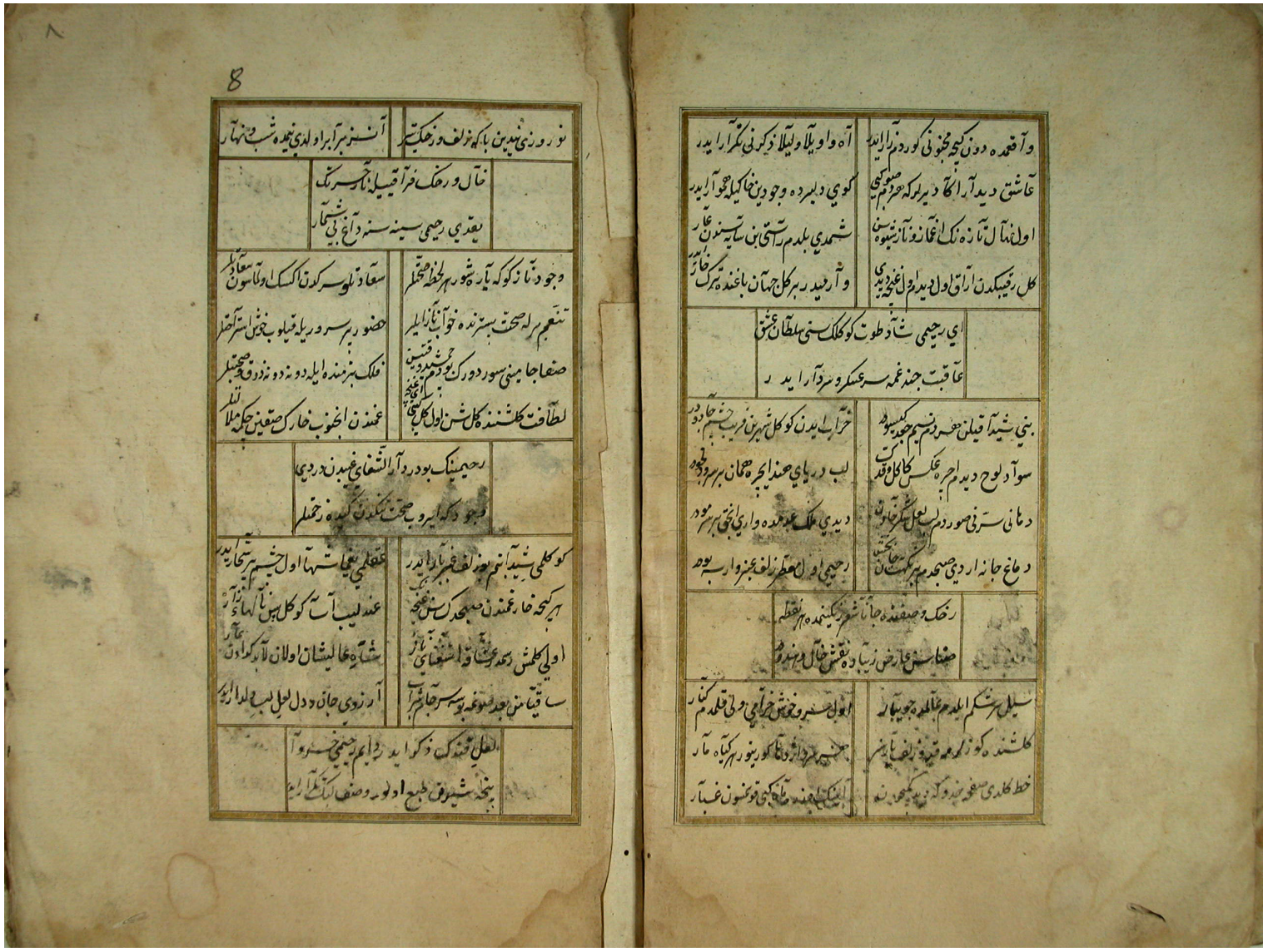
ABCD 2010











وآقصه دون کیچه مجنونی کورد م آرایدر | آه واویلا ویلاذ کرنی تکرار ایدر
عاشقی دید آراکا دیرلرکه هرم صوکیی | کویی دلبرده وجودین خاکیله جوار ایدر
اول نهال تازه نک اغاز و تازه بیوه سنی | شمدیی بلدم راستی بن سایه سنون بار ایدر
کل رقیبکدن آراتی اول دیدم اول اغجه بیی | وآر میدر بر کل جهان باغنده بر کل خار ایدر

ای رحیمی شاد طوت کوکلک سنی سلطان عشق
عاقبت جند غمه سر عسکر و سردار ایدر

بنی شیدا قیلن حسرتم نسیم جعد کیسوده | خراب ایدن کوکل شهرین غریب چشم جادوده
سوآدلوح دیدم اجره عکس کاکل قدک | لب دریای عنداجره همان برسر وجوده
دمانی سرنی صوردم لب لعل شکرخاوه | دیدیی ملک عبده واریی انجق بر مودده
دماغ جانه ارادیی صبحدم بر کلبت جانفشان | رحیمی اول معطر زلف عنبر وار بوده

رخک وصفنده جانا شعر یکینده هر نقطه
صفاسنی عارض زیباده نقش خال وهندودر

سیل سرشکم ایلدم عالمه جویبار | اول سنبر وخوش خرامی ولی قلدم کنار
کلشنده کوزلره قیه زلف یاسمن | جسم مرد اژدها کورینور هر کیاه مار
خط کلدی صفحه یزده وکه زیبه کیجه دن | اینک بغنده ماه کبی قونمش غبار



نوروزنی بیدین باکه خلف وزحک تکر | آنسز بر آبراولدیی بیده شب وروز نهار
خال ورخک فرآقیله تاآخر تک | بعدیی رحیمی سینه سنه داغ بیی شمار

وجود تازکوکه یاره شور هر لحظه صحتم | سعاد تلو سر کون اکسک اولماسون سعاد بار
تنعم برله صحت بسترنده خواب ناز ایلر | حضور پرسرور یله قیلوب خوش استراحتلر
صفاجا مینی سوردورکن بوجسم دقیقین | فلک بزمنده ایله دونه دونه ذوق وصحبتلر
لطافت کلشنده کل شن اول کل بیی اغجه | غمندن اخنوب خارک صقین چکه ملاتلر

رحیمینک بودرد آرالشفای غیبدن دردی
وجود دکه ایرو صحت تکندن کلیده رحملر

کوکلی شیدا آنم بوزلف عنبر بار ایدر | قطعیی یعاشرها اول چشم پرسحار ایدر
هرکیجه خار غمندن صبحدک شن نغمه | عندلیب آسا کوکل بین نالهای زار ایدر
اولی کلشن زحمد عرشاه اسفهای تاجور | شاه عالیشان اولان لاکه کراون تاجدار
ساقیا من بعد صوغه بوسه سر جام تر آ | آرزوی جان ودل لعل لب دلدار ایدر

لعل خندک ذکر ایدر زدایم رحیمی خسروآ
پنجه شیرق طبع اولوب وصف لبک کفتار ایدر



قبوکه بستر دیبا کر کمر خاک در کمر
سنگ کو یک خانای جا جدن ای جیر جیر کمر

نه دلکم میل عشرم کو یک ایتر ای جماعت
و کر طاوس قدسی اولسه اول بی تمال

بحمد الله بکون سن خسرو ملک معانی
یو لکده دوشمک فرمان دون بی یا سر یکمر

ایا غک طبرغی حقی مرصع تاجه دکسکم قوقا
الکدن باشمه یارا ارن سنکه دیکمر

رحیمی سائلکدر اشک چشم رویی دیلم
مفرحدر ترح رفعنه سیر و سیم دیکمر

نشانی یک قبوکه عرض اخلاص عبودیت
قصائید مطولدن بو شعر مختصر یکمر

ظفر عهدم سعادت یار و دولت خویش و اولسون
سریر احتشام اوزره همیشه قیل مقرر یکمر

بنم دیوانه کوکلم وحدتلیاد ایچره
یلیوب یلکر کی یالکز له شمدی ای ترا ایچره

هوس قلمز بهشت آسا بهار آباد دنیا
رخک سنم ای کل تر صنمه سیر مرج آباد ایچره

وصال شهریار شهر و شمع انجمن اولدی
معما آن کیدوا و زن نیا نجه تنها بر اولدی جا ایچره

خطک کلدکجه جانا خالکه افزون اولور
بنم خطک دله آتشکی بلا در زمانه دا ایچره

تبر حم قیل رحیمی حریص دیشی یا مال دور آندر
سنک ای سیاق و کل رخ الکدن زمانه ایچره

جهان ملکنی عرفاب ایتمز بو اشک خونین
سخا ای ده اورن هر کیمه موزون دیکمر



مسلسل دوداهم زلف دلبر کیمی نو یمدر
دل آشفته یم زنجیر سودای جنونمدر

کورو بی صبر اولور هر شوخ شیرین کار کیمی
بنم طومار اشعارم بکون جزر فسونمدر

رحیمینک نه طک طارا دلسه یا شیشه جهان ملکی
بنم اول ای مهی خورشید عارض بخت دونمدر

شو قم شعای کنج غمک شب چرا غمدر
چشم خک چو ماه نیتکه هر شب چرا غمدر

شمدی بی کلیدی قافله عشق هر زمان
بو خانه یه کو کل از لیدن قونا غمدر

بر سر و قدو لاله رخک غصه سندن
سینمده کورنن الف و دلده داغمدر

منعا عته صبوفی و اهل وحدتین رحیمی
قو عیش و عشرت اتسون ای شمدی جا غمدر

شهنا بر طولب درو یشور بو تنده جا نمز
مقیم کلبه عشقو ز سکا قر با نمز و ارد

مجا زی محو ایدوب آز اید و کل اهل حقیقتده
طریقتده بشر بوین کیمی بر بر انمز و ارد

بایش آچوق بزم مصم یکه کاه و حدتور صبوفی
غبار عشقله و آله دل حیرانمز و ارد

مسافر خانه یه دلبده اقامت ایتمز آندی
خلیلم غم دینور هر محشرم مهمانمز و ارد

اشعلکر کبی یانمز عاشقو نر بر ایتمز
بیقصر قندیلی آتاقی دل سوزانمز و ارد

بزه ظلم ایتمز ای چرخ دون دون یو قصه
آکور عصر حقم عدل استیی سلطانمز و ارد



قولیور قبری یوزایی رحیمی مرتضی حقی
کرم کان علی خوبرشه مرآنمزو آردر

دله دردوک تیردوآنیلر
جورو که راضیم وفا نیلر

بوکدی جرمزکلاوخ قدم
دیمی بودور باکه بانیلر

بحرفرقده قالدی آیه آیات
ورطهٔ غمده آشنا نیلر

کیرمزاولدی یاونم قولاغینه
ایلدوک اولیوب بکا نیلر

دونمدی برمرآدم استنه آه
بوبجه دم بوبجه آه وآنیلر

قدوکه طوغرو باقمز اکسری
عین اعما ایجنده مانیلر

خسته کوکلی صورمدک برکون
دردم ایله اوبتلا نیلر

دیمدوک حالمی کورب غمده
دوشمملر اول آشنا نیلر

جورنی دونه دونه چکدردنی
دمی دوران بکا تهمانیلر

دردیجرانه شمدی صبر ایدیکا
کچه ظلمت خدا نیلر

جانش ایلر رحیمی ساکا بنده
[illegible]

10

بن شکسته حالی صورمه خاطر محزون
دست جور یلدیقچه جانمی خراب ایلر بیلور

آه کیم اچماز عین ایله عتاب ناشناک
عین ناب ایچره غما چکن عذاب ایدر بیلور

عارضک بن ذره یه عرض ایلدی روشن ضمیر
لمعهٔ آثار مهری آفتاب ایلر بیلور

صبحه صایرسن کوزمک هر یوبه بیک دوکدکجه
بیلاسن عدد نی دم محشر حساب ایلر بیلور

فصل حسنک باکه کشف ایت روستایی آکلمز
کلستانک بابنی بینه کتاب ایلر بیلور

حالت لعلک رحیمی جامه ساغر دن صورر
اول مزاق کام جانی کامیاب ایلر بیلور

محبت بادهسن یاد ایلسکله شوکلدن اول
نشئه قانی قیمز جانی ساغر کبی جوش ایلر

مرید صرمه ایلی اوله حال پی رکسب ایت
بوبن اوکاره پندی یوبله پیر فی سروش ایلر

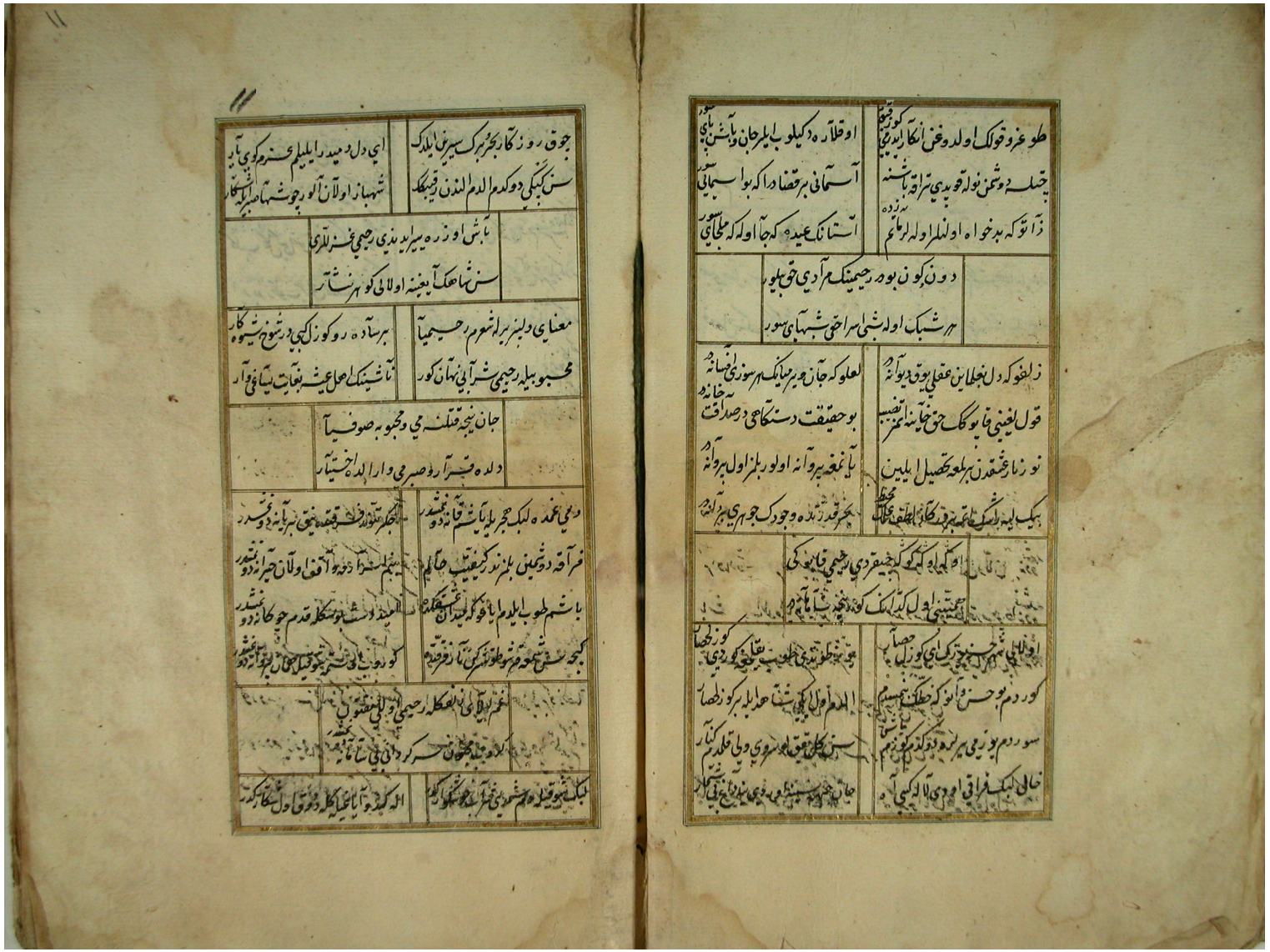
کیجه سیر مهره کوردم آن لفک صبحدم اولنجه
شه مه خیر اوله دوش دولت جاویده دوش ایلر

آچلوب بکل کبی هر خاره بلبللر کبی سویلر
باکه کلدکده اغیر بن اچیر اولنجه خوش ایلر

رحیمی مهجر عیسایه بکزر بهر کرآمد در
دل بیمار یی بن دردمند ک اولکه خوش ایلر

سدهٔ سدره مقامکه اولای ماوای سور
منتهای قدر اولدی طوبا حقی عیان ایلر سور

صوکبی یوزسوریوکلدی خطر خدته
تا اولا وجه حسن کبی هر دم نو فرمان سور



طوغرو قولک اولدوغن انکار ایدیجی — اوقلاره دکیلوب ایلرجان ویاشن یاشور
چنلره دشمن نوله قویدی سراوه باشنه — آسمانی برقضادا که بواسمانی
ذاتوکه بدخواه اولنلرا ولرلرمانم — آستانک عیده که جااولره ملجای سور

دون بکون بوبورجیمینک مرادی حق بلور
هرشبک اولهشبی سراحق شبهای سور

زلفوکه دل بغلایان عقلی یوق دیوانه در — لعلوکه جان بویرمیانک هرسوزی فصانه در
قول لیغینی قیلوگاک حق خزانه اعمر تصیب — بوحقیقت دستگاهی درصداقت خانه در
نوزناز شقدن برلمعه تحصیل ایلین — یانغه پروانه اولور بلزاول پروانه در
بیک ایله راسک ماعه بوقدر کاوانلطف محظ — بحرقدرزنده وجودک جوهری برآنه در

اوکیم اوکه کوکیصیقدی رحیمی قانیوکی
حیتینی اول کیدرانک کونجه یاتاجاقدر

اولالی سهم خنجرک ایچوزک ایچ کوزلی حصار — بوقاطوندی طوب تفنگ کوزی کوزلی حصار
کوردم بوحسن وآنوکه خطاتک سیسم — الدم اول کیشی هدایه برکوزلی حصار
سوردم بوزمی برکره دوکدم کوزیم — سن کل تیق اوروی دلی قلدم کنار
خالی لیک فراقی اودی لاله کبی آه — جانم یاخه سینه دوی بندوباق بی کنار



جوق روزگار بحرسرک سیرین ایلدک — ای دل دمیدر ایلیلم عمرم کوپی یادر
سن کیمکی دوکدم الدم الدن زقیمک — شهباز اولان آلور چوشهاصیرلیه اشکار

باش اوزره سیرایدیدی رحیمی غزللری
سن شاهک آیغنه اولالی کوهرنثار

معنای دلبر برله شعرم رحیمیا — برساده روکوزلکی درشوخ شیوه کار
محبوبیله رحیمی شرآبی نهان کور — تاشینک اهل عیشه بغایت یسانی وار

جان نیچه قتلنه می ومحبوبه صوفیا
دلده قرارو صبری وارایده اختیار

وی غمزه لبک جربله یاشم قانه دوشدر — بحکم تتوردخه وقیقه یغی نیرآینه دوشدر
فرآته دوشمین بلزندر کیفیت حالم — بیلمزسنزدا دوروآقفا اولان حیرانه دوشدر
باشم طوب ایلدم یاقوکه میدان شکلنه — المیدوشه سوسکله قدم چوکانه دوشدر
کیجه سنی شعله قرشوطوتمرکن تاز قرقدم — کوزوب ایچی شرمیکوقیلکان برپروانه دوشدر

غم دلالی نعکله رحیمی اولی مضمون
کلدیمیدان محزون سرکردانی بی سامانه دوشدر

لبک بوقیلده هم شوخی تهرآنه دوشکوکم — الله کیدوتاغیکله دوقی اول سکارکیدر







بر سنگ کیمی بنم غنچه رمانم یو قدر
وآر سنگ گاشن عالمده بنم کیمی هزار

هر کد آطبعه رحیمی ایمه سوز کوهرنی
کوش تماهیره شوریده دلر آست عیار

ای رحیمی یا شوکی سنده روان آیت یولنه
رحم ایده برکونی اولاشاید او در شهوار

سن جسم دهرک جانی سن خانه حشمت
سن تاج ملک سلطانی سن سلطانه حشمت

بر دمده بیک مرده چیلور زنده بلک ایسی دم
جان وجهانک جانی سن جانانه حشمت

حسن ارخک بودیده یعقوب دورکن یوسف مصر کرم سلطانه حشمت

خوش کور دمی بیمار لبق بیدار لیقدر جرم اولی
دردی اولانکدر دوا درمانه حشمت

اول قوتی آخر چیرر عالم مسافر خانه در
بو لکیده برآیکی کون مهمانه حشمت

بو لعل جان افشار ایله بو نرکس بیمار یله
جانانه سن آدم جانی سن افسانه حشمت

جمله جهانک جانی سن انجی رحیمی یک دکل
حقا که سنسز عالمیت ویرانه حشمت

دل سر سودایی نقطه غبار اولمش تیور
بر شه صاحب کلاهه خاکسار اولمش تیور

حسرتدن دیوانه کلکلای کلزار حسین
بند ولنی بنده جمله اشتر اولمش تیور



ای ربیع مکرمت دست زرافشانک کوب
جهر پس زر دانه دی کلشن خوزار اولمش

کوله بقدک کلشنه وآر ایسه فرخنده رو
حشر دک باغ جنان وش نوبهار اولمش

حقه و لعلک خنده جلوه و کیسو لرک
تا در تریاقدن مست و خمار اولمش تیور

رحم قیل مسکین رحیمی بنده زلعلکده شها
بنجه دملر دریر شیان روز کار اولمش تیور

او صندی دآر غربتدن کوکل غرم یار استر
وفا شهر بنده بر عالی موت شهر یار استر

حقیقت دآن اوله هر حقیقت بیر حقیقت
سنک کیمی سعادتلی تاجی تاج کلاه دار استر

سنی هر یاکه دوتلده قوسک بر یاکه دیکلر
مبارک اولا سا که دل سنمی بی اختیار استر

یو لکده جان ویرمه زیانه الدن صنعت عیشک
وفا اهلینی تاهم صنعه قید کار استر

محبت زورلین سورمک یلرسک بحر ایچره
کذ آنین اولمز اول بوآه کیمی یوز کار استر

کتور دم تخمه و جان جنتری کوی جانانه
قبول ایلمه دیمک جدم دکل اول یار کار استر

رحیمی پادشاهم دو جهانه در کهک ویرمز
آنی واللهه صنعه بیر درخی و آرو دیار استر

قان طولر هر دم قیوچ وش چشم خونفشانم
می چلدن خانه ایلدی اول غنچه خندان نم

صبحدک ایلدز مصیبتلر کجه کوندیه تماده دوام
آیده برکون کوریلور آه اولوم مهلت بانم



لعل میکونک غمدن دونه دونه ای فلک
جرعه دوشن با مآلی ایدوب پیره دوکرسن جانمز

ایشدوب رحم ایلیز تا تشلین یلی الدن گیت
بلمز کیم نیلیر وز یاب دلی نالا نمز

گل یوزنگون دلده یوز آنج وفا یاقدی بنه
روشن اولدی جهر کیله کون کبی عنوا نمز

برکدآیو زبرده مال خلیای غصه گه شتهآ
مسکن کنج مجتدر دل ویرآنمز

بسر دگل بیک جان فدآ ایلر رحیمی یولکه
لیک خوره کچسه ای بسر دکان قرباغمز

بزمی عشقیله مستوز کوی خمار استرز
لعل یاره جرعه کبی جان اشیار استرز

بلبل خوش نغمه سیوز گلستان عشقک
آچیلوب سن غنچه قرشو بودم یار استرز

باغ حسکمز خبان باغینه دل دن بغلم
صوکبی صافی نهآ دوز سیر دیدار استرز

مشتریسوز نقد جانیله لبک کلآسنه
یوق دیه آز آز ایلهای غنچه باز آر استرز

آرزوی کل قیلوب گلشن رحاسین یغمرز
کل کبی هرخنده رو فرخنده دیدار استرز

زآهد زرق و ریانک جیسن جاک ایلر شوخ
نیرنه ناموس اوزلرو زعشق ایچره عار استرز

ای رحیمی یای و نوشندن بو بزمک قآغوز
آه وشل نآدم اولو ربر هوآدآ استرز

لطفک نسیمیله خوش دم صبآی نوروز
تاب عذار کیله خرم فضای نوروز



بزم خوآهو آلمسز تقویز بزدان ایلدک
تابع تقدیر اولوب عزم قرآمان ایلدک

ایردی چون جان سعنه یای مجتدن تقوآ
مولو یلیر کبی شوقیله سمآع استک نولا

هر نسته سوق ایدرسه آهنیوز آهنجوآ
تابع تقدیر اولوب

امرایدوب سلطان دوم حضرت نیلای روم
مغتنم اولسون سلیم خانیله بو پاکیزه بوم

ایشدوب امرین قبول ایتدک همای قیلدق نجوم
تابع تقدیر اولوب عزم قرآمان ایلدک

حضرت متلآیله مولآیه بولدق قربتی
طوکیدر بزه طفیل اولدی وکونک دولتی

حق یولنه اخلآ صله قلدق بوغزه نیتی
تابع تقدیر اولوب

برکی کون شاهم بوبزمه دوآقامت ایلدک
دولکده عیش ایدوب خوش استراحت ایلدک

بویمش قسمت ازل جاندن اطاعت ایلدک
تابع تقدیر اولوب

صوشوب یآیدی یخه دم کوچنا تولهه
تلخ ایدوب دوران مدآی جانی جانم

ایدین ولیسه قرآن سن بویریلی ضیهر
تابع تقدیر اولوب

دوبهمآن ترکن اوب قلدق همک جاندن فضا
سوبنور زسایه وش بالکه ای سرو خجن

صباح اسن اول اش شهنآ قلسون بویرلر
تابع تقدیر اولوب

خاقانی ایدیسه سن ایتمز قبوکر قبول اولن
قایل اولمزر رضا کیه بنده مقبول اولن

بیهده جرآ اولمق دیرمی وصلکه موصول اولن
تابع تقدیر اولوب





تا حد آمعفرت حتی کل ادراک ایده لم — مست لا یعقل اولا لم یتوه ز هاک ایده لم
بو تا لوم سینه ده بر تو خط رخشا کورن — لب شوقیله ایچوب جامی یابی بدیه
صوفی بیچاره ایا آغی دبرت ابوکک کیچن لی — مست لا یعقل اولا لم
صا تلوب صحی جمیده قدموزون دلربله — کاه ایچوب کاه اوپشوب لیلری یمکون دلربله
مست نخوا آب اولوبن هرکس معتون دلربله — مست لا یعقل اولا لم
حسرت لعل لبکله پنجه بر خون ایچه لوم — داغ هجر کله پنجه بر لبونیا یفون ایچه لوم
شوق قدکله کل ای غنچه کل افسون ایچه لوم — مست لا یعقل اولا لم
که صبوحی وکهی صحبت مهتاب ایده لم — که شبانه کهی شاهانه شکر خواب ایده لم
باده تر له ذل افسرده سیراب ایده لم — مست لا یعقل اولا لم
صوفیانا قوغمی ماضی کیجمدن کیچه لم — حال مستقبلا اولیا که کسوزایچه لم
پنجه بر آیوق اویوق دوزایده لم ایچ ایچلم — مست لا یعقل
مهر عدوشی سیر نعاکنی قیوب آیاغنه باشن — صفحه دلدن ایده یوخطاغی دوبر آرزوآرشن
محرم اولمایه لوم سرآرمزی جانه فاشن — مست لا یعقل اولا لم
همدم اول آده دیودن قیوب ایچه رسرشت — طلعت خوبه مقابل نه روآیینه دشت
کاشن عدنه دونوب دامن صحرا لب کشت — مست لا یعقل اولا لم



دل دونیی بحر غم صالدی روزگار — صان فیدقا که ملک عدم قلدی اختیار
ای خضر دلنوآز الوم ایا بولکنار — وآفرقا که منزل
کچدی بیند ممکه شمدی کونم آه وآهله — وصلت میسر اولدی سن یوزدی ماهله
مشکل دکلی بنده یه فرقت وشاهله — وآفرقا که منزل
اولدی رجیبی کیشو رعشکده یه باش — آهی لوای جنودی غم وهجر اکا سپاه
استه عجبی عزم دیدار کاه کاه
وآفرقا که منزل

ای کمان ابرو نه جور کله دوسدم مخمسه — اوق کبی دور آن بنی ایدی بنی اشان حسرته
چونکه بن بچاری اوغریدی فلک توجانه — یمناع العیش قال اشتیه بن کتدم دیار غربته
اشک حسرت باره باره دم غم دیقم تاشم — نوحه یم مستمدید ایلرنی محدم ایتی تاشم
هجر کیله ناتوان اولدم محو قالدی ریشم — مصاع اسلی قال
آه جور خاردن ای غنچه قدم آه دیدی یخم — نادر مخمسیه قدی ولوله وآلاوش دنیانی یقدم
پستم خاک تلا ایلدم اولدی کلک — قطاع الطریق قال
کل کبی ای غنچه اعضا خنده سیله کولمه — دونه تطاق حزن وتحمل غمدک غم آنوسی ایله
خاطرم یقه یم اغلیا وی وخوشنایه — صاع آخر اسی قال اشته بن کتدم دیار غربته



سن بهسنرای کلبهره کل بهرکه خزان اولسون بکا — دا ارغده زخم جرکه یار جان اولسون بکا

بن رحیمم بلا کنجی مکان اولسون بکا
صاغ اسن طال اشته بن کتوم دیار غربته

کوچه حسردم برکل رخسایه یلیرسن یحی — حسرسو بلبل بی نوخایه یلیرسن یحی

برسیی قوزلف مسک آسایه یلیرسن یحی — وآز کلرسن کوکل سودایه یلیرسن یحی

مرغ جانه طره شهرنگ اولدن دانم عشق — طایرایدیدیریاشه نوروزیدم شاخنی

شهره شهر ایلیوب قلدک بنی بدنام عشق — آز کلرسن کوکل

سینه برغم ویره نم مرآت صافم برغبار — محشی افزون یار ظالم غربه غربت کنوآر

سنده یوق ای دل تحمل بنده یوق صبروقرار — وآز کلرسن کوکل

هرنفس نالمله نالان بزم عذه یی یتم — سزخ رو حاصل ایدم خلوتده همدم بی یتم

نصح ویندم سود مندادم نرسکا جی قیدتم — وآز کلرسن کوکل

ای رحیمی آه کیم دیدم دله دیوانه وش — نادر جزآنه بازجان موخته پروانه وش

شمدی حسر محوله رآزم سویلیوب قصاده ترسن
وآز کلرسن کوکل سودایه یلیرسن یحی

کوچکم ناکه دوآج ملک مصار غلدن ایلدک — قطع ایدوبه لدن علاقه ترک وطن ایلدک



شاه زاد ابن شه والاکوهر شاه نژاد — اصل عالی فرخ فرخ خسرو خرم نهاد

غنچه نوباوه تاج بهاسلطان مراد — حضرت شهزاده

کورمدی کورمز نظیرین چشم چرخ حق طریق — عارضنده ظاهر اولمش بلعه انوار حق

قدینه دولت لباسی راست خماکتی — حضرت شهزاده

ظلم ظالمدن ایرشسم جرم مظلومه لکد — عدل انصافیله چکدی فتنه دور ایسد

خسرو چشید عشرت رستم روزیم — حضرت شهزاده

شاه باز سلطنت اوج همای معرفت — شهریار معدلت کستر سرای تاج وتخت

موجب آسایش امن وامان مملکت — حضرت شهزاده شاه

ای رحیمی آج کوزک آت شاکا بدن — سور یوزک پای سمند غرنه سایه وار

الحمدلله قابلدی مراد دلداه کامکار
حضرت شهزاده شاه ولایتده کلدی

ملک شیطاندن اکر عسکر سکا جلی آیاق — ای کوکل قورقما سن اول سلطان عالی جاه

صوک یغمادن اولسن آیوب غوغا غور — اغیادن بیت ایزی زاد اولمیه رحمان

مصطفی معرفت عثمان اوب خوبعال — عمر شهزاده عصر علیم ابوبکر خصال

مظهر فیض خدا احمد فتح بخت جوان — اغیادن ایزی زاد اولمیه



قنبر کرا ولدم علیلق قیل مروت کاشی
حالمه رحم ایت بنم ای

باشیکیون دسکیلر اولسک نه وار یا ماکم
خاطرم جمع ایله لطفکله پریشان حالکم

شاه حسنم ناش آجوق بنده سنک ایله اکم
حالمه رحم ایت ای

کور دیلر اعدا آجی اندوهمی شاد اولدیلر
بن غمه قول اولدم آلمز قدر آزاد اولدیلر

آشنا ریاد اولیوش یاد ایلر یاد اولدیلر
حالمه رحم ایت بنم ای

پای بوسک یا وتیوتیو للرده اولدم خاکرآه
مهر ایدوب بن ذره یه کم قیل لطفایله قبل

شیشه اچره قان اولان طبلر ای دونیدی بنم آه
حالمه رحم ایت بنم ای

عمر خوارج خوب لطفک آیی قلدک سهل
تشنه دل بن کربلای غصه ده اولدم علیل

باشمی کس کسرم ال اشکدن تیمیل
حالمه رحم ایت بنم

تیغ اندوه ایله جسم پاره چشمم غرق خون
دونه دونه جانمه جور ایلشدر جرح دون

صبره طاقت قلمدی غایت زبون اولدم بنون
حالمه رحم ایت بنم ای

بن رحیمی بنده کم شول دلکو چکدم مخمری
حق پلور کم کور مدم عالمده دویی آجمتی

دوست طعنی بر یکا بر نا که دوشمن غیرتی
حالمه رحم ایت بنم ای خرد آرامد د

طلوع اتمیی نه برج شرفه پایه تابانک
شبه صلتا پر شهی آفاق اولدی مهر انور

کون یکی قیلدک یا رشرقه غربی مسجم
عسکر استاد سردارا ولونجکدک علم

سر بسر پاما کلک اولدی ملکتی آرعجم
افرین ای ظل یزدان

کمندوکی مردانه لک فتنه اشتاد ایلدک
سویلنوز تا حشر دک عالمه پیر آد ایلدک

تاج دختین شاه بد خواهکی چو پیر آد ایلدک
افرین ای ظل یزدان

قویوب انکاری کلوب اقراره شاه بدخشان
بخوآ ایله روآنی بولکه ایدوب روآن

الجیلر عرض ایدوب نسترخدی تا پوکدن امان
افرین ای ظل یزدان

بن میکند رسنک جوای شه عالی کوهر
بحر و بر کر شه لعنی عفو کم ایله بنظر

اومارم شاهم سنو کور ربع مسکون سربسر
افرین ای ظل یزدان

عالمی طاووس قدسی کبی سیر آن ایلدک
مال و ملکن ملدوک تا آن و یرآنا ایلدوک

نار قهر یله روان شاه سوزان ایلدوک
افرین ای ظل یزدان

چین سحر تا دصبا کبی چو قیلدوک قصد آه
بغلوب صنعنی آلایله عرض ایدوب پای شهه

سطوتکدن خوف ایدوب جنگ ایتدی جمله تمام
آفرین ای ظل یزدان

صد قیله فوشدی سکا هجت شه کردون جناب
نصر تک طوغی کوکه آغنه وار ای آفتاب

تاب شمشیر کله دوشمنه دل طاقت تاب
آفرین ای ظل یزدان

عدوش طولدی جهان کوشنه صیت سطوتیکله
کرزه یه دردی جسم اعدا آیه جوای جنگ



کو نکبی آغدی فلک او جینه طوبنیه کر
آفرین ای ظل یزدان

طاپوکه بدخواه اولان بدخو حقیر و خوار اولا
قهرمان دهر اولورسه قهرمانه معمور اولا

منبر شرع اوزره ملک خطبه سی مذکور اولا
آفرین ای ظل یزدان

ای رحیمی حسن ورآی اوزره چوقلدی اتفاق
ایلدی عزم مقامات صفاهان و عراق

قاره داغ اوردی قزلباشک دلنه یوزی قالمیه
آفرین ای ظل یزدان شاه یم جان آفرین

غرقه دریای عاصی یوجسه کریانم مدد
اودلاره یاقدی سپهر غمدن سوزانم مدد

چشمه قصد ابدی یوجسمه کی جانم مدد
حامله رحمت بنم دولتلو سلطانم مدد

درکه ملکدن اوزاقه یاتمیه ولیسه
کوهنه یوزکدن خبری یوردر لوکاتم اولیسه

باکه بهتا زایده لشکرشاهم کاتم اولیسه
حامله رحمت

نیچه دهر آستانکده اقامت ایلیم
سر و دوشی تاغ وقاده استقامت ایلیم

هیچ اولوریمی یوشه تاهدی خیاتت ایلیم
حامله رحمت بنم

خاکپایک کحل ایکن بودیده کریانمه
بیدوکم نعمت فرحشکن طرده فاتمه

حسرتنه قصد اتمه اوغرسن یوشمانمه
حامله رحمت

کافرم رفاه یوکدن اوزاقه کیجه کاتم اولیسه
مشرک اولایم کیجه غیره نکاتم اولیسه



پیر و زن دنیا یکی سر جمله خلقی بیوفا
مرحمت قیلمت جلاکار و پی حیا

دشمن اصحاب اجلال رسول مجتبا
یا الهی عسکر آباد

یاد وحشی کشت ایلدم هر جایی آغ کوردم
کلشنه پر کل بویی صد آفت بولدم

جمله اعوانی شفی اهل سعادت کوردم
یا الهی عسکر آباد

معبد و مسجد یقلش خاکه یکسان قیلمیه
منزل ضیق و فضای ملجی و ظل و سترآ

دوشمن سلطان کونین عهد و پیمان قیلمیه
یا الهی عسکر آباد

شاه کریم دیو دعوا ایدرسه نکبتی
جمله قادر اولدی یوقدر مصاف و قدرتی

قسمه بولسون اراکی خورت قدر یوق همتی
یا الهی عسکر آباد

بیلدیریرسون بادغم تخت سروری کیمدرنی
اودولاره یعقوبن ملک شهریاد آیدرنی

اوغریوب سیل فنا غرقه ایلیون بیرسیزنی
یا الهی عسکر آباد

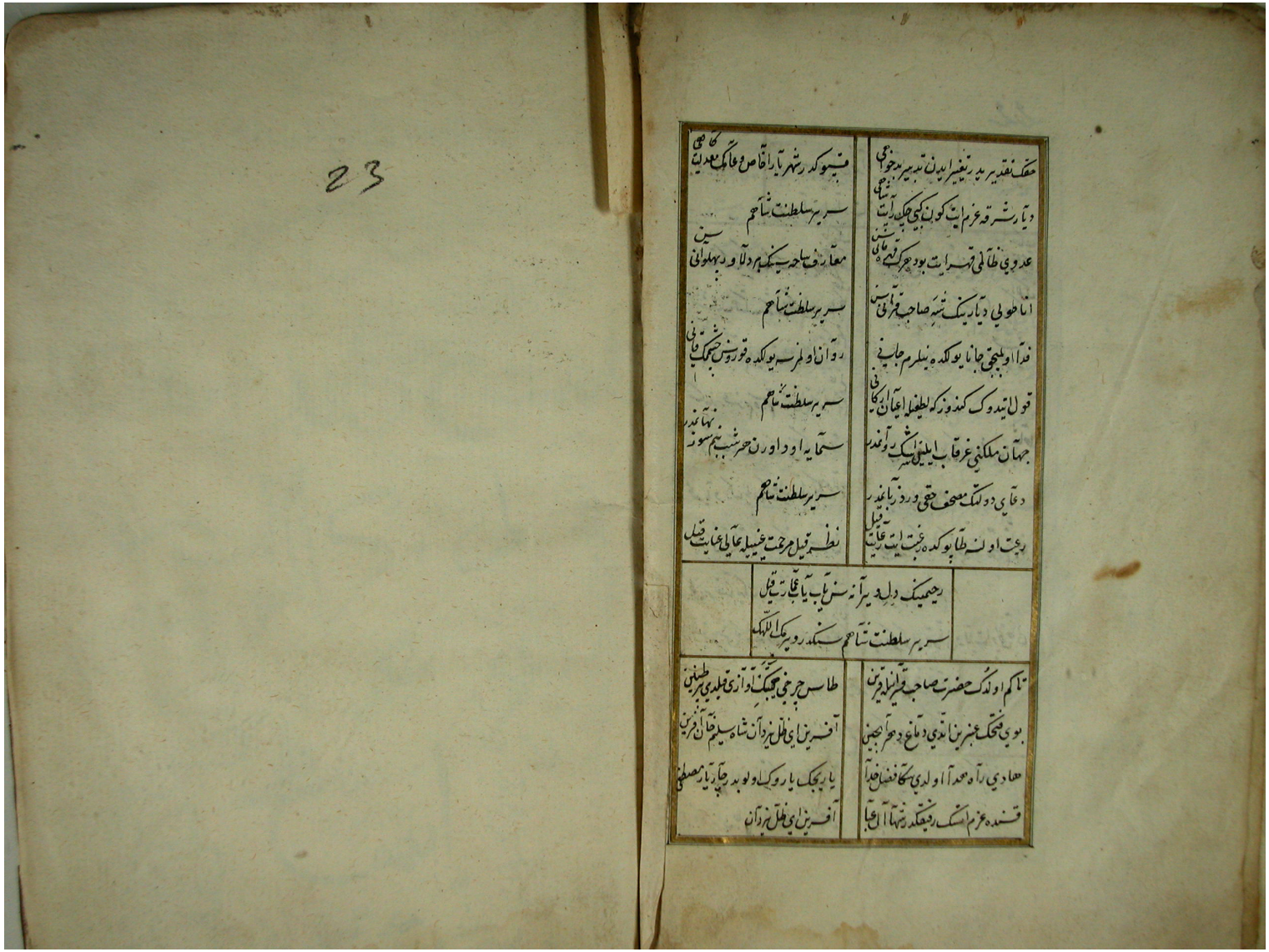
شرق الیکه یوزکویدی چاره ایلدم بردوم
جمع اولوب شهر بزون بیچه یک حاصل کلام

ایکی اولوبرکوین ره ملک یه دوم المزام
یا الهی عسکر آباد

ای رحیمی اهل و نکارک شدی دوتای
یا شریطار ایلکدرجی بیلدیرکه عالمی

مطلب جودن اولمدم تا حاصل بن کرده می
یا الهی عسکر آباد اولسون ملک عالم





# KAYNAKÇA

AYVAZOĞLU, Beşir, **Güller Kitabı**, Ötüken Yay., İstanbul 1995

BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998

BATUR, Atilla, DADAŞ, Cevdet, METE, Zekai, **Osmanlı Aşiv Belgelerinde Kütahya'da Sosyal Hayat** III, Kütahya Belediyesi Kültür Yay., Kütahya 2002

BİLGEGİL, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Enderun Kit., İstanbul 1989

BİLKAN, Ali Fuat, **Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşmlar**, L £M Yay. İstanbul 2006

**Büyük Türk Klasikleri**, C. lV, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1987

CEYLAN, Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yay., İstanbul 2000

ÇALIŞKAN, Adem, **Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi**, DİB. Yay., Ankara 1999

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996

DİLÇİN, Cem, **Türk Şiir Bilgisi,** TDK Yay., Ankara 1995

DOĞAN, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay. 1996

DOĞAN, Muhammed Nur, **Fâtih Dîvânı ve Şerhi**, Yelkenli Yay., İstanbul 2006

EFE, Ahmet, Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, C.lV, Akçağ Yay., Ankara 1990

ERSOY, Ersen, "**XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şâirler ve Kütahya'da Edebî Muhît"** DPÜ, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003

**Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi**, C. Vl, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

GÜNER, Hamza, **Kütahyalı Şâir ve Edipler**, Kütahya 1967

GÜNEŞ, Mustafa, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, Ankara 2000

İPEKTEN, Halûk, **Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserler**i, Akçağ Yay., Ankara 1996

----------**Şeyh Gâlip**, Akçağ Yay., Ankara 1996

----------**Nâilî**, Akçağ Yay., Ankara1997

----------**Bâkî,** Akçağ Yay. Ankara 1997

----------**Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler**, MEB Yay. İstanbul 1996

----------**Eski Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay. İstanbul 1994

İSEN, Mustafa, BİLKAN, Ali Fuat, **Sultan Şairler**, Akçağ Yay., Ankara 1997

İZ, Mahir, **Tasavvuf**, Rahle Yay., İstanbul 1969

KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yay., İstanbul 1998

KAYAALP, İsa, **Sultan Ahmed Dîvânı'nın Tahlili**, Kitabevi Yay. İstanbul 1999

KÖPRÜLÜ, Fuat, **Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi**, XVl. Asır, İstanbul 1949

**Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, TDV Yay., Ankara 1993

KURNAZ, Cemal, **Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli**, MEB. Yay., İstanbul 1996

KÜLEKÇİ, Numan, **Edebî Sanatlar, Akçağ Yay.,** Ankara 1995

MENGİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 1997

MERMER, Ahmet, **Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı,** Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2004

ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, TDV. Yay., Ankara 1993

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul 2004

PALA, İskender, **Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yay., İstanbul 2007

---------- **Dîvân Edebiyatı**, Ötüken Yay., İstanbul 1999

---------- **Ve Gazel Yeniden**, L&M Yay., İstanbul 2002

SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990

SOLMAZ, Süleyman, **Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı**, Atatürk Yüksek Kurumu Yay., Ankara 2005

SOYSAL, M. Orhan, **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, MEB. Yay., İstanbul 1998

ŞEMSEDDİN Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., İstanbul 1996

TARLAN, Ali Nihat, **Fuzûlî Dîvânı Şerhi**, Akçağ Yay., Ankara 1998

---------- **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken Yay., İstanbul 1981

**Tükçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988

**Türk Dili Dergisi,** Türk Şiiri Özel Sayısı II **(415**-416-417), TDK Yay., Ankara, 1986

ULUDAĞ, Süleyman**, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** Marifet Yay., İstanbul 1996

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi** lll, TTK Yay., Ankara 1951

**Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1983

ÜZGÖR, Tahir, **Türkçe Dîvân Dîbâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

YÜKSEL, Nevzat, **Konularına Göre Kur'ân-ı Kerim Fihristi,** Bayrak Yay. İstanbul 1990

## Makaleler

CANIM, Rıdvan, "Metin Şerhi Geleneğimiz Çerçevesinde Tarlan ve İpekten'in Kaleminden Fuzûlî'nin "Sana" Redifli Gazeli**", htpp://turkoloji.cu.edu.tr** (04.01.2008)

DİLÇİN, Cem, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", **Türkoloji Dergisi**, C.IX, Ankara 1991

----------, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili Dergisi,** S. 415-416-417, TDK Yay. Ankara 1986

İLGÜREL, Mücteba, "Zirveden Dönüş: ll. Selim'den lll. Mehmed'e", **Genel Türk Tarihi**, C.Vl.,Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002

İPEKTEN, Halûk, Gazel Şerhi Örnekleri ll, **Türk Dili Dergisi,** S. 415-416-417, TDK Yay., Ankara 1986

MENGİ, Mine, "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler", **Dergâh Dergisi,** C.Vlll., İstanbul Kasım 1977

## SÖZLÜK

# A

Â b (f) : Su
Âbâd (f) : Ma‘mur, şen, bayındır
Abd (a) : Kul, köle
Âfak (a) : Ufuklar
Âfitâb (f) : Güneş
Aġyâr (a) : 1.Başkaları, yabancılar, 2. Rakipler
Ahd (a) : Söz verme, and, yemin
Âhir (a) : Son, son olarak, en son
Ahsen (a) : Güzel, en güzel
Ahsen-i takvîm : En iyi, en güzel kıvamda
Âkıbet (a) : Nihayet, son
Al : Hile, düzen
Âlem-ârâ (a.f) : Dünyayı süsleyen
Âlî (a) : Yüce, ulu
‘Alâmât (a) : İzler, nişânlar
‘Ama (a) : Körlük, bilgisizlik; manevî körlük
Ancılayın : Onun gibi, o kadar
Ârâm (f) : Durma, eğlenme, karar kılma
Ârâm-gâh (f) : Dinlenilecek yer, dinlenme yeri
Arı : Temiz, pak
‘Ârif (a) : Bilen, bilgili, irfân sahibi
Ârifâne :Arif olana yakışacak şekilde
‘Asâ (a) : Değnek, sopa, dervîşlerin taşıdıkları sopa
Âsân (f) : Kolay
Assı : Kâr, yarar
Âsumân (f) : Gökyüzü, sema
Âşinâ (f) : Bildik, tanıdık
Âşiyân (f) : Kuş yuvası
Âşüfte (f) : Perişan, çıldırırcasına seven.
Atâ (a) : Bağışlama, bahşiş
Âvâre( f) : Serseri, dağınık
‘Âyân (a) : Belli, açık, meydânda
‘Ayn (a) : Göz
Azâd (f) : Kurtulmuş, serbest olan

# B

Bâb (a) : Kapı, konu, mevzu
Bâġ (f) : Bağ, bahçe
Bahr (a) : Deniz
Baîd (a) : Uzak
Bâkî (a) : Ebedî, dâimi, Allah

Bâr (f) : Yük
Bâr-gâh ( f) : İzin alınarak girilebilen yer, yüce divan
Bârî (a) : Yaratan, yaratıcı, Allah
Batın (a) : İç yüz, gizli, görünmeyen
Bâzâr (a) : Pazar, çarşı, alışveriş yeri
Bedr (a) : Ay
Be-hakkı : Hakkı için
Belî (a) : Evet
Bend (f) : Bağ, yular, rabıta
Bennâ (a) : Yapı yapani mimar
Berîn (f) : Kutsal bahçe
Bes ( f) :Yeter, tamam
Bezl (a) : Bol bol verme, saçma
Bî-gâne (f) : Kayıtsız, ilgisiz 2. (Tasavvuf )dünya ile ilgisini kesmiş olan
Bihamdillâh (a) : Allah'a şükür olsun
Biryân (f) : Tava tepsi gibi şeylerde pişirip kızartılan et kebabı
Bostân (f) : Sebze bahçesi
Bûm (f) : Baykuş
Bûse (f) : Öpme, öpücük
Bülend (f) : Yüksek, yüce
Bünyâd (f) : Asıl, temel
Bürhân (a) : Delil, tanık, ispat
Büt (f) : Put

## C

Ca'd (f) : Kıvrım, kıvırcık
Câm (a) : Kadeh, bardak
Cevlân (a) : Dolaşma, gezinmek, dolanma
Cevr (a) : Eza, cefâ
Cîfe(a) : Lâşe, Leş
Cilâ (a) : Parlatma, parlak
Cinân (a) :Cennetler
Civân(a) : Genç, delikanlı
Cûd (a) : Cömertlik, el açıklığı
Cûst u cûy (f) : Arayıp sorma, araştırma
Cûş (f) : Coşma, kaynama
Cür'a (a) : Yudum, içim, kadehin bir yudumu
Cüret ( a) : Cesaret, atılganlık
Cürm (a) : Suç, kabahat, kusur, günah

# Ç

Çâh (f) : Kuyu, çukur
Çâk (f) : Yırtık, yarık
Çâr (f) : Dört
Çâre-sâz (f): : Çâre bulan
Çârh (f) : Felek, gök
Çerâġ (f) : Fitil, mum
Çeşm (f) : Göz
Çeşm-i câdû (f) : Büyüleyen göz
Çevġân (f) takdiri : Ucu eğri değnek, 2. (tasavvuf) Allah'ın ezeldeki
Çın : Gerçek, doğru
Çûbe (f) : Değnek, sopa

# D

Dâd (f) : Adâlet, doğruluk
Dâmân( f) : Etek
Dâr (a) : Ev, yer, yurt
Dâr (f) : Darağacı
Dehen (f ) : Ağız
Dehr (a) : Dünyâ, zaman
Dem (f) : Zaman, nefes, söz açmak
Derdmend (f) : Dert Sahibi
Derûn (f) : İç, gönül, yürek
Deryâ (f) : Deniz
Dest (f) : El
Dest-gâh (f) : Tezgah dokuma aleti
Devrân (a) : Dünyâ, felek, zaman, tâlih, kader; devir
Deyr (a) : 1. Manastır, kilise. 2. Bu dünya
Dırâz (f) : Uzun
Dîbâ (f) : Renkli dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş
Dîde (f) : Göz
Didâr (f) : Yüz, çehre
Dil (f) : Gönül, kalp
Dil-pezîr(f) : Gönle hoş gelen
Dil-rübâ (f) : Gönül alan
Dimağ (a) : Akıl, şuur
Dîvâne (f) : Deli, budala
Duhân (f) : Duman
Dûr (f) : Uzak
Dûş( f) : Omuz
Dü ( f) : İki
Düşnam (f) : Sövme, sövüp sayma

# E

Ebvâb (a) : Kapılar
Eczâ ( a) : Parçalar, kısımlar
Ednâ (a) : Pek aşağı, çok alçak
Efġân(f) : Izdırap ile haykırma, bağırıp çağırma, inleme
Elfâz (a) : Kelimeler, sözler
En‘âm (a) : At, deve,sığır ve koyun gibi hayvanlar
Eşk (f) : Gözyaşı
Eyâ (a) : Ey, hey

# F

Fahr(a) : Övme, övünme
Fânî (a) : Ölümlü, geçici olan, yoklukla ilgili
Fâriġ (a) : Vazgeçmiş, çekilmiş
Fâsid(a) : Kötü, fena, bozuk
Faş (f) : Meydana çıkma, duyulma, açığa vurma, dile verme
Fehm (a) : Anlama, anlayış
Felek (a) : Gökyüzü, semâ, kader
Fenâ (a) : Yok olma, yokluk, geçip gitme
Fenâ- fillah (a) : (Tasavvuf) Allah’ın varlığı içinde yok olma
Ferâġât (a) : Vazgeçme, el çekme
Ferâset (a) : Anlayışlılık
Ferhunde (f) : Mübarek, mesut
Firâk (a) : Ayrılma, ayrılık
Firdevs (a) :Cennet
Firib (f) : Aldatan, aldatıcı
Fürkat (f) : Ayrılık

# G

Gâfil (a) : Gaflette bulunan, ihmal eden
Gâhi (f) :Bazen, arasıra
Gam (a) : Keder, tasa, kaygı, dert
Ganî (a) : Zengin, varlıklı, Allah’ın adlarından biri
Gark (a) : Suya batma, boğulma
Garra :Kara, siyah
Gayb (a) : Gizli olan, görülmeyen, belirsiz
Gazal (f) : Âhû, ceylan
Gedâ (f) : Dilenci, yoksul
Genç (f) : Hazine, define
Germ (f) : Sıcak
Gevher- nisâr (f) : Mücevher saçan

Gîsû ( f) : Saç
Gözgü : Ayna
Gubâr (a) : Toz, toprak
Gufrân (a) : Affetme, merhamet etme, yargılama
Gurre (f) :Aklık, parlaklık
Gussa (a) : Keder, kaygı, tasa
Gûş (f) : Kulak
Gûyâ(f) : Söyleyen, söyleyici
Güftâr (f) : Söz
Güher (f) :Cevher
Gül-âb (f) : Gülsuyu
Gül-nâr (f) :Nar çiçeği
Gül-zâr (f) :Gül bahçesi
Gül- ‘izar(f) : Gül yanaklı
Gümân (f) : Zan, sanma, sezme
Güvâh (f) : Şahit, delil, tanık

## H

Hâb (f) : Uyku
Hâil (a) : İki şey arasında engel olan
Hâk (f) : Toprak
Hâl (a) : Durum
Halel (a) : Bozma, bozukluk
Halvet (a) : Yalnız, tenhaya çekilme, tenha yer
Hande (f) : Gülme, gülüş
Hânmân (f) : Ev, bark, ocak
Hâr (f) : Diken
Harâbât (f) : Harabeler, viraneler
Harîm (a) : Harem dairesi, evin içi
Hâşâ (a) : Asla, katiyen, hiçbir vakit
Hata-pûşe (f) : Hataları örten
Hâtem (a) : Mühür, üstü mühürlü yüzük
Havf (a) : Korku, korkma
Hayl (a) : At sürüsü, ordu
Hayme (a) : Çadır
Hazan (f ) : Sonbahar, güz
Hazer (a) : Sakınma, çekinme, utanma
Hergiz(f) : Asla, katiyen,hiçbir vakit, hiçbir surette
Hevâ (a) : Heves, istek, sevgi, hoşlanma
Hezâr (f) : Bülbül
Hışm (f) : Kızgınlık, öfke
Hicrân (a) : Ayrılık
Hikmet (a) : Hakimlik
Hil‘at (a) : Kaftan, süslü elbise
Hilkat (a) : Yaratılma, yaradılış
Hîn (f) : An, zaman, vakit

Hod (f ) : Kendi
Hor (f) : Değersiz, ādi
Hû (a) : Allah
Hûb (f) : Güzel, iyi
Hûceste (f) : Hayırlı, uğurlu
Huld (f) : En yüce
Hümâ (f) : Devlet kuşu, saadet, kutluluk
Hümâyûn(f) : Padişaha ait
Hünkâr (f) : : Padişah, sultan
Hüsn ( a) : Güzellik

## I

Irag : Uzak
Issı : Sahip
Iyd (a) : Bayram

## İ

İgmaz (a) : Ayıplama, göz yumma
İfşâ (a) : Gizli bir şeyi yapma, açığa vurma
İġvâ (a) : Azdırma, azdırılma, baştan çıkarma
İhfâ (a) : Gizleme, saklama, saklanılma
İhlas (a) : Halis, temiz, gönülden gelen dostluk, samimiyet
İhtiyar (a) : Seçme, seçilme, katlanma
İkrar (a) : Tasdik, kabul
İksîr (a) : Madeni altın yapan madde
İssi : Sahip, malik
İstiğnâ( a) : İhtiyaçsızlıl, tok gözlülük
İştihâr (a) : Şöhretlenme
İtâb (a) : Azarlama, darılma

## K

Kadem (a) : Ayak, adım
Kadd (a) : Boy
Kadîm (a) : Eskiden beri var olan
Kahhâr (a) : Ziyadesiyle kahreden, (Alllah'ın sıfatlarından biri)
Kaim (a) : Ayakta duran, ayakta bulunan
Kâl (a) : Söz, laf
Kalîl (a) : Az, çok olmayan
Kâmil (a) : Kemale ermiş, olgun
Kamu : Bütün, hep, herkes
Kanâat (a) : Kısmete râzı olma
Kanber (a) : Hz. Ali'nin sadık kölesi. Mec.Bir evin gediklisi

Kande : Nerede
Kân (f) : Kayn ak
Kân-i kerem (f) : Bağış kaynağı
Kani’ (a) : Kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen
Karîb (a) : Yakın olma
Kâsib (a) : Kazanan, kazanmak için çalışan, kazanç sahibi
Kasr (a) : Köşk, saray
Katre (a) : Damla
Kavî (a) : Kuvvetli, güçlü
Kayd (a) : Bağ, bağlama
Kebg (f) : Keklik
Kesb (a) : Çalışıp kazanma
Kenz (a) : Hazine, define
Kesret (a) : Çokluk, bolluk
Kevn (a) : Olma, var olma, varlık
Kevn ü mekân : Varlık, kâinat
Kıssa (a) : Fıkra, hikaye, rivâyet
Kuh (f) : Dağ
Kuhsâr (f) : Dağ tepesi
Kudûret (a) : 1.Bulanıklık, 2.Gam, tasa
Kulûb (a) : Kalpler, gönüller
Kurb (a) : Yakın olma
Kurbân (a) : Allah’ın rızasını kazanmaya vesîle olan şey
Kûy (f) : Köy, mahalle
Kübrâ (a) : Daha (en, pek, çok) büyük olan
Künc (f) : Köşe, bucak
Küymek : Beklemek, sabretmek

## L

La‘l (a) : Kırmızı, kırmızı süs taşı, dudak
La‘l-i nâb : Kıpkırmızı dudak, saf dudak
Leb (f) : Dudak
Ledünnî (a) : Allah bilgisine ve sırlarına ait
Libas (a) : Esvab, elbise
Lîkin (f) : Lakin, fakat, ama, ancak
Likâ (a) : Yüz, çehre
Lemyezel (a) : Bâkî, daimi olan
Levh (a) : Düz, üzerine yazı, resim gibi şeyler yazılabilir yüzey
Leyl ü Nehâr( a) : Gece gündüz

## M

Maârif (a) : Bilimler, bilgi, kültür
Ma‘bûd (a) : Kendine ibadet olunan, Allah
Mahabbet (a) : Sevgi

Mahal (a) : Yer
Mahfi (a) : Gizli
Mahşer (a) : Haşrolunacak, toplanılacak yer
Mâide (a) : Üzerinde yemek bulunan sofra; yemek, ziyafet
Mâil (a) : Bir yana eğilmiş, hevesli, istekli
Mâin (a) : Saf, akar su
Ma‘mûre (a) : Mamur olan, bayındır yer
Mânend (f) : Benzer, eş
Mâr (f) : Yılan
Mâsivâ (a) : Allah'tan başka bütün varlıklar, bu dünya
Mecmu‘(a) : Toplanm

Mecrûh (a) : Yaralanmış

Me'vâ (a) :Yurt, mesken, sığınılacak yer

Mevâid (a) : Vadolunanşeyler, belirli zamanlar

Menzilet (a) : Derece, rütbe

Mest (f) : Sarhoş, sarhoşçasına
Mevt(a) : Ölüm, benliği öldürme
Mey (f) : Şarap
Mey-gûn : Şarap renginde olan
Meyl (a) :Yönelme, isteme
Micmer (a) : İçinde tütsü yakılan kap
Mihnet (a) : Zahmet, eziyet
Mihr (f) :1.Sevgi, 2.Güneş
Mikdâr (a) : Parça, kısım
Mi‘râc (a) : Merdiven, göğe çıkma
Mir‘at (a) : Ayna
Miskîn (f) : Misk kokulu
Mîve (f) : Meyve
Mucîb (a) :Sebep, vesile
Muganni (a) :Şarkıcı
Muhib(a) : Seven, sevgi besleyen, dost
Muhtasar(a) :1.Kısaltılmış, 2. Arapça bir eser adı
Mukarrer (a) : Kararlaşmış, sağlam
Murg (f) : Kuş
Musaffâ (a) : Tasfiye edilmiş, temizlenmiş
Mutavvel (a) :1.Uzatılmış, 2.Arapça bir eser adı
Müdâm (a) : Süren, sürekli
Müjgân (f) :Kirpikler
Mül (f) : Şarap
Münîr (a) : Nurlandıran, parlayan
Münkir (a) : İnkar eden
Mürâ‘î(a) : İkiyüzlü
Mürid (f) :1.Emreden, buyuran, 2.Bir şeyhe bağlı olan
Mürüvvet (a) : Cömertlik, iyilik

Müstakîm (a) : Doğru, düz
Müstecab( a) : Kabul olunmuş
Müşg-bâr (f) : Misk yağdıran
Müştak (a) : Arzu ve iştiyak gösteren

## N

Nâçâr (f) : Çaresiz, zavallı
Nâdân (f) : Bilmez, bilmeyen, câhil
Nâfe (f) : Misk âhusundan elde edilen misk, koku
Nâgâh (f) : Vakitsiz, ansızın, birdenbire
Nakd (a) : Akçe, mâden para 2. Para olarak bulunan servet
Nakş (a) : Resim
Na‘l (a) : Ayakkabı, nal
Nâle (f) : İnleme
Nâr (a) : Ateş
Nâşî (a) : Neşet eden, ileri gelen
Nâvek (f) : Ok
Nazar (a) : Bakma, göz atma
Nazîr (a) : Benzer, eş
Nâzük (f) : Güzel, zarif
Necât (a) : Kurtulma, kurtuluş
Nefy (a) : Sürme, sürgün etme
Nehâr (a) : Gündüz
Nehy (a) : Yasak etmek
Nekbet (a) : Talihsizlik, musîbet
Nesîm (a) : Hafif rüzgar
Nev-bâve (f) : Yeni yeşillik, hediye
Nigâr (f) : Resim
Nigâh (f) : Bakma, bakış
Nihâl (f) : Yeni sürgün veren filiz
Nihân (f) : Gizli, saklı
Ni’met (a) : İyilik, lütuf, ihsan
Nizâr (f) : Zayıf
Nûr (a) : Aydınlık

## O

Od : Ateş
Oñmak : İyileşmek,şifa

## Ö

Özge : Başka

# P

Pâkize (f) : Temiz, lekesiz
Pâre (f) : Parça
Pây (f) : Ayak
Penâh (f) : Sığınma, sığınılacak yer
Perîşân (f) : Dağınık
Pertev (f) : Işık, parlaklık
Pervâ (f) : Korku, çekinmek
Pervâne (f) : Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek
Pervâz (f) : Uçma, uçuş
Pes (f) : O halde, öyle ise
Perestân (f) : Tapanlar
Peymâne (f) : Büyük kadeh
Pinhân (f) : Gizli
Pîrehen (f) : Gömlek
Pür-encüm (f) : Yıldızla dolu
Pür-sûz (f) : Çok yanık, fazla yakıcı

# R

Râh (f) : Yol
Ra'nâ (a) : Güzel, latif, hoş görünen
Rastî (f) : Doğruluk , gerçeklik
Ravza (a) : Bahçe
Râz (f) : Sır
Recâ (a) : Ümit, umma
Reftâr (f) : Gidiş, yürüyüş
Remz (a) : Gizli ve kapalı bir biçimde söyleme
Rengin(f) : Renkli
Reşk (f) : Kıskanma, hased günü
Revân (f) : Su gibi akıp giden
Rûh-ullah (a) : Müslümanlar tarafından Hz. Îsâ için kullanılan bir terim
Rûşen (f) : Aydınlık, parlak
Rüsvây (f) : Rezil, itibarsız, haysiyetsiz

# S

Sabâ (a) : Doğu yönünden eserhafif ve latif rüzgar.
Sadef (a) : İnci kabuğu
Safa (a) : Saflık, berraklık, gönül şenliği
Sahrâ (a) : Çöl, ova, kır

Sanem (a) : Put
Sâni‘(a) : Yapan, işleyen 2. Allah
Sa‘y (a) : Çalışıp çabalama, gayret, koşma, yürüme
Sayd (a) : Av, avlama
Sâye-bân(a.f) : Gölgelik, büyük çadır
Sehâb( a) : Bulut
Sem‘(a) : İşitme, işitiş
Semend (f) : Çevik, güzel at
Senâ‘(a) : Övme, övüş
Seng (f) : Taş
Ser-geşte(f) : Başı dönen, serseri, perişan
Ser- bâzı (f) : Cesurluk, yiğitlik
Sevad (a) : Karalık, karartı
Sevdâ-yı hâm(a) : Olgunlaşmamış sevda
Ser- ‘asker (f) : Ordu komutanı
Serdâr (a) : Komutan
Sidre (a) : 1. Arabistan kirazı, 2. En yüksek makam
Sipâh (f ) : Asker, ordu
Su : Zaman, vakit
Südde (a) : Kapı, eşik
Sühan (f) : Söz, lakır
Sühan-dân (f) : Güzel söz söyleyen
Sûr (a) :1.Kıyamette Hz.İsrafil’in üfleyeceği boru, 2.ziyafet, şenlik, 3.boru
Sûretâ (a) : Görünüşte, zâhiren
Surûr (a) : Sevinç
Süflî (a) : Aşağıda bulunan, 2. Alçak, bayağı
Sülûk (a) : Bir yola girme, bir yol tutma
Sülûk (a) : Bir yola girme, bir yol tutma

# Ş

Şâd (f) : Sevinçli
Şafak : Güneş doğmadan önceki alacakaranlık
Şâh ( f) : Şâh, padişah
Şâm (f) : Akşam
Şeb (f) : Gece
Şeb-çerağ(f) : Gece parlayan yakut
Şebistân (f) : Harem dairesi, yatak odası
Şehâ (f) : Ey şeh
Şeh-bâz (f) : Bir çeşit doğan kuşu
Şeh-süvâr(f) : Ata iyi binen
Şehen-şâh (f) : Şahlar şahı, en büyük padişah
Şem‘(a) : Mum
Şerar (f) : Kıvılcım
Şerh (a) : Açma, açıklama

Şerha (a) : Dilim
Şeş (f) : Altı
Şitâ (a) : Kış
Şikâr (f) : Av, avlama
Şi‘ri (a) : Şiirle ilgili
Şîvekâr (f) :İşveli, oynak
Şöhredâr (a) : Şöhretli, ünlü
Şûh (f) :Serbest, neşeli, oynak
Şule-dâr (a.f.) : Alevli, alevlenmiş
Şule-sûz (f) : Ateş alevi
Şum (f) : Uğursuz
Şûr (f) : Şamata, gürültü
Şühûd (a) : Şahitler, tanıklar

## T

Tâbân (f) : Işıklı, parlak
Tâk (a) : Kubbe, bina kemeri
Takvâ (a) : Allah’tan korkma
Tâli (a) : Talih, kısmet, kader
Tan : Ayıplama
Ta‘zîm (a) : Büyükleme, ululama, büyük sayma
Tarh (a) : Dağıtma, bölme
Tarîk ( a) : Yol
Tarz (a) : Yol, usul, şekil
Tebdîl (a) : Değiştirme
Tecellî (a) : Görünme, belirme, Allah’ın lütfuna nail olma
Teferrüc (a) : Açılma, ferahlama 2.Gezintiye çıkıp gam dağıtma
Temennâ (a) : İsteme
Teng-târ (f) : Küçük, dar çadır
Tennûr (a) : Fırın 2. Tandır
Tersâ (f) : Hristiyan
Terak (a) : 1.Çatlak, yarık 2.Gürültü
Teşviş (a) : Karıştırma, karmakarışık etme
Tevhîd (a) : Bir kılma, Allah’ın birliğine inanma
Tevkî‘ (a) : Padişahın nişanlı buyruğu
Tıfl ( a) : Çocuk
Tîğ (f ) : Kılıç
Türâb (a) : Toprak

## U

Ummân (a) : Deniz, okyanus
Urmak : Vurmak, çarpmak
Urûc (a) : Yukarı çıkma, yükselme
Uryân (a) : Çıplak

Uşşâk (a) : Âşıklar
Uzlet (a) : Bir tarafa çekilip kendi başına tenha oturma

## Ü

Ülfet (a) : Alışma, kaynaşma 2. dostluk

## V

Vahdet (a) : Birlik, tek olma, Allah
Vâiz (a) : Dinî öğütlerde bulunan
Vâkıâ ( a) : Rüya, düş
Vâveylâ(f) :Çığlık, feryat
Vaz‘ (a) : Koyma, konulma
Vech (a) : Yüz, çehre
Virâne (f) : Yıkılmış veya pek harap olmuş yer
Vird (a) : Belli zamanlarda okunması adet olan Kur’an cüzleri
Visal (a) : Sevgiliye kavuşma,
Vuslât (a) : Bir şeye ulaşma, kavuşma

## Y

Yârân (f) : Dostlar, ahbablar
Yeksân (f) : Bir, beraber, her zaman
Yek(f) : Tek
Yevm (a) : Gün
Yir : Yeryüzü
Yügrüşmek : Koşuşmak

## Z

Za ‘f (a) : Zayıflık
Zâhid (a) : Çok, aşırı sofu, kaba sofu
Zahm (f) :Yara
Zâr (f) : Ağlayan, inleyen
Zayi‘(a) : Elden çıkan, kaybolan, yitik
Zelîl (a) : Hor, hakir, alçak, aşağı tutulan
Zer- Nigâr (f) : Altınla işlenmiş, yaldızlı
Zerrîn-külah (f) : Altından yapılmış külah
Zevâl (a) : Batma

Zikr (a) : Anma, anılma
Ziyâd (a) : Fazlalık, çokluk
Zülâl (a) : Saf, hafif, soğuk güzel, tatlı su
Zülûmat (a) : Karanlık
Zünnâr (a) : Papazların bellerine bağladıkları, uçları sarkık, ipten örme kumaş

# DİZİN


***A***

âb x, 67, 83, 88, 114, 160, 182, 196, 254
âb-ı hayat.....83, 88, 182, 196
açık istiâre .. 40, 41, 43, 47, 53, 64, 92, 113, 114, 115, 117, 123, 128, 138, 139, 144, 150, 151, 159, 198, 200
Aden.....71, 72
âh viii, 47, 63, 67, 82, 111, 124, 125, 128, 129, 131, 132, 162, 163, 167, 170, 180, 186, 197, 200, 211
akıl.....27, 103, 104, 150
aliterasyon ..... 46, 51, 55, 57, 68, 73, 80, 83, 89, 103, 104, 114, 118, 124, 125, 138, 139, 141, 146, 147, 161, 162, 171, 172, 182, 187, 192, 195, 203
Allah... 33, 35, 42, 52, 54, 55, 57, 59, 60, 65, 68, 73, 77, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 103, 104, 105, 106, 107, 112, 117, 122, 126, 128, 138, 145, 154, 157, 163, 164, 165, 166, 167, 172, 175, 180, 181, 188, 189, 190, 193, 207, 214, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 260, 261, 262
anber.....x, 114, 142, 150, 168, 204
ârız.....viii, 55, 142, 143, 208
âşık 35, 36, 37, 41, 43, 44, 47, 48, 50, 52, 57, 62, 64, 65, 68, 78, 83, 85, 94, 95, 97, 99, 101, 102, 103, 105, 110, 111, 112, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 129, 133, 135, 137, 138, 139, 144, 145, 146, 149, 158, 159, 164, 166, 184, 190, 200, 203, 204, 210
aşk ....viii, xvi, 20, 35, 36, 37, 46, 48, 52, 54, 61, 68, 73, 93, 94, 98, 103, 104, 110, 111, 114, 118, 119, 120, 126, 131, 134, 135, 139, 141, 148, 162, 163, 165, 166, 175, 176, 183, 188, 189, 190, 191, 206, 208, 209, 211, 216
ay xi, 19, 46, 65, 67, 73, 74, 87, 102, 104, 105, 107, 124, 128, 129, 145, 161, 162, 185, 198, 200, 206
ayna..... 35, 55, 57, 131, 145, 215

***B***

bahar ..... 126, 127, 193
bayram ..... 198, 199, 200, 201
belâ..... 36, 63, 70, 110, 111, 112, 131
bend .....viii, 59, 101, 194
bezm..... 91, 122, 126
bûse.....94
bülbül viii, 21, 36, 43, 45, 50, 53, 60, 61, 62, 63, 123, 150, 177, 210

***C***

câm..... viii, x, 64, 93, 151, 173, 175, 196, 203
cân.... viii, 38, 55, 60, 66, 68, 70, 83, 84, 86, 88, 94, 97, 103, 121, 126, 142, 151, 180, 182, 204, 209
cefa..... 63, 99, 169, 173
cehennem .....52, 174
cennet....38, 52, 59, 60, 117, 118, 157, 174, 192, 208
cevher..... 77, 78, 103, 183, 187
cihan..... 99, 148
cism..... 106, 119
cür‘a ..... 126, 159

***Ç***

çadır ..... 115, 260, 261
çerağ..... 125, 260
çevgân..... 111, 112, 190, 216
Çin .....71

***D***

dâğ .....163
dal ..... 177, 194

dâr .....261
Dârüsselâm.....118
def .....107, 117, 155
dehr .....72
dem. ix, xi, 21, 37, 46, 50, 57, 89, 103, 135, 137, 140, 142, 156, 170, 174, 192, 193, 194, 196, 197
deniz.....50, 51, 61, 89, 90
derd ..... viii, 70
Derûn.....57, 252
Dûd.....128
dudak..... 84, 88, 93, 97, 103, 117, 182, 210, 256
dünya.... 33, 56, 57, 59, 73, 83, 91, 96, 101, 103, 142, 143, 148, 157, 160, 161, 167, 169, 171, 172, 203, 204, 206, 251, 252, 257

***E***

ejderha.....144
elif .....111, 124, 162, 163, 194
ezel .....98, 122

***F***

Ferhat .....154
fürkat .....85, 189

***G***

gam. 36, 46, 48, 68, 98, 111, 114, 129, 139, 162, 166, 189, 211, 216, 261
gamze .....71, 211
gayb.....69, 98
gece ..... 54, 72, 86, 95, 107, 125, 132, 137, 146, 150, 160, 162, 181, 199
gîsû.....140
gonca .... 43, 50, 53, 83, 101, 111, 117, 123, 132, 139, 149, 150, 177, 193, 210
gölge.....195
gönül .viii, 27, 36, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 55, 57, 59, 60, 61, 64, 68, 78, 81, 85, 90, 97, 103, 105, 110, 112, 121, 126, 140, 151, 153, 162, 166, 173, 182, 186, 194, 203, 206, 208, 210, 252, 259
Gönül ....46, 48, 55, 59, 63, 71, 78, 97, 104, 110, 140, 145, 150, 151, 166, 169, 171, 207, 252
göz 24, 36, 38, 52, 67, 75, 76, 77, 128, 135, 138, 150, 160, 170, 174, 186, 198, 203, 215, 252, 255, 258
gül vii, viii, ix, 35, 36, 41, 45, 50, 53, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 83, 84, 101, 108, 111, 114, 117, 123, 126, 134, 139, 145, 148, 149, 157, 159, 177, 185, 193, 202, 210
gülşen..... 53, 61, 62, 148
gülzâr .....vii, viii, 21, 38, 45, 50, 56, 83
güneş...64, 65, 96, 102, 115, 124, 125, 126, 130, 161, 193, 206
güzellik .... 35, 39, 43, 50, 56, 65, 66, 84, 86, 97, 101, 108, 111, 129, 138, 142, 153, 165, 175, 185, 193, 198, 204

***H***

hadis..... 22, 57, 106
Hak.54, 61, 72, 90, 117, 159, 173, 181, 182, 190
hasret..... 118, 125, 135, 146, 196, 200, 209, 210
hecr ..... 100, 169
Hıta .....72
Hind ..... 140, 141, 142
Hristiyan ..... 87, 88, 261
hüsn-i talil ..... 78, 210
Hüsrev..... xvi, 33, 119, 120, 152, 154, 213
Hz. Adem.....39
Hz. Ali ..... 39, 79, 167, 168, 212, 255
Hz. İbrahim.....166
Hz. İsa..... 84, 87, 89, 178
Hz. Peygamber..... 33, 44, 167
Hz. Yusuf..... 41, 43, 202, 203

***î***

îd 201

***İ***

iktibas .....208
irsâl-i mesel .....53, 155, 156, 187
İslam.....20, 22, 25, 65, 79, 87, 117
istiğna .....93, 94, 151
işret.....94, 117, 163, 193
iştikak ... 48, 85, 91, 98, 101, 103, 107, 133, 155, 176, 181, 211

***K***

Kâbe .....57, 76
kadeh .. 37, 93, 94, 126, 148, 159, 175, 176, 192, 203, 209, 259
kâkül.....108, 140
kebâb .....36
kûy.....45, 59, 93, 186
Kütâhiyye .....30

***L***

la'l . xi, 78, 88, 94, 117, 119, 141, 151, 175, 196, 203, 204, 209
lâle.....134, 162, 163, 186
leb.....ix, xi, 84, 88, 97, 101, 103, 121, 141, 151, 193, 209, 210
Leyla .....191, 199

***M***

Mansur .....72, 73
mecâz-ı mürsel .....85, 140, 146
Mecnun.....137, 191, 199, 200
Mesih.....88, 89
Mevlânâ.....30, 207
Mevlevî .....30, 31, 207, 208
Mısır .....41, 43, 202
mihr 65, 87, 91, 92, 96, 100, 102, 105, 107, 108, 131, 200, 206
misk.....72, 108, 114, 128, 150, 258
Muhtasar.....32, 78, 156, 257
mum .....95, 125, 183, 190, 206, 252
Murtaza ..... 167, 168
Mutavvel ..... 78, 156, 257
mübâlağa..... 42, 44, 74, 82, 109, 110, 112, 113, 115, 128, 131, 143, 185, 189, 197, 200, 205
mülk ..... 28, 119, 141, 154, 164, 203

***N***

nâfe ..... 72, 128
nefs..... 88
nergis ..... 76, 77
Nevrûz ..... 126
ney ..... 117
nidâ ....38, 39, 43, 55, 70, 89, 108, 151, 154, 167
Nişânî..... 21, 31, 32, 155, 156
nur ..... 183

***O***

ok 68, 70, 76, 124, 136, 169, 211

***P***

padişah ..21, 27, 28, 44, 49, 61, 75, 82, 119, 124, 164, 171, 177, 205, 212, 260
pervâne..... 95, 183, 190
Piri Reis ..... 143

***R***

Rahîmî . v, vi, xv, xvi, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 44, 49, 54, 69, 74, 76, 78, 79, 80, 82, 88, 94, 100, 106, 109, 112, 133, 143, 149, 152, 154, 155, 156, 161, 164, 166, 178, 181, 185, 186, 187, 188, 197, 207, 212, 213, 214, 216, 247
rakip ..... 53, 119, 139, 149, 210, 216
ravza..... 59
riya ..... 176
ruh..... 84, 89, 93, 94, 163, 173

***S***

sabâ ..... 21, 37, 38, 46
sabr..... 84, 161, 172, 187, 188, 204

saç ..... 37, 108, 132, 140, 146, 150, 195, 210
Safa ..... 76, 259
Safeviler ..... 80, 81
sâğar ..... 176, 209
sâki ..... 151, 159
sâlik ..... 165
sanem ..... 87, 88, 132
servi 32, 50, 58, 83, 89, 101, 111, 141, 144, 162, 163, 185, 186, 194
sevgili . 35, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 53, 54, 56, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 73, 75, 78, 85, 87, 88, 92, 94, 98, 100, 102, 109, 112, 114, 115, 117, 121, 123, 128, 129, 132, 136, 138, 139, 146, 150, 151, 153, 155, 157, 167, 174, 177, 178, 185, 186, 188, 189, 190, 194, 195, 197, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 216
Sidre ..... 73, 179, 260
Süheyl ..... 146

***Ş***

şâh ..... 39, 49, 66, 74, 75, 82, 112, 205, 260
şarab ..... 117
şeb ..... x, 125, 132, 146, 162, 181
şerbet ..... viii, 70
şerh ..... v, xv, 22, 23, 25, 47, 213
Şirin ..... 119, 120, 152, 154

***T***

Tasavvuf .... v, vi, 24, 42, 55, 103, 247, 248, 251, 253
Tatar ..... 71
telmih . 39, 42, 43, 44, 46, 53, 71, 72, 73, 76, 78, 80, 84, 88, 89, 106, 120, 122, 126, 133, 134, 148, 152, 156, 166, 178, 187, 191, 199, 200, 203, 207, 208, 212
teşbih...36, 46, 47, 49, 50, 51, 55, 57, 59, 60, 61, 67, 74, 75, 78, 81, 84, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 120, 125, 129, 130, 132, 139, 140, 141, 148, 157, 161, 162, 163, 166, 169, 170, 173, 189, 190, 193, 194, 198, 200, 207, 209, 210
teşhis .....38, 46, 59, 61, 64, 68, 71, 99, 104, 132, 150, 157, 166, 167, 172, 180, 186, 198, 211
tevriye ..... 44, 78, 212
tezad..65, 66, 70, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 98, 105, 135, 139, 151, 172, 173
toprak ..... 115, 133, 137, 138, 254

***V***

vahdet..... x, 105, 151, 157, 175, 182, 190, 195
vefâ ..... 65, 70, 74, 91, 169, 205
vuslat ..... xvi, 95, 104, 109, 129, 135, 139, 172, 190, 197

***Y***

yanak..... 208, 210
Yemen..... 19, 146
yüz ..33, 41, 43, 46, 47, 53, 67, 74, 76, 107, 109, 119, 123, 131, 134, 142, 145, 146, 161, 170, 177, 180, 185, 192, 200, 208, 210, 251

***Z***

zahid..... 126
zâr ..... ix, 35, 45, 60, 101, 135, 137, 150, 254
zerre ..... 64, 65, 87, 91, 92, 96, 102, 174
zülf ..x, 83, 85, 86, 108, 132, 142, 144, 146, 150, 160, 194